डॉ. नरेंद्र जाधव समितीचा अहवाल

शासनाच्या कृत्यांना रंगसफेदी

उत्तरार्ध

महाराष्ट्रामधील स्थिती 'फारशी बिकट नाही' हे सिद्ध केल्यानंतर डॉ. नरेंद्र जाधव आपल्या अहवालात शेतकऱ्यांच्या आत्महत्यांमागील कारणाचे विश्लेषण करू लागतात. त्यांच्या मते तीन मूळ कारणे सांगता येतील. १) जलसंधारण व सिंचनाच्या अपुऱ्या सुविधा २) इलेक्ट्रिक पंप सेट कनेक्शन्सचा तुटवडा ३) अनियमित पतपुरवठा. 'मूळ कारणे' शोधताना, शेतीव्यवसाय ज्यामुळे अडचणीत आला व शेतकऱ्यांना आत्महत्या करण्यास ज्यामुळे भाग पडले, त्या आर्थिक सुधारणांवर डॉ. जाधव एका शब्दानेही टीका करीत नाहीत. शेतीक्षेत्रात असमतोल स्वरूपाचा उदारवाद आल्यानेच समस्या निर्माण झाल्या असा दावा त्यांनी एके ठिकाणी केला आहे. ते म्हणतात,'१९९१ साली सामोऱ्या ठाकलेल्या मायक्रो इकॉनॉमिक समस्यांच्या पर्वानंतर आर्थिक सुधारणा राबविण्यात आल्या. मात्र हे करताना शेतीक्षेत्राकडे अवमानकारक होईल अशा पद्धतीने दुर्लक्ष करण्यात आले.' १९९० मध्ये कृषीक्षेत्राचा विकास दर घसरणीला लागला. कृषीक्षेत्रात योग्य सुधारणेचा कार्यक्रम राबविला न गेल्याने अशा गंभीर समस्या निर्माण होणे अपरिहार्यच होते.

कापसाला योग्य भावच मिळत नसल्याने कापसाचे पीक काढणे हे तोट्याचेच ठरणार हे स्पष्ट दिसत होते. इनपुट किमतीत फक्त वाढ झाली होती. मात्र डॉ. जाधवांनी या [illegible]ांना फारसे महत्त्व दिलेले नाही. परदेशातील कमी किमतीचा कापूस भारतीय बाजारपेठांमध्ये मोठ्या प्रमाणावर येत असल्याने देशी कापसाच्या किमती घसरल्या हा परिणाम डब्ल्यूटीओ करार अमलात आल्यानंतर झाला आहे. १९९७ सालानंतर कापसाच्या आयातीवर बहुतांशी बंधने केंद्र सरकारने टाकली. २००१-०२ सालचे इम्पोर्ट टॅरिफचे ३५ टक्के प्रमाण कमी करून केंद्र सरकारने ते २००२-०३ साली पाच टक्क्यांवर आणले. याआधी कापसाच्या किमती कमी होऊनही कापूस एकाधिकार योजनेमुळे शेतकऱ्यांना फारशी झळ पोहोचलेली नव्हती. १९९० च्या अखेरीस राज्य सरकारने 'कापूस एकाधिकार योजना' मोडीत काढताच आंतरराष्ट्रीय व राष्ट्रीय स्तरावरील कापसाच्या किमतीचे ताळतंत्र सांभाळताना कापूस उत्पादक शेतकऱ्यांना जड जाऊ लागले.

१९९० व २००० च्या दशकात ग्रामीण भागातील संस्थात्मक पाठिंबा मोडीत निघण्याचे दिवस आले. इनपुट किमतीत वाढ झाल्याचे प्रतिबिंब वीज, खते, डिझेल, वाहतूक यांच्या वाढलेल्या दरांत दिसू लागले. शेतीचा [illegible] करण्यासाठी सार्वजनिक क्षेत्रातून होणाऱ्या गुंतवणुकीचे प्रमाण कमी झाले. बी-बियाणे, खते, कीटकनाशके यांच्यासाठी शेतकरी एजंटांवर अवलंबून आहे. विदर्भामध्ये शेतकऱ्यांनी केलेल्या आत्महत्यांमागे हेही कारण आहे.

आर्थिक सुधारणांमुळे निर्माण झालेल्या समस्या म्हणून या घटकांची डॉ. जाधव यांनी चर्चाच केलेली नाही. आर्थिक सुधारणांच्या केंद्रस्थानी असलेल्या आर्थिक पिळवणुकीच्या मुद्द्याशी संबंध येणार नाही अशा पद्धतीनेच या आत्महत्यांमागील 'मूळ कारणां'ची यादी त्यांनी तयार केलेली आहे. २००७ साली राधाकृष्ण समितीने सादर केलेल्या अहवालात म्हटले आहे- अ)१९८० च्या अखेरीस शेती क्षेत्रातील समस्या अधिक उग्र बनू लागल्या होत्या. १९९० च्या दशकातील आर्थिक सुधारणांच्या कार्यक्रमामुळे या समस्यांनी आणखी गंभीर स्वरूप धारण केले. नगदी पिके तसेच प्लँटेशन पिकांच्या किमतीवर आयात होणाऱ्या स्वस्त किमतीच्या कृषीमालामुळे परिणाम झाला. शेती-उद्योगातील उदारीकरणाने भारतातल्या शेतकऱ्याचे कंबरडेच मोडले. ब) स्ट्रक्चरल ॲडजेस्टमेंट प्रोसेसमुळे भारतीय शेतकऱ्यांवर विपरीत परिणाम झाला. आर्थिक सुधारणांमुळे कृषी क्षेत्रातील इनपुट सपोर्ट सिस्टिम व संस्थात्मक बांधणीला धक्के बसले. त्यामुळे १९९१-९२ च्या राष्ट्रीय ठोकळ उत्पन्नात ग्रामीण विकासासाठी राखून ठेवलेल्या रकमेचा ११.७ टक्के इतका वाटा २०००-०१ सालापर्यंत ५.९ टक्क्यांपर्यंत खाली घसरला होता. क) मध्यम आणि लहान शेतकऱ्यांच्या हाती फारसे काही उरले नाही. शेतीतील उदारवादी धोरणाचा लाभ श्रीमंत शेतकरी, व्यापारी तसेच समृद्ध प्रदेशांना व्हावा अशीच व्यवस्था निर्माण झाली. विकासाच्या योजना आखताना शेतीकडे साफ दुर्लक्ष करण्यात आले हे समस्येचे मूळ कारण आहे. विकास व स्रोतांचे नियोजन करतानाही शेतीला मदत देण्यात आली नाही.

राधाकृष्ण समिती व डॉ. जाधव समितीच्या अहवालांमध्ये नमूद केलेल्या 'मूळ कारणां'मध्ये मोठा फरक आहे.

सरकारने जाहीर केलेल्या दोन्ही मदत योजनांचे स्वरूप व अंमलबजावणीची डॉ. जाधव यांनी प्रशंसाच केली आहे. डॉ. जाधव यांच्या अहवालात म्हटले आहे की, एकात्मिक अंमलबजावणीचे प्रमाण लक्षात घेतले तर पंतप्रधानांकडून जाहीर झालेल्या मदत योजनेच्या अंमलबजावणीचे प्रमाण ५८ टक्क्यांपर्यंत पोहोचणे अपेक्षित होते, मात्र प्रत्यक्षात या योजनेची ७५ टक्के अंमलबजावणी झाली आहे. तसेच राज्य शासनाने शेतकऱ्यांसाठी जाहीर केलेली योजना अमलात येऊन एप्रिल २००८ मध्ये २८ महिने पूर्ण झाले. या योजनेची ७८ टक्के अंमलबजावणी पूर्ण होणे अपेक्षित होते. प्रत्यक्षात या योजनेची ९८ टक्के अंमलबजावणी पूर्ण झाली आहे.

हा निष्कर्ष काढण्यासाठी डॉ. जाधव यांनी कोणते निकष वापरले हे स्पष्ट होऊ शकलेले नाही. योजनेंतर्गत खर्च केलेल्या रकमेचाच प्रश्न असेल तर हा निकष संशयास्पद आहे. सरकारवर कौतुकाचा वर्षाव करणाऱ्या डॉ. जाधव यांनी कॉम्प्ट्रोलर अँड ऑडिटर जनरल (कॅग)च्या ताज्या अहवालाकडे लक्ष दिलेले नाही. महाराष्ट्रातील शेतकऱ्यांसाठी असलेल्या दोन मदत योजनांच्या अंमलबजावणीची तपासणी कॅगने केली आहे. कॅगने आपल्या अहवालात म्हटले आहे की, मदत योजना जाहीर होऊनही विदर्भातील सहा जिल्ह्यांमध्ये आत्महत्यांचे प्रमाण वाढत आहे. २००७-०८ या वर्षामधील पहिल्या दोन तिमाहींमध्ये झालेल्या शेतकऱ्यांच्या आत्महत्यांच्या प्रमाणाची तुलना गेल्या वर्षीच्या याच कालावधीतील तिमाहीशी केली तर असे आढळेल की २००७-०८ च्या 'उपरोक्त कालावधीत शेतकऱ्यांच्या आत्महत्यांचे प्रमाण काहीसे कमी झाले आहे. मात्र २००१-०२ ते २००५-०६ या कालावधीतील शेतकऱ्यांच्या आत्महत्यांच्या तुलनेत २००७-०८ मधील प्रमाण जास्त आहे.

कॅगच्या अहवालामध्ये यासंदर्भात आणखी काही निष्कर्ष काढण्यात आले आहेत, त्यांचा हा गोषवारा - शेतकऱ्यांची दुःस्थिती जाणून घेण्यासाठी महसूल खात्याने घरोघरी जाऊन जी पाहणी केली, त्याच्या बेस-लाइनचा डाटा हा लाभार्थींची ओळख पटविण्यासाठी इतर खात्यांना देण्यात आला नाही. महाराष्ट्र शासनाने जाहीर केलेल्या १०७५ कोटी रुपयांच्या मदत योजनेतील १४ घटकांपैकी चार घटकांसाठी राखून ठेवलेला ५६४ कोटी रुपयांच्या निधीचा वापर आत्महत्याग्रस्त सहा जिल्ह्यांसाठीच न करता महाराष्ट्रातील सर्व जिल्ह्यांसाठी करण्यात आला. व्याजमाफी दिलेल्या कर्जाचा परतावा बँकांना देताना, ४.४५ लाख कुटुंबांना पुन्हा नवी कर्जे मंजूर करण्यात आली नाहीत. 'बेकायदा कर्जे देण्यावर' बंदी आणण्यासाठी कोणतीही तरतूद करण्यात आली नाही. (यासाठी सरकारने न्यायालयाच्या निकालाचे कारण पुढे केले.) तात्काळ मदत स्वरूपात द्यावयाची रक्कम आत्महत्या केलेल्या शेतकऱ्यांच्या कुटुंबीयांना देण्यात १० ते ३२३ दिवसांचा विलंब लागला. दिलेले अनेक धनादेश न वटण्याचे प्रकारही घडले.

कॅगचा अहवाल व डॉ. जाधव समितीच्या अहवालाच्या निष्कर्षामध्ये असा फार मोठा फरक आहे. मदत योजनांची अंमलबजावणी अशा प्रकारे झाली की शेतकऱ्यांमधील आत्मविश्वास पुन्हा जागृत होऊ शकला नाही. याबद्दल कॅगने खंत व्यक्त केली आहे. त्याउलट डॉ. जाधव यांनी या मदत योजनांची अंमलबजावणी 'समाधानकारक' असल्याचे म्हटले आहे. त्यामुळे सरकार तसेच मदत योजना यांची जाधव यांनी 'आऊट ऑफ द वे' जाऊन स्तुती केली आहे यावर कोणाचाही विश्वास बसायला हरकत नाही.

थोडक्यात, डॉ. नरेंद्र जाधव समितीने आपल्या स्थापनेमागील हेतू साध्य केला आहे. शेतकऱ्यांना आत्महत्येस प्रवृत्त करणाऱ्या महाराष्ट्र शासनाच्या कृत्यांना झाकण्यासाठी रंगसफेदी करण्याचे काम या समितीने केले आहे. त्यामुळे सरकारला सोयीचीच ठरेल अशीच माहिती वापरण्यावर डॉ. जाधव समितीने कटाक्ष ठेवला आहे. महाराष्ट्रातील शेतीव्यवसायाचे अपरिमित नुकसान करण्यात केंद्रस्थानी असलेल्या आर्थिक सुधारणांच्या 'कामगिरी'वर डॉ. जाधव यांनी भाष्य करणे टाळले आहे. निवडणुका तोंडावर आलेल्या असतानाच जाधव समितीकडून महाराष्ट्र सरकारला उत्तम कामगिरीचे प्रमाणपत्र मिळाले आहे. खरी स्थिती अशी आहे की, ग्रामीण भागात सरकारचे अस्तित्वच जाणवत नाही. म्हणतात ना उशिरा का होईना, पण सर्व गोष्टींवर व्यवस्थित पांघरूण घातले गेले!

■ आर. रामकुमार

टाटा सामाजिक विज्ञान संस्था, मुंबई

rr@tiss.edu

(अनुवाद : समीर परांजपे)

लोकसत्ता

10/10/8

चिंतन इमेज मेकर्स

Add-on courses for college students

TIMES NEWS NETWORK

PUNE MIRROR
Wakes you up!
Complimentary with this copy of The Times of India*
*For Pune & Pimpri-Chinchwad Only

Pune: The University of Pune, along with Global Talent Track, announced a programme offering college students add-on courses that will help them understand the requirements of industry and make them 'industry-ready' when they graduate.

The programme will be initially rolled out in 100 colleges affiliated to the university and the number of students expected to enrol is 30,000, vice-chancellor Narendra Jadhav said on Wednesday.

The programme will offer orientation and training in the information technology enabled services segment that needs human resources in huge numbers. These will include banking and financial services, insurance and retail, Jadhav said.

The programme contains three modules of 132 hours each, comprising awareness, skill training and employability development, Jadhav said, adding that the students are expected to complete these modules side by side their basic degree education. "The programme is optional, but we are confident that the students will find it relevant," Jadhav said.

Uma Ganesh of Global Talent Track said the outsourcing opportunity for India is very big and we need to prepare the country's youth to take up work that goes beyond call centres and other basic business process outsourcing categories. There will be opportunities in newer areas such as finance and accounting or publishing, she added.

Cisco, in the field of connectivity and networking technology, is the technology partner for the programme.

Times of India 2/10/8

पुणे नवरात्र महोत्सव राष्ट्रीय ख्यातीचा : जाधव

पुणे : पुणे नवरात्र महोत्सवात साजरे होणारे विविध सांस्कृतिक कार्यक्रमाची रसिकांना मेजवानी पाहता हा महोत्सव राष्ट्रीय ख्यातीचा ठरला असल्याचे मत पुणे विद्यापीठाचे कुलगुरू डॉ. नरेंद्र जाधव यांनी व्यक्त केले. पुणे नवरात्र महोत्सवाचे उद्घाटन मंगळवारी डॉ. नरेंद्र जाधव यांच्या हस्ते झाले. यावेळी ते बोलत होते.

गणेश कला क्रीडा रंगमंच येथे झालेल्या कार्यक्रमाच्या अध्यक्षस्थानी महाराष्ट्र वैधानिक विकास महामंडळाचे अध्यक्ष आमदार उल्हास पवार हे होते. यावेळी खासदार सुरेश कलमाडी, आमदार चंद्रकात छाजेड, रमेश बागवे, मोहन जोशी आदि उपस्थित होते. कार्यक्रमाच्या प्रमुख पाहुण्यांच्या हस्ते कला क्षेत्रातील नामवंत शाहीर विठ्ठल उमप, सिने अभिनेता प्रसाद ओक, सामाजिक कार्यकर्त्या शुभांगी भालेराव यांचा कला-संस्कृती पुरस्कार देऊन सन्मानीत करण्यात आले. तसेच कवि प्रा. फ. मु. शिंदे व अभिनेत्री मधु कांबीकर यांना या वर्षीचा 'श्री लक्ष्मी माता कला संस्कृती विशेष पुरस्कार' देऊन सन्मानित करण्यात आले. कार्यक्रमाचे अध्यक्ष उल्हास पवार म्हणाले, कोणत्याही संस्थेच्या आर्थिक निधीशिवाय गेली १२ वर्षे या महोत्सवाच्या माध्यमातून रसिकांना विविध सांस्कृतिक कार्यक्रमाच्या माध्यमातून आनंद देण्याचे काम आबा बागुल समर्थपणे करीत आहेत. त्यामुळे हा कार्यक्रम महाराष्ट्राबाहेर गेला असल्यामुळे या महोत्सवाला एक आगळेवेगळे महत्त्व प्राप्त झाले असल्याचे त्यांनी सांगितले.

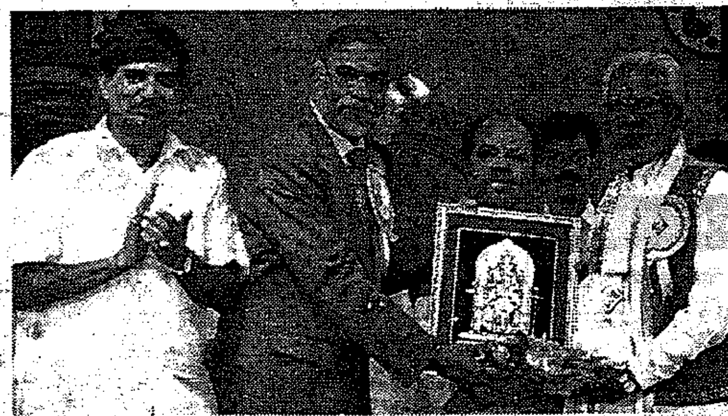

पुणे नवरात्र महोत्सवाचे उद्घाटन मंगळवारी पुणे विद्यापीठाचे कुलगुरु डॉ.नरेंद्र जाधव यांच्या हस्ते झाले. यावेळी शाहीर विठ्ठल उमप यांना श्री लक्ष्मीमाता कला संस्कृती पारितोषिक देऊन गौरविण्यात आले. महोत्सवाचे आयोजक आबा बागुल यावेळी उपस्थित होते.

या वेळी कार्यक्रमाच्या प्रारंभी पद्मश्री खाँ साहेब उस्मान खाँ यांच्या शिष्यांचे सतार वादन, रत्नाकर शेळके, डान्स ॲकेडमीच्या वतीने गणेश वंदना, देवी वंदना, लावणी, महाराष्ट्राची लोकधारा आदि कार्यक्रमांचे सादरीकर करण्यात आले. महोत्सवाचे अध्यक्ष आबा बागुल, नंदकुमार नानगुडे, रमेश भंडारी, राजेंद्र बागुल यांच्या हस्ते करण्यात आले. प्रकाश पायगुडे यांनी कार्यक्रमाचे सूत्रसचालन केले.

केसरी 1/10/8

महाविद्यालये देणार व्यावसायिक प्रशिक्षण

पुणे (प्रतिनिधी) : पदवीचे शिक्षण घेणाऱ्या विद्यार्थ्यांना औद्योगिक क्षेत्रात नोकरीच्या संधी उपलब्ध व्हाव्यात याकरिता पुणे विद्यापीठ क्षेत्रातील निवडक शंभर महाविद्यालयांमधील तीस हजार विद्यार्थ्यांना व्यावसायिक शिक्षण देण्यात येणार असल्याची घोषणा पुणे विद्यापीठाचे कुलगुरू नरेंद्र जाधव यांनी केली.

ग्लोबल टॅलेन्ट टेक, सीसको ग्लोबल इनिशिएटिव्ह, आणि नासकॉम यांच्या सहकार्याने हा उपक्रम राबविण्यात येणार आहे. याबाबत करार बुधवारी करण्यात आला. या वेळी ग्लोबल टॅलेन्ट ट्रेकच्या मुख्य कार्यकारी अधिकारी डॉ. उमा गणेश, सीसको ग्लोबल इनिशिएटीव्हचे प्रमुख रोबी बर्टन, नासकॉमचे अध्यक्ष डॉ. गणेश नटराजन उपस्थित होते.

डॉ. जाधव म्हणाले की, या उपक्रमाअंतर्गत विद्यार्थ्यांना मनुष्यबळ व्यवस्थापन, साखळी -पुरवठा व्यवस्थापन, कॉल सेंटर बँकिंग, विमा या विषयावर आधारित अभ्यासक्रमांच्या माध्यमातून प्रशिक्षण दिले जाणार आहे. यामुळे पारंपरिक पद्धतीने पदवी घेऊन बाहेर पडणाऱ्या विद्यार्थ्यांना स्वत:च्या पायावर उभे राहण्यास मदत होणार आहे. विशेष करून आदिवासी आणि सामाजिकदृष्ट्या मागासलेल्या विद्यार्थ्यांना यामध्ये सहभागी करून घेतले जाणार आहे. त्याचबरोबर गुणवत्ताधारक मागासवर्गीय विद्यार्थ्यांना शिष्यवृत्तीही या उपक्रमाअंतर्गत दिली जाणार आहे.

डॉ. उमा गणेश म्हणाल्या, येत्या १ डिसेंबरपासून या उपक्रमाची सुरुवात करण्यात येणार असून, महाविद्यालयातील जास्तीत जास्त विद्यार्थ्यांपर्यंत पोहोचण्याचा प्रयत्न या पुढील कालात केला जाणार आहे. ग्रामीण, निमशहरी आणि शहरी असे विभागवार साधारणत: तीन ते पाच हजार रुपयांपर्यंत शुल्क या अभ्यासक्रमांकरिता ठेवण्यात आले आहे.

पुढारी 2/10/8

चिंतन इमेज मेकर्स

महाराष्ट्राची नव्हे देशाची सांस्कृतिक राजधानी पुणे : डॉ. नरेंद्र जाधव

पुणे, दि. ३० (प्रतिनिधी) - पुण्याला नेहमीच चांगले शहर म्हणून ओळखले जाते. पूर्वी महाराष्ट्राची सांस्कृतिक राजधानी म्हणून पुणे शहराला ओळखले जाते. जशी भारताची राजधानी दिल्ली आहे, तशी सांस्कृतिक राजधानी म्हणून पुण्याला महाराष्ट्राची नव्हे तर देशाची म्हणून ओळखली जात आहे, असे मत पुणे विद्यापीठाचे कुलगुरू डॉ. नरेंद्र जाधव यांनी व्यक्त केले.

आबा बागुल आयोजित पुणे नवरात्र महोत्सवाच्या उद्घाटनप्रसंगी ते बोलत होते. यावेळी उर्वरित महाराष्ट्र वैधानिक विकास मंडळाचे अध्यक्ष उल्हास पवार, आमदार मोहन जोशी, खासदार सुरेश कलमाडी व नगरसेवक उपस्थित होते. यावेळी पुणे नवरात्र महोत्सवानिमित्त देण्यात येणारा श्री लक्ष्मीमाता कला-संस्कृती पुरस्कार शाहीर विठ्ठल उमप, अभिनेता प्रसाद ओक व सामाजिक व धार्मिक कार्यकर्त्या सुभांगी भालेराव तर श्री लक्ष्मीमाता कला-संस्कृती विशेष पुरस्कार कवी फ. मुं. शिंदे व अभिनेत्री मधू कांबीकर यांना प्रदान करण्यात आला.

पुणे नवरात्र महोत्सवाला तेरा वर्षे पूर्ण होत आहेत. सुरुवातीस महोत्सव सुरू झाल्यानंतर सलग दोन वर्षे के. रामकृष्ण मोरे यांनी या महोत्सवाला निधी दिला. मात्र आता महानगरपालिका, आयटीसी व एमटीडीसी यांच्याकडून काहीही निधी उपलब्ध होत नाही, असा टोला उल्हास पवार यांनी खासदार सुरेश कलमाडी यांचे नाव न घेता आपल्या भाषणात लगावला.

डॉ. जाधव म्हणाले की, नृत्य, संगीत, भजन, भक्तिगीत व लावणी अशा प्रकारचे कार्यक्रम सातत्याने १३ वर्षे पुणेकरांसमोर सादर करून एक चांगली मेजवानीच दिली आहे. त्यामुळे लोकोत्सवाचे स्वरूप निर्माण झाले आहे. यावेळी पुरस्कारार्थी व पवार यांनी मनोगत व्यक्त केले. उत्सवाच्या उद्घाटनाआधोदर खाँ साहेब उस्मान खाँ यांनी सतारवादन; रत्नाकर शेळके अॅकॅडमीने गणेश वंदना, लावणी-स्वप्ना संगमनेरकर, लोककला व देवी स्तवन प्राजक्ता माळी यांनी सांस्कृतिक कार्यक्रम सादर केले. या उद्घाटनानंतर राजस सुकुमार तुपुरनाद, स्वाती दैठणकर यांनी उत्कृष्ट कार्यक्रम सादर केला.

पुणे नवरात्रौ महोत्सवाच्या उद्घाटन समारंभात कुलगुरू डॉ. नरेंद्र जाधव यांच्या हस्ते (अनुक्रमे) लक्ष्मीमाता कला-संस्कृती पुरस्कार शाहीर विठ्ठल उमप, अभिनेत्री मधू कांबीकर, कवी फ. मुं. शिंदे आणि अभिनेता प्रसाद ओक यांना प्रदान करण्यात आला. यावेळी महोत्सवाचे अध्यक्ष आबा बागूल, उर्वरित महाराष्ट्र वैधानिक विकास मंडळाचे अध्यक्ष उल्हास पवार, आमदार मोहन जोशी आदी. (छाया : सतीश निर्मळ)

पुण्यनगरी 11/10/8

जळगाव पीपल्स बँकेचे कार्य आदर्शवत : डॉ. जाधव

पुणे, दि. ६ : जळगाव पीपल्स बँकेने सहकाराच्या माध्यमातून उदात्त तत्त्वांचे पालन केले आहे. बँकेची ही कामगिरी आदर्शवत आहे, असे प्रतिपादन पुणे विद्यापीठाचे कुलगुरू डॉ. नरेंद्र जाधव यांनी केले.

जळगाव पीपल्स बँकेच्या पिंपरी शाखेच्या उद्घाटनप्रसंगी ते बोलत होते. यावेळी राज्याचे अप्पर आयुक्त भास्करराव शेळके, बँकेचे चेअरमन भालचंद्र पाटील यांची प्रमुख उपस्थिती होती.

डॉ. जाधव म्हणाले, बँकेने सभासदांच्या फायद्याच्या अनेक योजना राबविल्या आहेत. बँकेने सलग ६० वर्षे नफा मिळवून आगळा विक्रम केला आहे. बँकेची ही आदर्शवत कामगिरी राज्याबरोबर देशपातळीवर दखल घेण्याजोगी आहे. बँकेने व्यवसायाबरोबरच प्रेम व जिव्हाळाही जोपासला आहे.

शेळके म्हणाले, सहकारात जळगाव पीपल्स आदर्शवत बँक आहे. महाराष्ट्रात ही बँक प्रथम क्रमांकावर आहे. राज्याच्या विकासात सहकारी बँका आणि पतसंस्थांचा वाटा मोठा आहे. जळगाव पीपल्स बँकेने अडचणीत सापडेल्या बँका आणि पतसंस्थांना दत्तक घेऊन मार्गदर्शन करावे. बँकेने विकसित केलेली कोअर बँक प्रणाली सोपी असून इतर सहकारी बँकांनी ती आत्मसात करावी, अशी शिफारस आपण करणार आहोत.

जळगाव पीपल्स बँकेच्या पिंपरी शाखेचे उद्घाटन करताना डॉ. नरेंद्र जाधव, समवेत भास्करराव शेळके, भालचंद्र पाटील व इतर मान्यवर.

भालचंद्र पाटील म्हणाले, बँकेची सातत्याने प्रगती होत असून बँकेची आर्थिक स्थिती भक्कम आहे. कोअर बँकींग प्रणाली विकसित करणारी जळगाव पीपल्स ही राज्यातील एकमेव बँक आहे. रिझर्व्ह बँकेने या बँकेला शाखा विस्ताराची परवानगी दिली आहे. १ ऑक्टोबर रोजी बँकेची औरंगाबाद शाखा सुरू झाली आहे. भविष्यात पुण्यातही शाखा सुरू होईल, असा विश्वास त्यांनी व्यक्त केला. दादा नेवे यांनी सूत्रसंचालन केले. यावेळी बँकेचे संचालक दत्तात्रय चौधरी, स्मीता पाटील, प्रा. विलास बोरोले, रमेश पाटील, प्रागजी गुजराती, कर्मचारी प्रतिनिधी नामदेव चौधरी, मुख्य कार्यकारी अधिकारी अनिल पाटकर, बँकेचे महाव्यवस्थापक संतोष वाणी, बी. एस. कांबळे आदी मान्यवर उपस्थित होते. यावेळी भास्करराव शेळके यांच्या हस्ते बँकेच्या एटीएम सेवेचे उद्घाटनही झाले.

लोकमत 7/10/8

चिंतन इमेज मेकर्स

घडामोडी

लघुउद्योगांना चालना देणारे औद्योगिक धोरण हवे : मेधा पाटकर

पुणे (प्रतिनिधी) : शेतकऱ्यांच्या आत्महत्या पॅकेजने किंवा कर्जमाफीने थांबणार नाहीत. त्यासाठी शेती व उद्योगातील दरी कमी करून शेतीवर आधारित लघुउद्योगांना चालना देणारे औद्योगिक धोरण राबवायला हवे, असे मत नर्मदा बचाव आंदोलनाच्या प्रणेत्या मेधा पाटकर यांनी व्यक्त केले.

एस. एम. जोशी सोशालिस्ट फाउंडेशन व नानासाहेब गोरे अकादमी यांनी आयोजित केलेल्या नानासाहेब गोरे व्याख्यानमालेत 'भारतीय शेतीवरील संकट आणि औद्योगीकरणाची दिशा' या विषयावर श्रीमती पाटकर बोलत होत्या. धुळे येथील मानवाधिकार कृती गटाचे निमंत्रक ॲड. निर्मलकुमार सूर्यवंशी अध्यक्षस्थानी होते. अंधश्रद्धा निर्मूलन समितीचे अविनाश पाटील उपस्थित होते.

पाटकर म्हणाल्या, "देशात औद्योगीकरणाच्या नावाखाली विशेष आर्थिक क्षेत्राच्या रूपात विशेष विदेश क्षेत्रे निर्माण करण्याचे काम सुरू आहे. शेतीशी काहीही संबंध नसलेल्या उद्योगांसाठी शेतजमिनीचा वापर व प... आणि सिंचन नियोजन नसल्याने शेती व जैवविविधता संकटात सापडली आहे. जलजमीन नियोजन देशाच्या केंद्रभागी असायला हवे. कोरडवाहू शेती तंत्राचा वापर करून शेती संकटातून बाहेर काढण्यास वाव आहे. यासाठी कोरडवाहू शेतीला चालना देण्याचे प्रसार करण्याचे धोरण शासनाने राबवायला हवे." शासनाने शेती व त्यावर आधारित उद्योगांना चालना देण्यासाठी ग्रामसभेला जादा अधिकार द्यावेत, शेतमालाला किंमत वाढवून द्यावी व पाणी आणि जमिनीच्या नियोजनाला प्राधान्य द्यावे अशी मागणी पाटकर यांनी या वेळी केली.

फक्त आकड्यांचा अहवाल

पुणे विद्यापीठाचे कुलगुरू डॉ. नरेंद्र जाधव यांनी शासनाला सादर केलेला आत्महत्यांविषयक अहवाल वस्तुस्थितीचा विपर्यास करणारा आहे. विद्यापीठाच्या ग्रंथालयात बसून तयार केलेला हा आकड्यांचा अहवाल आहे, अशी टीका ॲड. सूर्यवंशी यांनी केली. तर मेधा पाटकर यांनी हा अहवाल अनेक बाबींना फक्त स्पर्श करतो. त्यांचे पुरेसे स्पष्टीकरण देण्यास कमी पडतो अशी खंत व्यक्त केली.

अॅग्रोवन 17/10/8

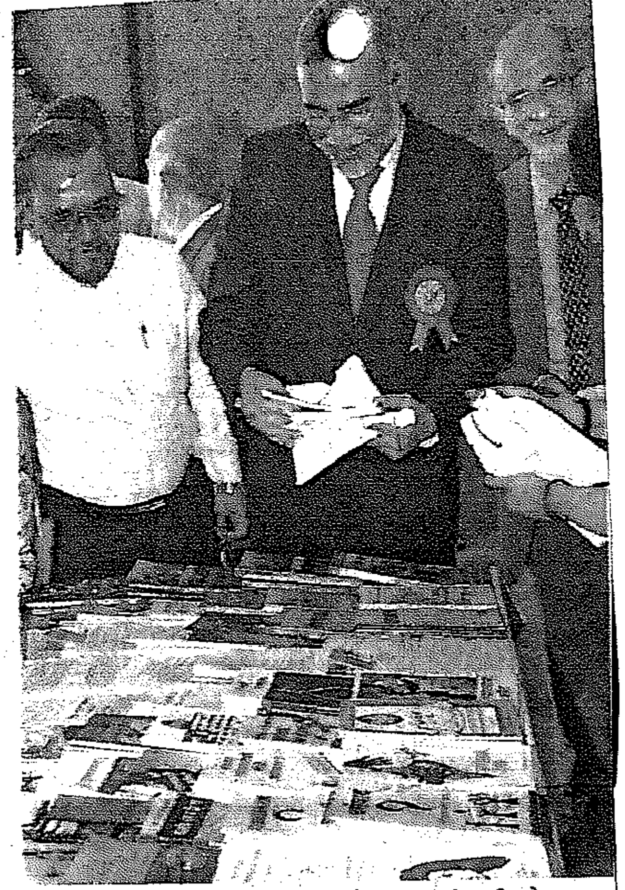

गणेश कला क्रीडा मंच : पुणे बुक फेअरचे उद्घाटन विद्यापीठाचे कुलगुरू डॉ. नरेंद्र जाधव यांच्या हस्ते बुधवारी झाले. उद्घाटनानंतर डॉ. जाधव यांनी प्रदर्शनाला भेट दिली.

सकाळ 16/10/8

पुढारी 10/10/8

'बहुजन हिताय, बहुजन सुखाय' हेच डॉ. आंबेडकरांच्या जीवनाचे सार

पुणे (प्रतिनिधी) : 'डॉ. बाबासाहेबांवर केवळ भक्ती दाखवून उपयोग नाही, तर त्या भक्तींला शक्तीत बदलले पाहिजे, तरच बहुजनांचे खऱ्या अर्थाने हित होईल व बहुजन समाज हा 'बहुजन हिताय, बहुजन सुखाय' होईल. ज्या लोकांत माझा जन्म झाला आहे त्या लोकांचा उद्धार करणे माझे आद्य कर्तव्य आहे, अशी ज्याची भावना आहे ती व्यक्ती धन्य होय,' असे मत पुणे विद्यापीठाचे कुलगुरु डॉ. नरेंद्र जाधव यांनी व्यक्त केले. आस्था फौंडेशन आयोजित कांशीराम यांच्या द्वितीय स्मृतिदिनी व धम्मचक्र परिवर्तन दिनाच्या निमित्ताने आयोजित केलेल्या व्याख्यानमालेत ते बोलत होते.

यावेळी सिंबायोसिस विद्यापीठाचे कुलपती डॉ. शां. ब. मुजुमदार, डॉ. विजय खरे, नेस वाडिया महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. भगवान ठाकूर उपस्थित होते. कार्यक्रमाच्या अध्यक्षस्थानी डिंपल कांबळे होत्या.

यावेळी डॉ. मुजुमदार म्हणाले की, चारित्र्याची जोड असल्याशिवाय विद्या फलित होऊ शकत नाही. आपण ज्या पद्धतीने बुद्धाला शरण जातो, धम्माला व संघाला शरण जातो त्याप्रमाणे आपण यापुढे भीमाला शरण गेले पाहिजे.

डॉ. विजय खरे यांनी सांगितले की, बाबासाहेबांनी नेहरूंना चीनच्या बाबतीत राजकीय धोरण स्पष्ट राबविण्याची सूचना केली होती. त्या सूचनेकडे दुर्लक्ष केल्यामुळे भारत-चीन दरम्यान झालेल्या युद्धात ९० हजार स्क्वेअर मीटर जमीन चीनच्या घशात गेली. त्यांनी ३५६ या कलमाच्या अनुषंगाने भारतीय सुरक्षिततेचे महत्त्व व त्यामुळे सर्व राज्ये कशी एकमेकांना सुरक्षितता प्रदान करतात याचे महत्त्व पटवून दिले.

डॉ. भगवान ठाकूर यांनी आपल्या भाषणात बाबासाहेबांवर काव्य करत उपस्थितांची मने जिंकली. सूत्रसंचालन नितीन डाळींबे यांनी, तर आभार उत्तम गायकवाड यांनी मानले.

कार्यक्रम यशस्वी करण्यासाठी चंद्रकांत कांबळे, गौतम कोठे सर, ॲड. सागर नेवसे, जोगदंडेदादा, डी. एम. कांबळे व मनोज रणपिसे यांनी परिश्रम घेतले.

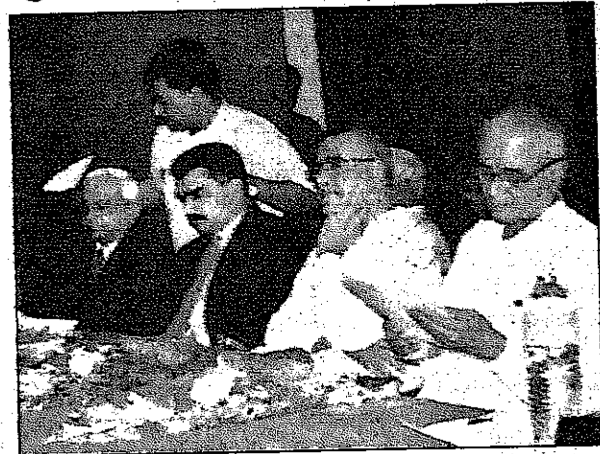

आस्था फाउंडेशनद्वारा आयोजित व्याख्यानमालेत डॉ. नरेंद्र जाधव, डॉ. शां. ब. मुजुमदार, डॉ. भगवान ठाकूर व डॉ. विजय खरे उपस्थित होते.

चिंतन इमेज मेकर्स

'वस्त्रोद्योग लॉबीपुढे नमल्याने आत्महत्या वाढल्या'

पुणे, दि. ८ (प्रतिनिधी) : शेतकरी आत्महत्याप्रश्नी मूलगामी विचार करून कापसावरील आयातकर वाढविण्यासारख्या उपायांची अंमलबजावणी केली पाहिजे. कापसाच्या आयातीवर ३० टक्के किंवा त्यापेक्षा जादा कर बसविल्यास आयातीवर निर्बंध येतील, अशी सूचना डॉ. स्वामिनाथन समितीने केली होती. मात्र, टेक्सटाईल मिल्स लॉबीपुढे सरकार नमले नसते, तर शेतकऱ्यांच्या आत्महत्या थांबल्या असत्या, असे मत ज्येष्ठ विचारवंत व शेतकरी कामगार पक्षाचे नेते प्रा. एन. डी. पाटील यांनी बुधवारी व्यक्त केले.

पुणे विद्यापीठ व साधना साप्ताहिक यांच्या संयुक्त विद्यमाने 'शेतकरी आत्महत्या, कर्जमाफी व महाराष्ट्राच्या कृषिक्षेत्रापुढील आव्हाने' या पुणे विद्यापीठाचे कुलगुरू डॉ. नरेंद्र जाधव यांच्या अहवालावरील आयोजित चर्चासत्रात ते बोलत होते. अध्यक्षस्थानी माजी केंद्रीय मंत्री मोहन धारिया होते.

प्रा. पाटील म्हणाले, "कर्जबाजरी झाल्याने ३३ हजार शेतकऱ्यांनी आत्महत्या करणे ही दुर्दैवी घटना आहे. आत्महत्यांच्या प्रकरणांच्या डॉ. स्वामिनाथन समितीने निरीक्षणे करून केंद्र सरकारच्या पॅकेजबद्दल तपशील दिला आहे. केंद्र सरकारच्या पॅकेजमध्ये आत्महत्या रोखण्यासाठी उपाय योजना नव्हती. ऊसउत्पादकांवर आरिष्ट आल्यावर त्यांच्यासाठी साखरेचा आयातकर वाढवून साखर उद्योगाला वाचविण्यात आले. मग कापसाबाबत असा निर्णय का घेतला नाही. कापसावरील आयात थांबविली असती, तर शेतकऱ्यांच्या आत्महत्या थांबवू शकलो असतो."

डॉ. स्वामिनाथन अहवालाचे पवार यांनी काय केले?

प्रा. एन. डी. पाटील म्हणाले, "शेतकऱ्यांच्या आत्महत्यांबाबत डॉ. स्वामिनाथन समितीने सादर केलेला अहवाल केंद्र शासनाकडे आहे. मात्र, केंद्रीय कृषिमंत्री शरद पवार यांनी त्या अहवालाचे काय केले? हा संशोधनाचा विषय आहे. डॉ. स्वामिनाथन यांनी अहवालाची अंमलबजावणी न केल्यास शेतीमध्ये अराजक माजेल, असे सांगितले होते. अजूनही शेतकऱ्यांच्या आत्महत्या सुरूच आहेत."

"शेतकऱ्यांच्या उत्पादनाच्या किमान आधारभूत किमती वाढवा, अशी डॉ. स्वामिनाथन समितीची शिफारस होती. औद्योगिक वस्तूंच्या किमती कशा ठरतात ते जाहीर करावे. त्यामुळे मुकेश अंबानी आपल्या पत्नीला वाढदिवसानिमित्त २४५ कोटी रुपयांचे विमान कसे देऊ शकतो ते लोकांना कळेल."

ज्येष्ठ विचारवंत पन्नालाल सुराणा म्हणाले, "शेतकऱ्यांच्या आत्महत्या यांचे प्रमाण व आकडेवारी यापेक्षाही कर्जबाजारीपणामुळे होणाऱ्या आत्महत्या आणि शेतकऱ्यांचे पुनर्वसन या दोन गोष्टी महत्त्वाच्या आहेत."

डॉ. नरेंद्र दाभोलकर यांनी प्रास्ताविक केले. साधनाच्या याच विषयावरील विशेष अंकाचे प्रकाशन प्रा. पाटील यांच्या हस्ते झाले. डॉ. नरेंद्र जाधव यांनी शेतकऱ्यांच्या आत्महत्याप्रश्नी राज्य सरकारला सादर केलेल्या अहवालाबाबत सविस्तर माहिती दिली.

शेतकऱ्यांच्या सर्वाधिक आत्महत्या महाराष्ट्रात

[illegible]षी मंत्रालयाची माहिती : राज्याचा दावा फोल

सकाळ न्यूज नेटवर्क

दिल्ली, ता. [illegible]८ : गेल्या तीन वर्षांत शेतकऱ्यांच्या सर्वाधिक आत्महत्या महाराष्ट्रातच झाल्याची कबुली केंद्रीय कृषी मंत्रालयानेच दिली आहे. त्यामुळे इतर राज्यांमध्ये जास्त आत्महत्या होत असल्याचा महाराष्ट्राचा दावा फोल ठरला आहे.

मार्क्सवादी कम्युनिस्ट पक्षाच्या खासदार वृंदा कारत यांनी शेतकऱ्यांच्या आत्महत्यांविषयी विचारलेल्या प्रश्नाला लेखी उत्तर देताना कृषी राज्यमंत्री कांतिलाल बहुरिया यांनी ही माहिती दिली आहे. महाराष्ट्रात गेल्या तीन वर्षांत पाच हजारापेक्षा अधिक शेतकऱ्यांनी आत्महत्या केल्या असून, आंध्र प्रदेशात एक हजार २१२ शेतकऱ्यांनी आत्महत्या केल्या आहेत. महाराष्ट्र आणि आंध्रबरोबरच कर्नाटक, पंजाब, केरळ, तमिळनाडू आणि गुजरातमध्ये २००५ पासून एकूण आठ हजार ७२८ शेतकऱ्यांनी आत्महत्या केल्या आहेत. त्यामुळे महाराष्ट्र शासनाने शेतकऱ्यांच्या आत्महत्यांचा अभ्यास करण्यासाठी नियुक्त केलेल्या डॉ. नरेंद्र जाधव समितीने महाराष्ट्रपेक्षाही इतर राज्यांत शेतकऱ्यांच्या आत्महत्या जास्त झाल्या असल्याचा केलेला दावा फोल ठरला आहे.

शेतकऱ्यांना आत्महत्यांपासून रोखण्यासाठी केंद्र शासनाने राबवलेल्या 'राष्ट्रीय अन्न सुरक्षा अभियान' आणि 'राष्ट्रीय कृषी विकास योजना' या योजनांची माहितीही उत्तरात देण्यात आली आहे.

सकाळ
10/10/08

अणुकरारातून देशाला तंत्रज्ञानाचे स्वातंत्र्य मिळाले - डॉ. नरेंद्र ज़ाधव

दौंड, ९ ऑक्टोबर/वार्ताहर

आतापर्यंत आपल्या देशाला तीन स्वातंत्र्ये मिळाली आहेत. १९४७ ला राजकीय स्वातंत्र्य मिळाले, १९९१ला मुक्त आर्थिक धोरणाच्या स्वीकारामुळे देशाला आर्थिक स्वातंत्र्य मिळाले व २००८ला झालेल्या अणुकरारातून देशाला तंत्रज्ञानाचे स्वातंत्र्य मिळाल्याचे प्रतिपादन पुणे विद्यापीठाचे कुलगुरू डॉ. नरेंद्र जाधव यांनी जागर व्याख्यानमालेच्या चर्चासत्राचा समारोप करताना केले.

'अणुकराराचा कोड' या विषयावर कम्युनिस्ट विचारसरणीचे प्राध्यापक अजित अभ्यंकर, काँग्रेसचे उल्हास पवार व समाजवादी विचारसरणीचे डॉ. कुमार सप्तर्षी यांनी आपली मते मांडली व तटस्थपणे या विचारांची दखल घेत डॉ. नरेंद्र जाधव यांनी आर्थिक, सामाजिक घडामोडींचे दाखले देत अणुकरार हा भारत महासत्ता होण्यास मदतच करेल, असे सांगत अणुकरार हा देशाचे तिसरे स्वातंत्र्य आहे, या शब्दांत अणुकराराचे समर्थन केले. सुरुवातीला काँग्रेस पक्षाचे नेते उल्हास पवार यांनी अणुकरारामुळे आपल्या नातवाच्या नातवाचाही ऊर्जेचा प्रश्न सुटेल, या शब्दांत कराराचे समर्थन केले. हजारोंच्या संख्येने बंद पडलेल्या कारखान्यांच्या कारणमीमांसेमध्ये विजेचा प्रश्न महत्त्वाचा होता. शेती, उद्योग व व्यवसायाला लागणाऱ्या विजेचा प्रश्न अणुकरारामुळे सुटेल, असे जोरदार प्रतिपादन त्यांनी केले. प्राध्यापक अजित अभ्यंकर यांनी अणुकरार हा राजकीय गुलामगिरीकडे नेणारा व महागडा ऊर्जेचा पर्याय असल्याचे सांगितले.

सध्याची वीजगळती थांबवली व उपलब्ध कोळशाचा वापर केला तर विजेचा प्रश्न सुटेल. अणुकरारातून उपलब्ध होणारी वीजही पाचपटीने महाग असणार आहे. डॉ. कुमार सप्तर्षी यांनी अणुकराराविषयी भूमिका मांडताना सांगितले. प्रत्येक पक्षाच्या भूमिकेत काही रास्त मुद्दे आहेत. परंतु सत्तेसाठी घेतलेल्या भूमिकांमुळे काही असत्य त्यात मिसळले आहे. या विषयावर देशभरात चर्चा घडवून आणण्याची जबाबदारी काँग्रेसने पार पाडली नाही. जी विचारवंत व जबाबदार मंडळी आहेत. व ती कोणत्याही पक्षाची नाहीत, त्यांनी जनजागरणात सहभाग घ्यायला पाहिजे. पूर्वी देशाच्या परराष्ट्र धोरणाबाबत सत्ताधारी व विरोधक यांचे एकमत जगापुढे जायचे. अणुकराराबाबत मात्र चांगले चित्र जगापुढे गेलेले नाही. उल्हास पवार, अजित अभ्यंकर व कुमार सप्तर्षी यांच्या भूमिका तटस्थपणे ऐकत, नंतर अणुकराराचे समर्थन करताना व चर्चेचा समारोप करताना डॉ. नरेंद्र जाधव म्हणाले, की तीनही व्यक्तींनी आपण राजकीय नाही हे सांगताना राजकीय भूमिकाच मांडली. अजित अभ्यंकर यांनी अभ्यासपूर्वक मांडलेल्या विचारांचे त्यांनी विशेष कौतुक केले. देशातील ४० टक्के वीजगळती ही वीजचोरीच असल्याचे त्यांनी ठणकावून सांगितले. ऊर्जानिर्मिती हाच एकमेव फायदा असल्याचे चित्र रंगवले जाते, परंतु या कराराचे अनेक फायदे आहेत. कोळसा, पाणी आणि सौरऊर्जा यांच्या बरोबरीने त्याचा वापर करायचा आहे. अणुकराराच्या गरजेचे समर्थन करताना त्यांनी देशातील स्वातंत्र्योत्तर काळातील प्रगतीतून निर्माण झालेल्या तीन सकारात्मक व तीन नकारात्मक बाबी मांडल्या. ■

चिंतन इमेज मेकर्स

डॉ. आंबेडकर यांची अर्थतज्ज्ञ म्हणून दखल घेतली गेली नाही - कुलगुरू

पुणे, दि.९ (प्रतिनिधी)- डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांनी अर्थशास्त्रावर तीन बहुमूल्य ग्रंथ लिहले आहेत. या ग्रंथामधून त्यांनी ७० वर्षापूर्वी मांडलेले अर्थ विचार आजही उपयुक्त आहेत. तरीही डॉ. आंबेडकर यांची अर्थतज्ज्ञ म्हणून दखल घेतली गेली नाही, अशी खंत पुणे विद्यापीठाचे कुलगुरू डॉ. नरेंद्र जाधव यांनी व्यक्त केली.

आस्था फाऊंडेशनने काशीराम यांचा स्मृतिदिन व धम्मचक्रप्रवर्तन दिनानिमीत्त आयोजित केलेल्या कार्यक्रमामध्ये डॉ. आंबेडकर यांचे अर्थिक विचार आणि तत्त्वज्ञान या विषयावर ते बोलत होते. सिंबॉयोसीसचे अध्यक्ष डॉ. शां. ब. मुजुमदार, प्राचार्य भगवान ठाकूर, पुणे विद्यापीठाच्या आंबेडकर अध्यासन केंद्राचे संचालक डॉ. विजय खरे, चंद्रकांत कांबळे, आस्था फाऊंडेशनच्या अध्यक्षा डिंपलताई कांबळे आदी यावेळी उपस्थित होते.

कायद्याची फक्त एक पदवी सोडून डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांनी सर्व पदव्या अर्थशास्त्रामध्ये घेतलेल्या आहेत. देशाच्या भविष्याचा विचार करून त्यांनी त्यावेळी अर्थ विचार मांडले होते. ते आजही उपयुक्त आहेत. डॉ. आंबेडकरांमुळेच भारताच्या राज्यघटनेत इतर कोणत्याही राष्ट्रापेक्षा सर्वाधिक अर्थिक तरतुदी आहेत. अर्थिक क्षेत्रातल्या डॉ. आंबेडकर यांच्या या योगदानाची माहिती सर्वसामान्य माणसांबरोबरच अर्थतज्ज्ञांनाही नाही ही शोकांतिका असल्याचे डॉ. जाधव यावेळी म्हणाले. वित्त आयोगाच्या संकल्पनेचा मूलस्रोत आंबेडकरांनी लिहलेल्या ग्रंथात असल्याचे त्यांनी यावेळी सांगितले. भारतासारख्या विकसनशील राष्ट्राची आदर्श चलनपद्धती काय असावी, त्याच बरोबर शेतकरी, कामगार यांच्यावरही आंबेडकरांनी लिखाण केले आहे. जाती व्यवस्थेचा आर्थिक अंगाने विचार करणारे आंबेडकर हे पहिले विचारवंत होते असे जाधव यांनी यावेळी सांगितले. डॉ. मुजुमदार, प्राचार्य भगवान ठाकूर यांनीही यावेळी विचार मांडले. कांबळे यांनी प्रस्ताविक केले तर नितीन डंबाळे यांनी कार्यक्रमाचे सूत्रसंचालन केले.

'वस्त्रोद्योग लॉबीपुढे नमल्याने आत्महत्या वाढल्या'

पुणे, दि. ८ (प्रतिनिधी) : शेतकरी आत्महत्याप्रश्नी मूलगामी विचार करून कापसावरील आयातकर वाढविण्यासारख्या उपायांची अंमलबजावणी केली पाहिजे. कापसाच्या आयातीवर ३० टक्के किंवा त्यापेक्षा जादा कर बसविल्यास आयातीवर निर्बंध येतील, अशी सूचना डॉ. स्वामिनाथन समितीने केली होती. मात्र, टेक्सटाईल मिल्स लॉबीपुढे सरकार नमले नसते, तर शेतकऱ्यांच्या आत्महत्या थांबल्या असत्या, असे मत ज्येष्ठ विचारवंत व शेतकरी कामगार पक्षाचे नेते प्रा. एन. डी. पाटील यांनी बुधवारी व्यक्त केले.

पुणे विद्यापीठ व साधना साप्ताहिक यांच्या संयुक्त विद्यमाने 'शेतकरी आत्महत्या, कर्जमाफी व महाराष्ट्राच्या कृषिक्षेत्रापुढील आव्हाने' या पुणे विद्यापीठाचे कुलगुरू डॉ. नरेंद्र जाधव यांच्या अहवालावरील आयोजित चर्चासत्रात ते बोलत होते. अध्यक्षस्थानी माजी केंद्रीय मंत्री मोहन धारिया होते.

प्रा. पाटील म्हणाले, "कर्जबाजरी झाल्याने ३३ हजार शेतकऱ्यांनी आत्महत्या करणे ही दुर्दैवी घटना आहे. आत्महत्यांच्या प्रकरणांच्या डॉ. स्वामिनाथन समितीने निरीक्षणे करून केंद्र सरकारच्या पॅकेजबद्दल तपशील दिला आहे. केंद्र सरकारच्या पॅकेजमध्ये आत्महत्या रोखण्यासाठी उपाय योजना नव्हती. ऊसउत्पादकांवर आरिष्ट आल्यावर त्यांच्यासाठी साखरेचा आयातकर वाढवून साखर उद्योगाला वाचविण्यात आले. मग

डॉ. स्वामिनाथन अहवालाचे पवार यांनी काय केले?

प्रा. एन. डी. पाटील म्हणाले, "शेतकऱ्यांच्या आत्महत्याबाबत डॉ. स्वामिनाथन समितीने सादर केलेला अहवाल केंद्र शासनाकडे आहे. मात्र, केंद्रीय कृषिमंत्री शरद पवार यांनी त्या अहवालाचे काय केले? हा संशोधनाचा विषय आहे. डॉ. स्वामिनाथन यांनी अहवालाची अंमलबजावणी न केल्यास शेतीमध्ये अराजक माजेल, असे सांगितले होते. अजूनही शेतकऱ्यांच्या आत्महत्या सुरूच आहेत."

कापसाबाबत असा निर्णय का घेतला नाही. कापसावरील आयात थांबविली असती, तर शेतकऱ्यांच्या आत्महत्या थांबवू शकलो असतो."

"शेतकऱ्यांच्या उत्पादनाच्या किमान आधारभूत किमती वाढवा, अशी डॉ. स्वामिनाथन समितीची शिफारस होती. औद्योगिक वस्तूंच्या किमती कशा ठरतात ते जाहीर करावे. त्यामुळे मुकेश अंबानी आपल्या पत्नीला वाढदिवसानिमित्त २४५ कोटी रुपयांचे विमान कसे देऊ शकतो ते लोकांना कळेल."

ज्येष्ठ विचारवंत पन्नालाल सुराणा म्हणाले, "शेतकऱ्यांच्या आत्महत्या यांचे प्रमाण व आकडेवारी यापेक्षाही कर्जबाजारीपणामुळे होणाऱ्या आत्महत्या आणि शेतकऱ्यांचे पुनर्वसन या दोन गोष्टी महत्त्वाच्या आहेत."

डॉ. नरेंद्र दाभोलकर यांनी प्रास्ताविक केले. साधनाच्या याच विषयावरील विशेष अंकाचे प्रकाशन प्रा. पाटील यांच्या हस्ते झाले. डॉ. नरेंद्र जाधव यांनी शेतकऱ्यांच्या आत्महत्याप्रश्नी राज्य सरकारला सादर केलेल्या अहवालाबाबत सविस्तर माहिती दिली.

अणुकरारातून देशाला तंत्रज्ञानाचे स्वातंत्र्य मिळाले - डॉ. नरेंद्र जाधव

दौंड, ९ ऑक्टोबर/वार्ताहर

आतापर्यंत आपल्या देशाला तीन स्वातंत्र्ये मिळाली आहेत. १९४७ ला राजकीय स्वातंत्र्य मिळाले, १९९१ला मुक्त आर्थिक धोरणाच्या स्वीकारामुळे देशाला आर्थिक स्वातंत्र्य मिळाले व २००८ला झालेल्या अणुकरारातून देशाला तंत्रज्ञानाचे स्वातंत्र्य मिळाल्याचे प्रतिपादन पुणे विद्यापीठाचे कुलगुरू डॉ. नरेंद्र जाधव यांनी जागर व्याख्यानमालेच्या चर्चासत्राचा समारोप करताना केले.

'अणुकराराचा कोड' या विषयावर कम्युनिस्ट विचारसरणीचे प्राध्यापक अजित अभ्यंकर, कॉंग्रेसचे उल्हास पवार व समाजवादी विचारसरणीचे डॉ. कुमार सप्तर्षी यांनी आपली मते मांडली व तटस्थपणे या विचारांची दखल घेत डॉ. नरेंद्र जाधव यांनी आर्थिक, सामाजिक घडामोडींचे दाखले देत अणुकरार हा भारत महासत्ता होण्यास मदतच करेल, असे सांगत अणुकरार हा देशाचे तिसरे स्वातंत्र्य आहे, या शब्दांत अणुकराराचे समर्थन केले. सुरुवातीला कॉंग्रेस पक्षाचे नेते उल्हास पवार यांनी अणुकरारामुळे आपल्या नातवाच्या नातवाचाही ऊर्जेचा प्रश्न सुटेल, या शब्दांत कराराचे समर्थन केले. हजारोंच्या संख्येने बंद पडलेल्या कारखान्यांच्या कारणमीमांसेमध्ये विजेचा प्रश्न महत्त्वाचा होता. शेती, उद्योग व व्यवसायाला लागणाऱ्या विजेचा प्रश्न अणुकरारामुळे सुटेल, असे जोरदार प्रतिपादन त्यांनी केले. प्राध्यापक अजित अभ्यंकर यांनी अणुकरार हा राजकीय गुलामगिरीकडे नेणारा व महागडा ऊर्जेचा पर्याय असल्याचे सांगितले.

सध्याची वीजगळती थांबवली व उपलब्ध कोळशाचा वापर केला तर विजेचा प्रश्न सुटेल. अणुकरारातून उपलब्ध होणारी वीजही पाचपटीने महाग असणार आहे. डॉ. कुमार सप्तर्षी यांनी अणुकराराविषयी भूमिका मांडताना सांगितले. प्रत्येक पक्षाच्या भूमिकेत काही रास्त मुद्दे आहेत. परंतु सत्तेसाठी घेतलेल्या भूमिकांमुळे काही असत्य त्यात मिसळले आहे. या विषयावर देशभरात चर्चा घडवून आणण्याची जबाबदारी कॉंग्रेसने पार पाडली नाही. जी विचारवंत व जबाबदार मंडळी आहेत व ती कोणत्याही पक्षाची नाहीत, त्यांनी जनजागरणात सहभाग घ्यायला पाहिजे. पूर्वी देशाच्या परराष्ट्र धोरणाबाबत सत्ताधारी व विरोधक यांचे एकमत जगापुढे जायचे. अणुकराराबाबत मात्र चांगले चित्र जगापुढे गेलेले नाही. उल्हास पवार, अजित अभ्यंकर व कुमार सप्तर्षी यांच्या भूमिका तटस्थपणे ऐकत, नंतर अणुकराराचे समर्थन करताना व चर्चेचा समारोप करताना डॉ. नरेंद्र जाधव म्हणाले, की तीनही व्यक्तींनी आपण राजकीय नाही हे सांगताना राजकीय भूमिकाच मांडली. अजित अभ्यंकर यांनी अभ्यासपूर्वक मांडलेल्या विचारांचे त्यांनी विशेष कौतुक केले. देशातील ४० टक्के वीजगळती ही वीजचोरीच असल्याचे त्यांनी ठणकावून सांगितले. ऊर्जानिर्मिती हाच एकमेव फायदा असल्याचे चित्र रंगवले जाते, परंतु या कराराचे अनेक फायदे आहेत. कोळसा, पाणी आणि सौरऊर्जा यांच्या बरोबरीने त्याचा वापर करायचा आहे. अणुकराराच्या गरजेचे समर्थन करताना त्यांनी देशातील स्वातंत्र्योत्तर काळातील प्रगतीतून निर्माण झालेल्या तीन सकारात्मक व तीन नकारात्मक बाबी मांडल्या.

चिंतन इमेज मेकर्स

शेतकऱ्यांच्या सर्वाधिक आत्महत्या महाराष्ट्रात

कृषी मंत्रालयाची माहिती : राज्याचा दावा फोल

सकाळ न्यूज नेटवर्क

दिल्ली, ता. १८ : गेल्या तीन वर्षांत शेतकऱ्यांच्या सर्वाधिक आत्महत्या महाराष्ट्रातच झाल्याची कबुली केंद्रीय कृषी मंत्रालयानेच दिली आहे. त्यामुळे इतर राज्यांमध्ये जास्त आत्महत्या होत असल्याचा महाराष्ट्राचा दावा फोल ठरला आहे.

मार्क्सवादी कम्युनिस्ट पक्षाच्या खासदार वृंदा कारत यांनी शेतकऱ्यांच्या आत्महत्यांविषयी विचारलेल्या प्रश्नाला लेखी उत्तर देताना कृषी राज्यमंत्री कांतिलाल बहुरिया यांनी ही माहिती दिली आहे. महाराष्ट्रात गेल्या तीन वर्षांत पाच हजारापेक्षा अधिक शेतकऱ्यांनी आत्महत्या केल्या असून, आंध्र प्रदेशात एक हजार ३१३ शेतकऱ्यांनी आत्महत्या केल्या आहेत. महाराष्ट्र आणि आंध्रसोबतच कर्नाटक, पंजाब, केरळ, तमिळनाडू आणि गुजरातमध्ये २००५ पासून एकूण आठ हजार ७२८ शेतकऱ्यांनी आत्महत्या केल्या आहेत. त्यामुळे महाराष्ट्र शासनाने शेतकऱ्यांच्या आत्महत्यांचा अभ्यास करण्यासाठी नियुक्त केलेल्या डॉ. नरेंद्र जाधव समितीने महाराष्ट्रापेक्षाही इतर राज्यांत शेतकऱ्यांच्या आत्महत्या जास्त झाल्या असल्याचा केलेला दावा फोल ठरला आहे.

शेतकऱ्यांना आत्महत्यांपासून रोखण्यासाठी केंद्र शासनाने राबवलेल्या 'राष्ट्रीय अन्न सुरक्षा अभियान' आणि 'राष्ट्रीय कृषी विकास योजना' या योजनांची माहितीही उत्तरात देण्यात आली आहे.

सकाळ
१९/१०/०८

डॉ. आंबेडकर यांची अर्थतज्ज्ञ म्हणून दखल घेतली गेली नाही - कुलगुरू

पुणे, दि.९ (प्रतिनिधी)- डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांनी अर्थशास्त्रावर तीन बहुमूल्य ग्रंथ लिहले आहेत. या ग्रंथामधून त्यांनी ७० वर्षापूर्वी मांडलेले अर्थ विचार आजही उपयुक्त आहेत. तरीही डॉ. आंबेडकर यांची अर्थतज्ज्ञ म्हणून दखल घेतली गेली नाही, अशी खंत पुणे विद्यापीठाचे कुलगुरू डॉ. नरेंद्र जाधव यांनी व्यक्त केली.

आस्था फाऊंडेशनने काशीराम यांचा स्मृतिदिन व धम्मचक्रप्रवर्तन दिनानिमीत्त आयोजित केलेल्या कार्यक्रमामध्ये डॉ. आंबेडकर यांचे अर्थिक विचार आणि तत्त्वज्ञान या विषयावर ते बोलत होते. सिंबॉयोसीसचे अध्यक्ष डॉ. शां. ब. मुजुमदार, प्राचार्य भगवान ठाकूर, पुणे विद्यापीठाच्या आंबेडकर अध्यासन केंद्राचे संचालक डॉ. विजय खरे, चंद्रकांत कांबळे, आस्था फाऊंडेशनच्या अध्यक्षा डिंपलताई कांबळे आदी यावेळी उपस्थित होते.

कायद्याची फक्त एक पदवी सोडून डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांनी सर्व पदव्या अर्थशास्त्रामध्ये घेतलेल्या आहेत. देशाच्या भविष्याचा विचार करून त्यांनी त्यावेळी अर्थ विचार मांडले होते. ते आजही उपयुक्त आहेत. डॉ. आंबेडकरांमुळेच भारताच्या राज्यघटनेत इतर कोणत्याही राष्ट्रापेक्षा सर्वाधिक अर्थिक तरतुदी आहेत. अर्थिक क्षेत्रातल्या डॉ. आंबेडकर यांच्या या योगदानाची माहिती सर्वसामान्य माणसांबरोबरच अर्थतज्ज्ञांनाही नाही ही शोकांतिका असल्याचे डॉ. जाधव यावेळी म्हणाले. वित्त आयोगाच्या संकल्पनेचा मूलस्रोत आंबेडकरांनी लिहलेल्या ग्रंथात असल्याचे त्यांनी यावेळी सांगितले. भारतासारख्या विकसनशील राष्ट्राची आदर्श चलनपद्धती काय असावी, त्याच बरोबर शेतकरी, कामगार यांच्यावरही आंबेडकरांनी लिखाण केले आहे. जाती व्यवस्थेचा आर्थिक अंगाने विचार करणारे आंबेडकर हे पहिले विचारवंत होते असे जाधव यांनी यावेळी सांगितले. डॉ. मुजुमदार, प्राचार्य भगवान ठाकूर यांनीही यावेळी विचार मांडले. कांबळे यांनी प्रस्ताविक केले तर नितीन डंबाळे यांनी कार्यक्रमाचे सूत्रसंचालन केले.

ऊर्जेच्या बचतीसाठी प्रयत्नशील राहावे : डॉ. जाधव

पुणे, दि. १९ (प्रतिनिधी) : ऊर्जेची समस्या ही जागतिक समस्या लक्षात घेऊन ऊर्जा संवर्धन करताना ऊर्जेची बचत करण्यासाठी सर्वांनी प्रयत्न करावे, असे पुणे विद्यापीठाचे कुलगुरू डॉ. नरेंद्र जाधव यांनी सांगितले.

'पुणे विद्यापीठ राष्ट्रीय सेवा योजना व पेट्रोलियम कॉन्झर्वेशन रिसर्च असोसिएशनच्या वतीने इंधन बचतविषयक व ऊर्जा संवर्धन कार्यासंबंधी कार्यक्रम अधिकाऱ्यांची कार्यशाळा आयोजित करण्यात आली होती. या कार्यशाळेच्या उद्‌घाटनप्रसंगी डॉ. जाधव बोलत होते.

डॉ. जाधव म्हणाले, की ऊर्जेच्या प्रश्नाने गंभीर स्वरूप धारण केले असून, खनिज तेलाची वाढती मागणी व वाढलेली किंमत यामध्ये इंधनाचा वापर काटकसरीने करून इंधनाची बचत हा ऊर्जा संवर्धनातील मार्ग आहे.

प्रारंभी राष्ट्रीय सेवा योजनेचे डॉ. संजय चाकणे यांनी स्वागत केले. पेट्रोलियम कॉन्झर्वेशन रिसर्च असोसिएशनचे संयुक्त निर्देशक आर. एल. टेलर यांनी इंधन बचतीसाठी संस्थेच्या वतीने करण्यात येणाऱ्या प्रयत्नांची माहिती दिली.

याप्रसंगी कुलसचिव डॉ. माणिकराव जाधव, राष्ट्रीय सेवा योजनेचे प्रमोद पाब्रेकर, एम. एस. जांभुळे, डॉ. कलशेट्टी, डॉ. आर. डी. देशमुख यांची भाषणे झाली. ऊर्जाबचत व ऊर्जा संवर्धनाच्या विविध उपाययोजना, तसेच ऊर्जेचा योग्य वापर, अपारंपरिक ऊर्जा वापर, तसेच ऊर्जा बचत याबद्दल मार्गदर्शनाद्वारे कार्यक्रम अधिकाऱ्यांनी प्रबोधन करावे, असे आवाहन या कार्यशाळेत कार्यक्रम अधिकाऱ्यांना करण्यात आले.

लोकमत
२०।१०।७

ऊर्जा बचतीसाठी प्रयत्नशील राहा : डॉ. नरेंद्र जाधव

पुणे, दि. १९ (प्रतिनिधी) – ऊर्जेची समस्या ही जागतिक पातळीवरील महत्त्वाची समस्या आहे. ऊर्जासंवर्धन करताना ऊर्जेची बचत करण्यासाठी सर्वांनी प्रयत्न करावे, तसेच इंधनाची उधळपट्टी थांबविली पाहिजे, असे विचार पुणे विद्यापीठाचे कुलगुरू डॉ. नरेंद्र जाधव यांनी व्यक्त केले.

पुणे विद्यापीठ राष्ट्रीय सेवा योजना व पेट्रोलियम कॉन्झर्वेशन रिसर्च असोसिएशन यांच्या संयुक्त विद्यमाने इंधन बचतविषयक व ऊर्जा संवर्धन कार्यासंबंधी कार्यक्रम अधिकाऱ्यांची कार्यशाळा संपन्न झाली. या कार्यक्रमप्रसंगी उद्‌घाटनानंतर केलेल्या भाषणात कुलगुरू डॉ. नरेंद्र जाधव म्हणाले की, ऊर्जेच्या प्रश्नाने गंभीर स्वरूप धारण केले असून, इ.स. १९७३-७४ पासून खनिज तेलाच्या किंमती ४०० टक्क्यांनी वाढल्या.

त्यावेळी प्रतिबॅरल ३ डॉलरवरून १२ डॉलर त्यानंतर १९७९-८० साली ३० ते ४० डॉलर आणि गतवर्षी ही किंमत १५० डॉलर वाढली. अशा रीतीने खनिज तेलाच्या वाढती मागणी व वाढलेली किंमत यामध्ये इंधनाचा वापर काटकसरीने करून इंधनाची बचत हा ऊर्जासंवर्धनातील मार्ग आहे.

जगाच्या पातळीवर ऊर्जेची समस्या ही भीषण समस्या असून त्यासाठी सर्वांनी गंभीरपणे विचार करून आचरण करणे गरजेचे आहे,' असेही डॉ. जाधव म्हणाले. प्रारंभी राष्ट्रीय सेवा योजनेचे डॉ. संजय चाकणे यांनी स्वागत केले. पेट्रोलियम कॉन्झर्वेशन रिसर्च असोसिएशनचे संयुक्त निदेशक आर. एल. टेलर यांनी इंधन बचतीसाठी संस्थेच्या वतीने करण्यात येणाऱ्या प्रयत्नांची माहिती दिली.

याप्रसंगी कुलसचिव डॉ. माणिक जाधव, राष्ट्रीय सेवा योजनेचे प्रमोद पाब्रेकर, एम.एस.जांभुळे, डॉ. कलशेट्टी, आपटे सर, डॉ. आर. डी. देशमुख यांची भाषणे झाली. ऊर्जाबचत व ऊर्जा संवर्धनाच्या विविध उपाययोजना तसेच ऊर्जेचा योग्य वापर, अपारंपरिक ऊर्जा वापर यासंबंधीत तसेच ऊर्जाबचत याबद्दल मार्गदर्शनाद्वारे कार्यक्रम अधिकाऱ्यांनी प्रबोधन करावे, असे आवाहन या कार्यशाळेत कार्यक्रम अधिकाऱ्यांना करण्यात आले.

पुण्यनगरी
२०।१०।७

'पुणे विद्यापीठातील आयुर्वेद विभाग बंद होणार?

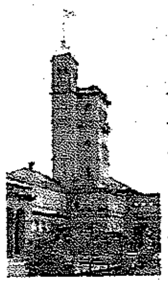

पुणे, दि. २० (प्रतिनिधी) : संपूर्ण देशात केवळ पुणे विद्यापीठात असलेल्या आयुर्वेद विभागाचे अस्तित्वच धोक्यात आले आहे. पुणे विद्यापीठाच्या व्यवस्थापन परिषदेनेच हा निर्णय घेतला असल्याने ३१ ऑक्टोबरपूर्वी आयुर्वेद विभाग आरोग्यशास्त्र विभागात समाविष्ट करावा, अशी स्पष्ट सूचना विभागाला देण्यात आली आहे.

दरम्यान, आयुर्वेद विभागात एम. फिल व पीएच.डी. संशोधनाचे काम उत्तमरीत्या सुरू असल्याने हा विभाग बंद करून नये व त्याचे स्वतंत्र अस्तित्व अबाधित राहावे, असे निवेदन आयुर्वेद विभागाचे प्रमुख डॉ. विजय डोईफोडे, विद्या परिषदेचे सदस्य डॉ. सुहास परचुरे व आयुर्वेद विषयातील तज्ज्ञांनी दिले आहे.

या संपूर्ण विषयाची पार्श्वभूमी अशी : आयुर्वेद विभाग आरोग्यशास्त्र विभागामध्ये समाविष्ट करता येईल काय, या संदर्भात विचार करण्यासाठी प्राचार्य अनंत गोसावी यांच्या अध्यक्षतेखाली फेब्रुवारी २००८ मध्ये समिती नेमण्यात आली होती. प्राचार्य डॉ. अशोक भोसले व प्रा. नीलम पाटील यांचाही समितीत समावेश होता. आयुर्वेद विभागाचा समावेश आरोग्यशास्त्रामध्ये (स्कूल ऑफ हेल्थ सायन्स) करावा आणि औषधी वनस्पतींचे उद्यान (हर्बल गार्डन) वनस्पतिशास्त्र विभागाकडे द्यावे, अशा शिफारशी केल्या. अहवालातील दोन्ही शिफारशी मान्य करून व्यवस्थापन परिषदेने २० फेब्रुवारी रोजी आयुर्वेद विभागप्रमुखांना त्या संदर्भातील निर्णय कळविला.

व्यवस्थापन परिषदेची गुरुवारी बैठक

पुणे विद्यापीठाच्या व्यवस्थापन परिषदेची पुढील बैठक गुरुवारी (दि. २३) होणार आहे. आयुर्वेद विभाग बंद करू नये, यासाठी हा विषय पुन्हा एकदा बैठकीत ठरावाद्वारे मांडावा, अशी विनंती कुलगुरूंना निवेदनाद्वारे करण्यात आली आहे. या बैठकीत चर्चा न झाल्यास व्यवस्थापन परिषदेच्या निर्णयानुसार आयुर्वेद विभागाला आरोग्यशास्त्र विभागात समाविष्ट होण्याची कार्यवाही करावी लागेल.

आरोग्यशास्त्र विभागाची उद्दिष्टे आयुर्वेद विभागाच्या उद्दिष्टांशी मिळतीजुळती असल्याने याच विभागात समावेश करावा, अशी शिफारस समितीने केली असली; तरीही समितीने आयुर्वेदातील संबंधित कोणत्याही व्यक्तींशी चर्चा केली नाही, असाही आरोप आयुर्वेदतज्ज्ञांनी केला आहे.

विद्या परिषदेचे सदस्य डॉ. परचुरे यांनी कुलगुरू डॉ. नरेंद्र जाधव यांना लिहिलेल्या पत्रात म्हटले आहे, की पुणे विद्यापीठात आयुर्वेद विभाग १९९८ मध्ये सुरू झाला. प्रत्यक्ष कामकाज सुरू होण्यास २००० उजाडले. संपूर्ण भारतात कोणत्याही विद्यापीठात आयुर्वेद हा स्वतंत्र विभाग नाही. त्यामुळे ही विद्यापीठाच्या दृष्टीने अभिमानाची बाब आहे. गेली ७ वर्षे या विभागाचे उपक्रमही सुरू आहेत. गेल्या वर्षी १२ जणांनी एम. फिल.ला प्रवेश घेतला असून, ५ जण उत्तीर्ण झाले आहेत. उर्वरित विद्यार्थी अभ्यासक्रम पूर्ण करीत आहेत. परदेशांतील अनेक विद्यार्थी छोटे-मोठे अभ्यासक्रम व प्रशिक्षण कार्यक्रम येथे येऊन घेत आहेत. नुकतेच केंद्र शासनाच्या आयुष विभागाने संपूर्ण आयुर्वेदिक ग्रंथांचे विविध परदेशी भाषांत भाषांतर करण्याची जबाबदारी आयुर्वेद, युनानी व सिद्ध विभागाला दिली आहे. याच विभागाने २ वर्षांपूर्वी भरविलेल्या जागतिक आयुर्वेद परिषदेला ३,००० प्रतिनिधी देशविदेशातून आले आहेत. आयुर्वेद विभागाने विकसित केलेल्या 'हर्बल उद्यानासाठी' नॅशनल मेडिसीनल प्लँट बोर्डासह अनेकांनी देणग्या दिल्या आहेत.

नुकतीच पुणे विद्यापीठाने आयुर्वेद विद्याशाखेला १ वर्षाची मुदतवाढही दिलेली आहे. आज आयुर्वेदाशी निगडीत इतर विद्याशाखा (फार्मसी, बॉटनी, झूलॉजी) आयुर्वेदात संशोधन करण्यासाठी उत्सुक आहेत.

जगातील सर्वांत जुने शास्त्र असलेल्या आयुर्वेदाला जागतिक स्तरावर मागणी असताना हा विभाग बंद करू नये व हा निर्णय बदलून येत्या व्यवस्थापन परिषदेच्या पुढील सभेपुढे ठेवण्यात यावा, अशी विनंती आयुर्वेद विभागप्रमुख व डॉ. परचुरे यांनी केली आहे.

लोकमत
२१।१०।७.

चिंतन इमेज मेकर्स

सामाजिक विषमतेमुळेच देशाची अधोगती – डॉ. नरेंद्र जाधव

बारामती, दि. ७ (प्रतिनिधी)– गेल्या काही वर्षांत देशाच्या झालेल्या अधोगतीस सामाजिक विषमताच कारणीभूत आहे. देशातील गरीबांना स्वविकासाची संधी उपलब्ध होत नाही. ही चिंताजनक बाब आहे. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी देशाला दिलेल्या अर्थकारणाचा अवलंब केला तर अनेक प्रश्न सुटतील, असे मत अर्थतज्ज्ञ व पुणे विद्यापीठाचे कुलगुरू डॉ. नरेंद्र जाधव यांनी व्यक्त केले.

माता रमाई व्याख्यानमालेचे 'डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांच्या संकल्पनेतील समर्थ भारत' या विषयावर तिसरे पुष्प त्यांनी गुंफले. त्यावेळी ते बोलत होते. कार्यक्रमाच्या अध्यक्षस्थानी प्रा. प्रकाश पवार होते तर प्रमुख पाहुणे म्हणून दादासाहेब दैठणकर उपस्थित होते.

डॉ. जाधव पुढे म्हणाले की, डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर हे विद्वान अर्थतज्ज्ञ होते. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांना डॉक्टर ऑफ सायन्स ही पदवी मिळाली. ही पदवी आजपर्यंत कोणालाही मिळाली नाही. भारतांत आंबेडकरांच्या अर्थशास्त्रावर अनेक विद्यार्थी विद्यापीठात अभ्यास करतात. त्या आंबेडकरांच्या अर्थशास्त्राकडे देशाचे दुर्लक्ष झाले आहे. भारतातील तेरा वित्त आयोगाच्या ज्या सूचना होत्या त्या डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांच्या ग्रंथातील आहेत. रिझर्व्ह बँकेची स्थापना करतांना डॉ. बाबासाहेबांनी एक प्रतिपादन केले होते. सरकारला जो अर्थपुरवठा होणार आहे त्यावर अंकुश ठेवला पाहिजे, ही काळाची गरज आहे, असे सांगून ते पुढे म्हणाले की, १९२२ साली सावकारी विधायक पास झाले असते आणि त्यातील तीन तरतूदींची अंमलबजावणी केली असती तर आज सावकारांकडून होणारी फसवणूक व अन्याय झाले नसते.

अध्यक्षीय भाषण प्रा. प्रकाश पवार यांनी केले. प्रास्ताविक जयराम शेलार व आभार अशोक सोनवणे यांनी व्यक्त केले. या व्याख्यानमालेस बारामती परिसरातील फुले, शाहू, आंबेडकरी विचाराच्या संघटना, विद्यार्थी, प्राध्यापक, अधिकारी मोठ्या संख्येने उपस्थित होते.

विशेष कौशल्यांचे प्रशिक्षण

पदवी पूर्ण होताच नोकरी?

पुणे विद्यापीठ : महाविद्यालयीन विद्यार्थ्यांसाठी अभ्यासक्रमाची घोषणा

सकाळ वृत्तसेवा

पुणे, ता. १ : कला, वाणिज्य आणि शास्त्र या शाखांच्या विद्यार्थ्यांचे पदवीचे शिक्षण पूर्ण होताच त्यांना नोकरी मिळावी, यासाठी पुणे विद्यापीठातर्फे विशेष अभ्यासक्रमाची घोषणा बुधवारी करण्यात आली. नोकरी मिळविण्याच्या दृष्टीने विशेष कौशल्यांचे प्रशिक्षण या अभ्यासक्रमाद्वारे दिले जाणार आहे. पदवीचे शिक्षण घेतानाच विद्यार्थ्यांना हा अभ्यासक्रम तीन टप्प्यांत पूर्ण करता येणार आहे.

पुणे विद्यापीठासह ग्लोबल टॅलेंट ट्रॅक (जीटीटी), सिस्को ग्लोबल इनिशिएटीव आणि नासकॉम यांच्या सहकार्याने पहिल्या टप्प्यात पुणे, नाशिक आणि नगर येथील विद्यापीठाशी संलग्न शंभर महाविद्यालयांत हा उपक्रम राबविला जाणार आहे.

विद्यापीठाचे कुलगुरू डॉ. नरेंद्र जाधव आणि ग्लोबल टॅलेंट ट्रॅकच्या डॉ. उमा गणेश यांनी या उपक्रमाच्या करारावर स्वाक्षऱ्या केल्या. सिस्को ग्लोबल इनिशिएटीवचे प्रमुख टोबी बर्टन, ग्लोबल टॅलेंट ट्रॅकचे जनरल एस. मेहता, नासकॉमचे प्रमुख डॉ. गणेश नटराजन, किरण कर्णिक, नॅशनल नॉलेज कमिशनचे सदस्य डॉ. किरण दातार, संगणकतज्ज्ञ दीपक शिकारपूर या वेळी उपस्थित होते.

या प्रसंगी झालेल्या पत्रकार परिषदेत कुलगुरू डॉ. जाधव यांनी उपक्रमाची माहिती दिली. ते म्हणाले, "हा अभ्यासक्रम 'प्रायमरी', 'इंटरमिजिएट' आणि 'ॲडव्हान्स' अशा तीन स्तरांवर राबविला जाईल. एकूण अभ्यासक्रम १३२ तासांचा असणार आहे. विद्यार्थी तो एका वर्षात अथवा पदवीच्या प्रत्येक वर्षी एक स्तर याप्रमाणे तीन वर्षांत पूर्ण करू शकतील. ७० टक्के 'व्हर्चुअल क्लासरूम' (संगणकावर प्रशिक्षण) आणि तीस टक्के प्रत्यक्ष शिक्षकांचे मार्गदर्शन असे त्याचे स्वरूप आहे. या अभ्यासक्रमाचे एकूण शुल्क साडेसात हजार ते बारा हजार रुपये असणार आहे. दुर्गम भागातील विद्यार्थी, मागासवर्गीय विद्यार्थी, तसेच गुणवंत विद्यार्थ्यांना शिष्यवृत्ती दिली जाईल. विद्यार्थिनींनाही विशेष सवलत दिली जाणार आहे. पहिल्या टप्प्यात शंभर महाविद्यालयांतील तीस हजार विद्यार्थ्यांपर्यंत पोचण्याचे ध्येय आहे. या अभ्यासक्रमासाठी येत्या १ नोव्हेंबरपासून एक हजार शिक्षकांना प्रशिक्षण दिले जाणार आहे, तसेच प्रत्यक्ष अभ्यासक्रम १ डिसेंबरपासून सुरू होईल. अशा प्रकारचा अभ्यासक्रम सुरू करणारे पुणे विद्यापीठ हे पहिलेच विद्यापीठ आहे. पुणे, नाशिक आणि नगर मिळून शंभर महाविद्यालये आहेत. अभ्यासक्रम सर्व महाविद्यालयांमध्ये टप्प्याटप्प्याने सुरू केला जाईल."

डॉ. उमा गणेश म्हणाल्या, "या अभ्यासक्रमाची आखणी विद्यापीठासह जागतिक पातळीवरील संस्थांनी केली आहे. एकत्रित इंटरनेटवर प्रशिक्षण आणि प्रात्यक्षिकांमुळे विद्यार्थ्यांना सर्वोत्तम आणि सर्वांगीण विकासासाठी पूरक ठरेल. शिक्षण पूर्ण झाल्यावर विद्यार्थ्यांना स्वतःच्या पायावर उभे राहण्यासाठी त्याचा उपयोग होणार आहे. बँकिंग, विमा, साखळी-पुरवठा व्यवस्थापन, मनुष्यबळ व्यवस्थापन, अगत्य, आरोग्य व्यवस्थापन अशा विषयांचा त्यात समावेश करण्यात आला आहे."

शिष्यवृत्ती मिळणार

या अभ्यासक्रमासाठी मागासवर्गीय, तसेच दुर्गम भागातील विद्यार्थ्यांना विशेष शिष्यवृत्ती दिली जाणार आहे. गुणवंत विद्यार्थी आणि विद्यार्थिनींनाही सवलत दिली जाणार आहे. माहिती तंत्रज्ञानाच्या युगात समाजाच्या सर्वच स्तरातील विद्यार्थ्यांना नोकरी मिळावी, विशिष्ट कौशल्याअभावी असे विद्यार्थी नोकरीपासून वंचित राहू नयेत, हा अभ्यासक्रमाच्या आखणीचा मुख्य हेतू असल्याचेही कुलगुरू डॉ. जाधव यांनी सांगितले.

सकाळ
२/१०/७

चिंतन इमेज मेकर्स

शेतकरी आत्महत्या करीतच आहेत

लोकसत्ता (२४ सप्टेंबर) मध्ये डॉ. नरेंद्र जाधव यांनी, पी. साईनाथ यांचा प्रतिवाद करीत 'महाराष्ट्र ही शेतकऱ्यांची स्मशानभूमी कशी ठरते?' या लेखात स्वतःची बाजू मांडली. पी. साईनाथ यांची लच्छेदार इंग्रजी शैली आणि जाधवांची लच्छेदार मराठी या दोहोंमध्ये वाद वेगळ्या दिशेने जात आहे आणि विदर्भात शेतकरी आजही आत्महत्या करीतच आहे, म्हणून हे टिपण.

मी स्वतः तो अहवाल वाचून त्यावर (अन्यत्र) लेखमाला प्रकाशित करणे सुरू केले आहे. कोणी कितीही लच्छेदार भाषा वापरली तरी सत्य, अभ्यासपद्धती, धोरण विश्लेषण यापासून चर्चा दूर जाऊ नये, असे मला वाटते.

डॉ. नरेंद्र जाधव यांच्या अध्यक्षतेखाली सदस्य समिती, 'शेतकरी आत्महत्या प्रतिबंध पॅकिजेस एक सदस्य मूल्यमापन समिती' १३ नोव्हेंबर, २००७ च्या शासन निर्णयानुसार स्थापन करण्यात आली. (१) पॅकेजेसच्या अंमलबजावणीत उणिवा असतील तर उपाययोजना सुचवणे, (२) अंमलबजावणी यंत्रणा किंवा पद्धतीत सुधारणा आवश्यक असल्यास सुचवणे आणि (३) जाहीर केलेल्या उपाययोजना पुरेशा आहेत की, आणखी उपाययोजना आवश्यक आहेत ते सुचवणे, या कार्यकक्षा आणि तीन महिन्यांचा अवधी समितीला दिला गेला. नंतर ११ मार्च २००८ ला शासनाने समितीची कार्यकक्षा वाढवली. त्यात (१) प्राप्त झालेल्या निवेदनांच्या आधारे अंमलबजावणीयोग्य सूचना करणे, (२) केंद्र शासनाच्या अंदाजपत्रकात व राज्य शासनाच्या अंदाजपत्रकातील तरतुदींचा जास्तीत जास्त लाभ विदर्भातील शेतकऱ्यांकरिता कसा करून घेता येईल त्याच्या शिफारशी करणे, आणि (३) संपूर्ण राज्यासाठी, विशेषतः विदर्भातील कृषी परिस्थितीचा विचार करून, कृषी विकासाचा दर किमान ४ टक्क्यांपर्यंत वाढवण्याकरिता कृती आराखडा तयार करण्याकरिता मूलभूत शिफारस करणे, याचा समावेश होता. अहवाल काळ आणखीं तीन महिन्यांनी (जून २००८) वाढवून दिला.

पॅकिजेसच्या (विदर्भाच्या) अभ्यासाकरिता नेमलेल्या एक सदस्य समितीवर पूर्ण राज्याची जबाबदारी टाकल्याने अहवालात निर्माण झालेला प्रत्येक विषयाचा त्रोटकपणा व (विदर्भातील शेतकऱ्यांचे) असमाधान ध्यानात येऊ शकते. विदर्भातील आत्महत्यांसाठी विदर्भ हे प्रदेश नाम वापरण्याऐवजी महाराष्ट्र शब्द वापरला गेल्याने विश्लेषणातील व वादातील सरमिसळ लक्षात घेतली पाहिजे. विदर्भातील त्या त्या वर्षातील आत्महत्या संपूर्ण महाराष्ट्राच्या नव्हत्या. विदर्भ महाराष्ट्रात आहे म्हणून महाराष्ट्राच्या शासनाला दूषण देश-विदेश पातळीवर लागणे साहजिक आहे. तीच अस्मिता घेऊन वाद होऊ नये.

समितीचा अहवाल ९५ पृष्ठांचा नाही. त्यात ७५ पानांचा मजकूर आहे व २० पृष्ठे परिशिष्टाची आहेत. त्या ७५ पृष्ठांमध्ये पॅकिजेसचे मूल्यमापन केवळ साडे आठ पृष्ठे आहेत. पी. साईनाथांशी आकड्यांचा वादही साडे सात पृष्ठे आहे. अहवालच म्हणतो, '१९९७-०५ या कालावधीमध्ये एकट्या महाराष्ट्र राज्यात झालेल्या शेतकरी आत्महत्यांची संख्या इतर सर्व राज्यांच्या तुलनेत सर्वात जास्त होती. २००६ मध्ये एन.ई.आर.बी. च्या आकडेवारीवरून आत्महत्या कमी झाल्याचे दिसून येत नाही... महाराष्ट्रातील आत्महत्यांची संख्या आणि देशभरातील आत्महत्यांशी त्यांचे प्रमाण असू नये तेवढे वाढलेले आहे, हे नाकारता येत नाही... महाराष्ट्राच्या ३३ जिल्ह्यांमध्ये झालेल्या बहुतेक आत्महत्या... अमरावती, अकोला, यवतमाळ, बुलढाणा, वाशीम व वर्धा या सहा जिल्ह्यांमध्ये प्रामुख्याने झाल्या.' (पृ. १०) आता या समितीच्याच कबुलीला आधी कोणी काही विशेषणे लावली म्हणून आणि संदर्भ कसे लिहावे वगैरे सांगत आवेशपूर्ण वाद घालणे सर्वथा अनाठायी आहे. पद आणि संशोधनकौशल्य यांची सांगड घालणेही अप्रस्तुत आहे.

मग जाधव म्हणतात की, राज्यांची केवळ आत्महत्यांच्या दृष्टीने (संख्यात्मक) तुलना (जी साईनाथांनी केली) यापेक्षा 'दर एक लाख लोकसंख्येत किती शेतकरी आत्महत्या करीत आहेत, त्याची तुलना करणे शास्त्रीयदृष्ट्या योग्य ठरले असते.' (पृ. ८)

प्रस्तुत लेखकाच्या मते जाधवांची पद्धती अशास्त्रीय आहे. पश्चिम विदर्भातील सहा जिल्ह्यांत शेती कसणाऱ्या शेतकऱ्यांच्या आत्महत्यांचे प्रमाण राज्याच्या ३३ जिल्ह्यांतील, मोठ्या प्रमाणावर नागरी लोकसंख्येच्या पश्चिम महाराष्ट्रात भरमसाट ओलीत असलेल्या विभागांशी करून, काढणे हे अभ्यासपद्धती म्हणून चूकच आहे. संबंधित सहा जिल्ह्यांतील कोरडवाहू शेतकऱ्यांशी प्रमाण काढणे हाच निकष तर्कदृष्ट्या योग्य ठरतो. जिल्हावार खातेदारांची माहिती अहवालातसुद्धा आहे. त्याच जिल्ह्यांमध्ये पूर्वीच्या वर्षांमधील शेतकऱ्यांच्या आत्महत्या व आताच्या आत्महत्या यातील बदल शेतकऱ्यांच्या समस्येची तीव्रता दाखवू शकतो. जाधवांनी उपरोक्त लेखात असे म्हटले आहे की, संयुक्त राष्ट्रसंघाच्या अहवालात वेगवेगळ्या देशांची तुलना सामाजिक विषयांच्या (Social Indicators) बाबतीत दर एक लाख लोकसंख्येमागे केली जाते. येथे हे विसरता कामा नये की, आपण Social Indicators म्हणून सामान्य आत्महत्यांचा विचार करीत नसून कृषी क्षेत्राच्या संकटाच्या विशेष संदर्भात (Agrarian Crisis) चर्चा करीत आहोत, त्या नेमक्या विषयाला धरून नेमकी अभ्यासपद्धती वापरावयास हवी. इथे खातेदारांची एका वर्षाची संख्या अहवालातसुद्धा 'परिशिष्ट ई' मध्ये दिली आहे. त्या सहा जिल्ह्यांची दहा वर्षांकरिता खातेदारांची संख्या व दहा वर्षांची त्यात जिल्ह्यांकरिता एन.ई.आर.बी.ची आकडेवारी तपासणे सर्वात योग्य झाले असते. त्यासाठी संयुक्त राष्ट्रसंघाच्या अहवालाचा संदर्भ देणे म्हणजे 'बगल में बच्चा, गाँव में ढिंढोरा' असे झाले आहे.

साईनाथ यांच्या 'महाराष्ट्र सरकारचे समर्थन' या टीकेला डॉ. जाधव बेछूट आरोप, त्यांच्या व्यावसायिकतेचा घोर अपमान वगैरे म्हणतात पण, पुढील उदाहरणे काय दाखवतात ते पहा :

एन.सी.आर.बी.च्या आकडेवारीप्रमाणे व महाराष्ट्र शासनाप्रमाणे संबंधित सहा जिल्ह्यांमध्ये आत्महत्यांबाबत वर्षवार अनुक्रमे पुढीलप्रमाणे तफावत होती : २००१ : १०७१, [illegible] (४ टक्के), २००२ : १०६७, १०४ (९.७ टक्के), २००३ : १०००, १४४ (१४.४ टक्के), २००४ : ११६०, ४४१ (३८.० टक्के), २००५ : १०२७, ४३१ (४२.० टक्के), २००६ : १५२०, १४४८ (९५.३ टक्के), (पृ. ११). महाराष्ट्र शासनाचे आकडे लाजवण्याइतके कमी होते, ते ७/१२ च्या उताऱ्यावरून. २००६ मध्ये मात्र राज्य शासनाने पोलीस रेकॉर्ड तपासण्याचे आदेश दिल्याबरोबर राज्य शासनाचा आकडा एन.सी.आर.बी. च्या आकड्याच्या ९५.३ टक्केपर्यंत वाढला. अहवाल म्हणतो की, 'पोलीस रेकॉर्ड तपासण्याचे आदेश निघाल्यानंतर... मात्र शासकीय आकडेवारीत मोठी वाढ झाली, हे लक्षात घेणे जरुरीचे आहे. अलीकडच्या काळातील दोन्ही स्रोतांची आकडेवारी जास्त वास्तववादी झालेली आहे, असे म्हणता येईल.' (पृ.१२) म्हणजे एन.सी.आर.बी.ची आकडेवारीसुद्धा आधी वास्तव नव्हती, असे ध्वनित करणे आणि शासनाच्या आकडेवारीवर टिप्पणी न करणे, यात डॉ. जाधवांच्या व्यावसायिक नैतिकता आणि आधीच्या वर्षांमधील आत्महत्या नाकारलेल्या मृत शेतकऱ्यांबाबत संवेदना यांचे काय झाले?

आत्महत्यांच्या कारणांमध्ये डॉ. गोयल यांचा, महाराष्ट्र शासनाचा अहवाल Farmers', Suicides in Maharastra An Overview या प्रकाशनाचा आधार डॉ. जाधव घेतात (पृ. १४). त्यातील आठ कारणांमध्ये शेतमालाच्या अपुऱ्या किमती हे कारण लिहिलेलेच नाही म्हणून जाधवांच्या अहवालात त्याचा उल्लेख नाही. इतरत्र या कारणाच्या एका वाक्यात उल्लेख आहे (पृ.१८) पृ. ५९ वर उत्पादन खर्च आणि पीकवार हमी भाव यातील तफावत नोंदवलेली आहे. कारण, डॉ. गोयलांच्या उपरोक्त अहवालात ती एकाच वर्षासाठी दिली आहे पण, याची आकडेवारी दरवर्षी कृषी विद्यापीठ गोळा करीत असते. ते आकडे वापरले असते तर ८-१० वर्षांचा आढावा स्पष्टपणे मांडता आला असता. अहवालच म्हणतो की, 'गेल्या कित्येक वर्षांची आकडेवारी पाहिली तर राज्य शासनाने शिफारस केलेल्या भावांच्या तुलनेत केंद्र शासनाने जाहीर केलेले अंतिम हमी भाव हे जास्तीत जास्त ७० टक्क्यांपर्यंतच होते. (फक्त ऊस हे एकच पीक त्याला अपवाद होते.)' (पृ. ५९). मग राज्य शासनाने या हमी भाववाढीचा आग्रह केंद्राकडे धरावा किंवा तेवढे अनुदान राज्य सरकारने आपल्या शेतकऱ्यांना दिले असते तर कर्जबाजारीपणा कमी झाला असता, असे जाधव समिती का सुचवत नाही? उलट, उत्पादकता वाढवण्याची सूचना करते. अमेरिकेतील कापूस शेतकऱ्यांना अमेरिकन सरकार जी अनुदाने देत आली व Farm Bill २००६ नुसार २०१६ पर्यंत आणखी वाढीव अनुदाने देणार असल्यामुळे आंतरराष्ट्रीय किमती घसरत आहेत. त्याच मुद्द्यावर आज जागतिक व्यापार संघटन (W.T.O.) ठप्प झाले आहे. त्याचा विदर्भाच्या कापूस किमती, कर्जबाजारीपणा यावर विघातक परिणाम होत आहे, याचा साधा उल्लेखही अहवालात असू नये व समितीने त्याबद्दल राज्य व केंद्र सरकारला काही सुचवू नये, हे आश्चर्यकारक नव्हे काय? मग या समितीने कापसाचे अर्थशास्त्र काय तपासले?

डॉ. जाधवांनी पॅकिजमधल्या ज्या उणिवा दर्शवल्या त्या शासकीय अधिकाऱ्यांच्या अहवालासारख्या वाटतात. केंद्र व राज्य शासनाकडून पैसा वेळेवर न मिळणे, शेतकऱ्यांपर्यंत न पोहोचणे व त्यामधून आत्महत्या थांबल्यात का, याचे सखोल विश्लेषण अपेक्षित होते, ते सापडत नाही.

शेवटचा, पण महत्त्वाचा मुद्दा असा आहे की, अहवालातील बऱ्याचशा सूचना उत्पादकता वाढवण्याशी संबंधित आहेत. त्या सूचना म्हणून ठीक असल्या तरी दर हेक्टरी किती तरी उच्च उत्पादकता असणाऱ्या अमेरिकेतही शेतकऱ्यांना वाढती अनुदाने द्यावी लागतात, तर केवळ उत्पादकता वाढवल्याने विदर्भातील शेतकऱ्यांची गरिबी आणि कर्जबाजारीपणा नष्ट होईल का, याचे विवेचन समितीने करायचे नाही आणि शासनाने फक्त चार टक्क्यांनी कृषी विकास दर वाढावा, हे साधण्यासाठी कार्यकक्षा वाढवावी, याने आत्महत्या थांबतील, असे मानायचे का? शेतकरी आत्महत्या प्रतिबंध हाच तर समिती स्थापण्याचा मूळ हेतू होता।

■ श्रीनिवास खांदेवाले

भ्रमणध्वनी- ९३७२३९११५७

लोकसत्ता
२।१०।८

चिंतन इमेज मेकर्स

THE TIMES OF INDIA, PUNE **
THURSDAY, OCTOBER 2, 2008

Teachers want earned leave retained

Professors Also Highlight Shortage Of Staff And Pathetic Condition of Hostels

TIMES NEWS NETWORK

Shyam Sonar

UoP college professors demonstrate outside V-C Narendra Jadhav's office on Wednesday

Pune: Demanding withdrawal of the university management council's decision to cancel earned leave of college teachers with immediate effect, more than 300 college professors, under the aegis of the Pune University and College Teachers' Organisation (Pucto), Pune University Teachers' Organisation (Puto) and the University Forum, staged a protest outside vice-chancellor Narendra Jadhav's office on Wednesday.

Professors from Pune, Ahmednagar and Nashik sat outside the V-C's office from 11 am to 4 pm shouting slogans and presenting their demands. "For 20 years we have been entitled to earned leave. How can the management council, all of a sudden, cancel it," asked Pucto secretary R.T. Aher.

At a meeting on August 22, the management council has decided to discontinue University rule 424 (c), which allows professors to take earned leave.

The professors said the UoP was doing injustice to teachers and that it has no right to scrap the rule. "The management council cannot cancel any rule without undergoing a certain procedure. This attitude of the varsity is not accepted. We will protest till the university withdraws its decision," Dnyaneshwar Kadam, a professor, told TOI.

According to university officials, "different universities follow different patterns. Some universities take into consideration privilege leave, which is not encashed, while some universities like UoP consider earned leave which can be encashed. This issue was raised way back in 1983-84 also. But now, with several employees nearing retirement, it has cropped up again."

There are about 10,000 employees recruited by the UoP and each gets nearly Rs 2 lakh as earned leave encashment. University officials said that it was not possible for them to pay so much money to the employees. Even if the earned leaves were to be encashed, the dispute is who would pay the money — the college or the university.

When the Pucto members met Jadhav on September 26, he assured that some decision will be taken on the issue and sought a little time to act upon, said Aher. "We are only being given assurances by the V-C. Nothing concrete is happening."

The professors also raised other issues, which included shortfall of about 40 per cent teaching staff in colleges.

There are not enough hostels for the growing student population and the hostels are in terrible conditions. To meet this ever-increasing demand, the professors demanded better hostel facilities. They also demanded conveyance allowance on par with the members of the management council, who get Rs 8 per km, while the professors get Rs 5 per km.

चिंतन इमेज मेकर्स

UGC NOD

COEP seeks deemed university status, to send proposal soon

DEENDAYAL VAIDYA
reporters@sakaaltimes.com

Pune: Is it the graduation ceremony or the convocation ceremony? If plans work out, College of Engineering, Pune (COEP) would not need to bother about such questions after a couple of years as it would be in position to confer its own degrees under deemed university status.

Already an autonomous institute, COEP plans to send a proposal next month to University Grants Commission (UGC) for the status.

COEP director Dr Anil Sahasrabuddhe confirmed the report and said, "We will send the proposal next month. UGC has certain criteria for such status. As an autonomous institute we have already fulfilled many of them. The board of governors as well as accounting system are in place. But the most important aspect of Deemed University is research culture. Institute has to be in thick of research before Deemed University status is granted. Only undergraduate education is not sufficient. COEP has strived to cultivate that research culture. Almost 50 per cent faculty of COEP have PhDs. COEP will have 100 per cent PhD staff in the next four to five years."

Deemed University status will enable COEP to confer its own degrees. Presently even though COEP is an autonomous institute, UoP is the degree-awarding body. Hence under a special arrangement, COEP gives BTech degrees to students instead of conventional BE degrees of UoP.

This complex relationship between UoP and COEP was reflected in the first ever degree-awarding ceremony after COEP's autonomy held at COEP on Monday. After taking legal opinion, UoP did not allow COEP to call the function as convocation ceremony; hence it was called as graduation ceremony.

UoP Vice Chancellor Dr Narendra Jadhav, as chief guest of the ceremony, explained the reasons for the change. He lauded achievement of COEP as unmatched and said that COEP should convert itself into deemed university status.

His suggestion received great applause from the students and alumni present at the ceremony.

When *Sakaal Times* contacted director of COEP, he confirmed that institute was indeed taking concrete steps in the direction.

GOLD RUSH

■ Nineteen students were conferred gold medals in first and second graduation ceremony of COEP after its autonomy, held here on Monday. COEP board of governors chief Dr F C Kohli and Sakaal Pvt Limited Chairman Prataprao Pawar, who is also on the board of governors, were present

Sakal Times 21/10/8

Time to turn CoEP into a deemed varsity: V-C

1st graduation ceremony of autonomous institute held

Ashish Jadhav

Impressed with the achievements made by the College of Engineering Pune (CoEP) since it became an autonomous institute in 2003, vice-chancellor of the University of Pune (UoP), Narendra Jadhav, on Monday said the time had come to turn the college into a deemed university.

He was speaking on the occasion of the first graduation ceremony after the CoEP became an autonomous institute.

Jadhav praised the board of governors and the director of the college for achieving the coveted success.

Speaking on the role of engineers in the rapidly developing Indian economy, he said the centre of gravity was shifting towards the east and India and China were the two countries which would play a major role in the global economy. "The engineers have a major role to play in the development of the Indian economy to match the growth rate of 10% in the coming years," he said, adding, they will also have to lay stress on education, research and industry. He said compared to China, India was far behind in producing PhDs which was not a good sign.

Jadhav gave away the BTech, MTech, grade cards and provisional passing certificates to graduates. The toppers were awarded gold medals.

> "The engineers have a major role to play in the development of Indian economy and to match the growth rate of 10% in the coming years.
> —**Narendra Jadhav**, vice-chancellor, UoP

DNA 21/10/8

अखेर 'तिचे' शैक्षणिक वर्ष वाया गेले!

पुणे, दि. २१ (प्रतिनिधी) : एका अपघाताने अपंगत्व आल्यानंतर परीक्षेसाठी आवश्यक असणारी उपस्थिती राखण्यासाठी जिवापाड प्रयत्न करूनदेखील तिच्या प्रयत्नांना यश आले नाही. आय. एल. एस. विधी महाविद्यालयामध्ये बी. एस. एल. अभ्यासक्रमाचे शिक्षण घेणाऱ्या प्रीती महाडिक या विद्यार्थिनीचे शैक्षणिक वर्ष अखेरीस वाया गेले.

आजारपणाचा व शारीरिक दुर्बलतेचा सहानुभूतीने विचार करून परीक्षेला बसण्याची परवानगी द्यावी, असे विनंती अर्ज तिने केले खरे, परंतु प्राचार्यांनी नियमावर बोट ठेवल्याने तिच्यापुढे पर्यायच उरला नाही.

विद्यार्थिनी बी. एस. एल.च्या पाचव्या वर्षात शिकत आहे. मे महिन्याच्या शेवटी तिला गंभीर अपघात झाला. त्यात तिच्या डाव्या पायाचे हाड मोडले व मणक्याला दुखापत झाली. डॉक्टरांनी तिला तीन महिने सक्तीची विश्रांती घेण्याचा सल्ला दिला होता, असे तिचे वडील सु. के. महाडिक यांनी सांगितले.

या विषयी अधिक माहिती देताना महाडिक म्हणाले, "शैक्षणिक सत्र सुरू झाल्यानंतर पाच ऑगस्ट रोजी आम्ही प्रशासकीय अधिकाऱ्यांना भेटून वैद्यकीय अडचण सांगितली. अभ्यासक्रमाचा कालावधी १८ जुलै ते ३० सप्टेंबर असल्याने तिने लवकरात लवकर हजर व्हावे, असे महाविद्यालयाकडून सांगण्यात आले. त्यानुसार काही काळ तिने दररोज रिक्षाने येऊन काही तासांना हजेरी लावली. विद्यापीठाचा पात्रता अर्जही भरला.

मूटकोर्ट व अन्य परीक्षांची पूर्तताही तिने केली होती. मात्र, तरीही किमान उपस्थितीचा निकष पूर्ण न केल्याने तिला परीक्षेला बसू देण्यात आले नाही.

या संदर्भात प्राचार्य वैजयंती जोशी यांचीही भेट घेतली होती, परंतु उपयोग झाला नाही. तसेच, पुणे विद्यापीठाचे कुलगुरू डॉ. नरेंद्र जाधव यांनाही निवेदन दिले होते.

लोकमत
22/10/7

चिंतन इमेज मेकर्स

अभियांत्रिकीमध्ये विविध स्तरांवर संशोधन गरजेचे : डॉ. जाधव

पुणे, दि. २१ (प्रतिनिधी) : अभियांत्रिकी क्षेत्रामध्ये विविध स्तरांवर संशोधन होणे गरजेचे आहे. अभियांत्रिकी महाविद्यालय हे अन्य अभियांत्रिकी महाविद्यालयांसाठी 'रोल मॉडेल' ठरावे, अशी अपेक्षा पुणे विद्यापीठाचे कुलगुरू डॉ. नरेंद्र जाधव यांनी व्यक्त केली.

अभियांत्रिकी महाविद्यालयाच्या (सीओईपी) पहिल्या व दुसऱ्या वर्षाचा पदवीप्रदान समारंभ झाला. प्रमुख पाहुणे म्हणून कुलगुरू बोलत होते. अध्यक्षस्थानी महाविद्यालयाच्या व्यवस्थापन समितीचे अध्यक्ष डॉ. एफ. सी. कोहली होते. महाविद्यालयाचे संचालक डॉ. अनिल सहस्त्रबुद्धे उपस्थित होते. विविध विद्याशाखांतील अठरा जणांचा सुवर्णपदक देऊन सन्मान करण्यात आला.

कुलगुरू डॉ. जाधव म्हणाले, "येणाऱ्या काळात अभियांत्रिकी क्षेत्रामध्ये मोठ्या प्रमाणावर रोजगार निर्माण होणार आहे. त्यादृष्टीनेच मूलभूत संशोधनावर अधिकाधिक भर देणे महत्त्वाचे ठरेल. २००१ पर्यंत अमेरिका, जपान व युरोप हे

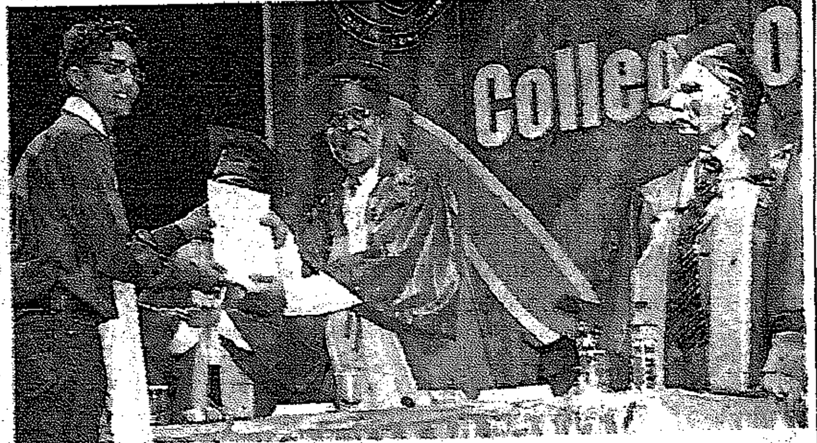

जगाच्या आर्थिक प्रगतीचे दिशादर्शक होते. परंतु, आता या तिन्ही राष्ट्रांचा आर्थिक विकासाचा वेग मंदावला असल्याने जागतिक पटलावर भारत व चीन या दोन नव्या शक्तींचा उदय झाला आहे. त्यामुळे येणाऱ्या काळात ही दोन राष्ट्रेच जगाच्या आर्थिक महासत्तेचे नेतृत्व करतील."

कोहली यांनी सर्व विद्यार्थ्यांना शुभेच्छा दिल्या. सहस्त्रबुद्धे यांनी प्रास्ताविक केले.

सामना
२२/१०/७

शेतकऱ्यांच्या आत्महत्या

अहवाल सरकारधार्जिणा असल्याचे सिद्ध करा

नरेंद्र जाधव : राजकारण कशासाठी करता?

सकाळ वृत्तसेवा

कोल्हापूर, ता. २५ : शेतकऱ्यांच्या आत्महत्या या महाराष्ट्राला लांच्छनास्पद आहेत, हीच माझी भूमिका आहे. या आत्महत्या आणि विदर्भाला दिलेल्या पाच हजार कोटींच्या पॅकेजचा शास्त्रीय अभ्यास करून दिलेला परखड अहवाल सरकारधार्जिणा असल्याचे सिद्ध करून दाखवावे, असे आव्हान शेतकऱ्यांच्या आत्महत्यांचा अभ्यास करण्यासाठी सरकारने नेमलेल्या समितीचे प्रमुख व पुणे विद्यापीठाचे कुलगुरू डॉ. नरेंद्र जाधव यांनी आज दिले. आकड्यांचा खेळ करून राजकारण कशासाठी करता, असा सवालही त्यांनी केला. शिवाजी विद्यापीठात 'शेतकऱ्यांच्या आत्महत्या' या विषयावरील कार्यशाळेत ते बोलत होते. कुलगुरू डॉ. माणिकराव साळुंखे अध्यक्षस्थानी होते.

विद्यापीठाच्या सामाजिक वंचितता व समावेश धोरण अभ्यास केंद्रातर्फे आयोजित कार्यशाळेत डॉ. जाधव यांनी अहवालावर होत असलेल्या टीकेला उत्तर दिले.

ते म्हणाले, "१९९७ ते २००५ या कालावधीत देशात दीड लाख शेतकऱ्यांनी आत्महत्या केल्या. त्या रोखण्यासाठी डिसेंबर २००५ मध्ये राज्य शासनाने १०७५ कोटी रुपयांचे पॅकेज दिले. २००६ मध्ये पंतप्रधानांच्या दौऱ्यानंतर ३७५० कोटींचे पॅकेज देण्यात आले.

नऊ महिन्यात दिलेल्या दोन पॅकेजचा अभ्यास हीच माझ्या समितीची कार्यकक्षा होती. नंतर कार्यकक्षा वाढवून कृषी विकासाच्या स्थितीचा अभ्यास करण्यास शासनाने सांगितले."

डॉ. जाधव म्हणाले, "पॅकेजमध्ये शेतकऱ्याला थेट दिलासा देणाऱ्या योजना नव्हत्या. दीर्घकालीन योजना राबविल्या गेल्या. या पॅकेजच्या अंमलबजावणीसाठी स्वतंत्र संस्थात्मक यंत्रणेची गरज होती. महाराष्ट्रातल्या आत्महत्या कमी झाल्यात, असे मी अहवालात म्हटलेले नाही.

अहवाल सरकारधार्जिणा कसा?

नरेंद्र जाधव यांचा सवाल : एन.डीं. चे प्रत्युत्तर

कोल्हापूर, ता. २५ : शेतकऱ्यांच्या आत्महत्या या महाराष्ट्राला लांच्छनास्पद आहेत, हीच माझी भूमिका आहे. या आत्महत्या आणि विदर्भाला दिलेल्या पाच हजार कोटींच्या पॅकेजचा शास्त्रीय अभ्यास करून दिलेला परखड अहवाल सरकारधार्जिणा असल्याचे सिद्ध करून दाखवाच, असे आव्हान पुणे विद्यापीठाचे कुलगुरू डॉ. नरेंद्र जाधव यांनी शनिवारी दिले.

शिवाजी विद्यापीठात 'शेतकऱ्यांच्या आत्महत्या' या विषयावरील कार्यशाळेत जाधव बोलत होते. कुलगुरू डॉ. माणिकराव साळुंखे अध्यक्षस्थानी होते. डॉ. जाधव म्हणाले, "आत्महत्या हा प्रश्नच नाही असे मानणारा गट आणि या खऱ्या आत्महत्या नाहीत, त्यात नैसर्गिक मृत्यू अधिक आहेत, अशी भूमिका असणाऱ्यांनी अहवालास खोटे ठरविले. महाराष्ट्र ही शेतकऱ्यांची दफनभूमी आहे, असे म्हणणाऱ्या पी. साईनाथ यांनी शास्त्रीय पद्धतीने तुलना करावी. एक लाख शेतकऱ्यांमागे महाराष्ट्रात अवघ्या ३० जणांनी आत्महत्या केली. केरळमध्ये हेच प्रमाण पाचपट (१४३), गोव्यात ३६, कर्नाटकात ३७, पाँडिचेरीत ८३५ आहे. तो आकड्यांचा खेळ नाही."

ज्येष्ठ नेते प्रा. एन.डी. पाटील यांनी श्री. जाधव यांच्या अहवालावर टीका केली. ते म्हणाले, "डॉ. जाधव हे शेतकऱ्यांच्या विरोधात आणि सरकारच्या बाजूने का गेले, हे तपासावे लागेल. आपल्या अहवालात त्यांनी शेतीप्रश्नाच्या मूळ गाभ्याला हात घातला नाही. पॅकेजमध्ये शेतकऱ्यांच्या आत्महत्या थांबविण्याच्या उपाययोजना नव्हत्या, हा माझा दावा आहे. कृषी क्षेत्राच्या गंभीर स्थितीविषयी स्वामिनाथन यांनी दिलेल्या अहवालाची नोंदही श्री. जाधव यांच्या अहवालात नाही, ही खेदाची बाब आहे."

या वेळी शेतकरी संघटनेचे नेते रघुनाथदादा पाटील, डॉ. पी. बी. पाटील यांनीही जाधव यांच्या अहवालावर टीका केली. कार्यक्रमास नागनाथअण्णा नायकवडी, आचार्य शांताराम गरुड, 'सकाळ'चे (कोल्हापूर) कार्यकारी संपादक वसंत भोसले आदी उपस्थित होते.

सकाळ २८/१०/७

ठेकेदाराच्या जाचाबद्दल कुलगुरूंना निवेदन

पुणे, दि. २१ (प्रतिनिधी) - पुणे विद्यापीठातील नवीन ठेकेदाराने चालवलेल्या पिळवणुकीबाबत विद्यापीठाने त्वरित निर्णय घ्यावा, याबाबतचे निवेदन ठेका पध्दतीने काम करणाऱ्या सेवकांनी कुलगुरू डॉ. नरेंद्र जाधव यांना दिले.

प्रशासनाने नवीन ठेकेदार एन. व्ही. एंटरप्राईजेस या संस्थेस कामगारांचा ठेका दिलेला आहे. यामध्ये शिपाई, हमाल, स्वच्छक आदींचा समावेश आहे. ठेकेदाराने कामगारांचा भविष्य निर्वाह निधी, ई.एस.आय व अन्य काही कपात करतात, पण त्याचा पुरावा देत नाहीत. विद्यापीठ प्रशासनाकडून भविष्य निर्वाह निधीच्या पैशाची लेखी हमी कामगारास देण्यात द्यावी. नवीन ठेकेदाराकडून प्रत्येक कामगाराचा भविष्य निर्वाह निधी खात्यांचे क्रमांक पगार पत्रकावर नमूद करावेत. प्रत्येक कामगाराचे कामगार विमा योजना (ई.एस.आय) कार्ड बनवून मिळावे, त्याची नोंदणी अधिकृत कामगार विमा योजनेच्या डॉक्टरकडे झालेली असावी. कामगार उशिरा आला म्हणून न सांगता रजा घेतली म्हणून वेगवेगळे दंड लावतात. कामगारांना दोन-तीन दिवस कामावर ठेवतात व काढून टाकतात. त्या दिवसाचे पैसे त्याला देत नाहीत, अशा प्रकारे कामगारांची पिळवणूक केली जाते. ठेकेदारातील काही जण पोलीस गणवेशात येऊन कामगारांना अरेरावी, भीती दाखवितात. त्यामुळे कामगारांमध्ये घबराट आहे. या सर्व गोष्टींची खातरजमा विद्यापीठ प्रशासन व वित्त विभागाने करून घ्यावी, याबाबतचे निवेदन डॉ. नरेंद्र जाधव यांना देण्यात आले. विद्यापीठाने या सर्व प्रकरणाची चौकशी करून त्वरित निर्णय घ्यावा, असे विद्यापीठातील ठेका पध्दतीने काम करणाऱ्या सेवकांनी निवेदनाद्वारे सांगितले आहे.

पुण्यनगरी
२२/१०/७

चिंतन इमेज मेकर्स

लोकसत्ता ११
पुणे, रविवार, २६ ऑक्टोबर २००८

जागतिक आर्थिक महाअरिष्ट : अर्थकारण आणि अनर्थकारण

पान २ वरून ➤चूक आहे. कारण प्रलयामध्ये प्रचंड महापूर असतो. इथे अमर्याद तरलता - liquidity निर्माण झाली नसून उलट तरलतेची अभूतपूर्व टंचाई निर्माण झाली आहे. म्हणून या संकटाला प्रलय न म्हणता महाअरिष्ट म्हणणे जास्त सयुक्तिक होईल.)

या महाअरिष्टाचा सामना करण्यासाठी आंतरराष्ट्रीय वित्तीय संस्था आणि विकसित देशांचे नेते एकत्र येऊन युद्धपातळीवर निकराचे प्रयत्न करीत आहेत. अमेरिकन कॉंग्रेसच्या तीन दिवस झालेल्या महाचर्चेनंतर ३ ऑक्टोबर २००८ रोजी तब्बल ७०० अब्ज डॉलर्सचे पॅकेज जाहीर करण्यात आले आहे. २५० अब्ज डॉलर्स, १०० अब्ज डॉलर्स आणि ३०० अब्ज डॉलर्स अशा तीन टप्प्यांत अमेरिकन सरकार अर्थव्यवस्थेमध्ये प्रचंड निधी ओतणार असून, त्यातून संकटात सापडलेल्या मोठ्या वित्तीय संस्थांचे अंशतः राष्ट्रीयीकरण करण्याची अमेरिकेची योजना आहे. अडचणीत आलेल्या वित्तीय संस्था सरकारने [illegible] घेण्याऐवजी त्या संस्थामध्ये मोठ्या प्रमाणावर भांडवली गुंतवणूक करावी, अशी सूचना ब्रिटनचे पंतप्रधान गॉर्डन ब्राऊन यांनी गेल्या आठवड्यात केली. ती सूचना ग्राह्य धरून ७०० अब्ज डॉलर्सच्या अमेरिकन पॅकेजपैकी २५० अब्ज डॉलर्स एवढ्या रकमेचा विनियोग अमेरिकेतील ९ मोठ्या वित्त संस्थांचे (गोल्डमॅन सॅक्स, जे. पी. मॉर्गन, बँक ऑफ अमेरिका, मेरिल लिंच यांच्यासह) भागभांडवल अमेरिकन सरकार विकत घेईल, अशी घोषणा १३ ऑक्टोबर २००८ रोजी करण्यात आली. त्याच वेळी युरोपमधील 'युरोझोन'चा भाग असलेल्या १५ राष्ट्रांनी अमेरिकेच्या महाकाय पॅकेजलाही मागे टाकेल इतक्या मोठ्या पॅकेजची घोषणा केली आहे. त्यापैकी फ्रेंच, जर्मन, स्पॅनिश आणि पोर्तुगीज यांच्या पॅकेजेसची एकत्रित रक्कम होते तब्बल [illegible]० अब्ज डॉलर्स एवढी. या दोन्ही महाकाय पॅकेजेसचा शेअर बाजारावर झालेला परिणाम दिसायला काही काळ जावा लागेल.

सध्या तरी त्यांचा परिणाम संमिश्र स्वरूपाचा दिसतो आहे. १७ ऑक्टोबर २००८ रोजी अमेरिकेच्या डाऊजोन्स या निर्देशांकामध्ये ४.७ टक्क्यांनी वाढ झाली. युरोपमधील सर्व प्रमुख निर्देशांकामध्ये २ ते ३ टक्क्यांनी वाढ झाली. चीनच्या शांघाय कंपोझिट या निर्देशांकामध्ये १ टक्क्याने वाढ झाली. मात्र आशियातील इतर सर्व शेअर बाजारांच्या निर्देशांकामध्ये १ ते ४.५ टक्के एवढी घट केवळ एका दिवसात झालेली आहे. यानंतर नजीकच्या काळात जगभरच्या वेगवेगळ्या शेअर बाजारांचे भाव वधारतील, की त्यात घट होईल हे कोणीही ठामपणे सांगू शकत नाही.

अमेरिकेतील मेरीलँड विद्यापीठाचे प्रा. राईनहार्ट आणि हार्वर्ड विद्यापीठाचे प्रा. रोगॉफ यांनी इंग्लंडमध्ये १४ व्या शतकात उद्‌भवलेल्या वित्तीय अरिष्टापासून सध्या अमेरिकेत उद्‌भवलेल्या 'सब प्राइम' आर्थिक अरिष्टापर्यंत जगभरात गेल्या ८०० वर्षांत झालेल्या आर्थिक अरिष्टांचा पहिल्यांदाच एकत्रित अभ्यास करून एप्रिल २००८ मध्ये एक प्रदीर्घ शोधनिबंध सादर केला आहे. या अभ्यासातून अनेक गोष्टी पुढे आलेल्या आहेत. पहिली म्हणजे आर्थिक अरिष्टे ही जगातील जवळजवळ सर्वच देशांमध्ये उद्‌भवलेली आहेत. मात्र बहुतेक सर्व देशांमध्ये कोणत्याही दोन अरिष्टांमध्ये कित्येक वर्षांचा किंवा दशकांचा कालखंड जात असल्यामुळे ''या वेळी गोष्ट वेगळी आहे'' असे प्रत्येक वेळी सांगितले गेले. दुसरी गोष्ट म्हणजे 'इतिहासापासून आपण धडा घेतलेला आहे. त्यामुळे योग्य आर्थिक नीतीचा अवलंब करून आपण आर्थिक अरिष्ट टाळू शकतो असा नेहमी करण्यात येत असलेला युक्तिवाद फसवा आहे. तंत्रज्ञान बदलले. फॅशन्स बदलल्या, अगदी माणसांची उंचीसुद्धा बदलली. मात्र देशोदेशीच्या सरकारांची आणि गुंतवणूकदारांची आत्मवंचना करण्याची प्रवृत्ती बदललेली नाही. त्यातून आर्थिक उन्मत्तता आणि त्यांची पुढे अश्रूंमध्ये होणारी परिणती हे दुष्टचक्र गेल्या अनेक शतकांमध्ये कायम राहिलेले आहे...'

या महत्त्वपूर्ण शोधनिबंधाची दाद देऊनसुद्धा सध्याचे महाअरिष्ट हे पूर्वीपेक्षा वेगळे आहे असे नमूद करावेसे वाटते. तीव्रता, व्याप्ती आणि वेग या सर्वच बाबतींमध्ये या अरिष्टाची तुलना होऊ शकते ती फक्त १९२९ साली झालेल्या जागतिक मंदीशी. १९२९ सालच्या ऑक्टोबरमध्ये शेअर बाजार (स्टॉक मार्केट) 'क्रॅश' झाला. हजारो बँका बुडाल्या, उत्पादनामध्ये जवळजवळ ३३ टक्क्यांनी घट झाली आणि बेरोजगारीचा वेग तब्बल २५ टक्क्यांवर जाऊन ठेपला. त्या वेळी झालेल्या जागतिक मंदीने अनेक देशांचे कंबरडे मोडले आणि त्या वेळच्या रुझवेल्ट यांच्या अध्यक्षतेखाली असलेल्या अमेरिकन सरकारला सरकार आणि मार्केट यांच्यामधील सीमारेषांची पुनर्आखणी करावी लागली. विशेष म्हणजे सरकारला पुढाकार घेऊन अर्थव्यवस्थेमध्ये आमूलाग्र बदल घडवून आणावे लागले. अलीकडच्या तीन दशकांमध्ये मात्र त्याला खीळ बसली होती. अमेरिकन सरकारचा अर्थव्यवस्थेतील हस्तक्षेप खूप कमी करण्यात आला आणि खासगी क्षेत्राला प्राधान्य देण्यात आले. आता पुन्हा एकदा अमेरिकन सरकारला अर्थव्यवहारामध्ये खूप मोठ्या प्रमाणावर हस्तक्षेप करण्याशिवाय गत्यंतर राहिलेले नाही, अशा प्रकारे कालचक्राचा एक मोठा फेरा पूर्ण झालेला आहे, असे दिसते.

अमेरिकेचे राष्ट्राध्यक्ष बुश यांनी ७०० अब्ज डॉलर्सचे पॅकेज जाहीर करताना म्हटले, की हा सरकारी हस्तक्षेप 'मार्केट्स'ना ताब्यात घेण्यासाठी नसून 'मार्केट्स' वाचवण्यासाठी आहे. वस्तुस्थिती अशी आहे, की बेबंद भांडवलशाहीमध्ये खासगी वित्तीय क्षेत्रातल्या अनेकांनी गडगंज संपत्ती कमावली- काही उच्चाधिकाऱ्यांनी तर डॉलर्समध्ये आठआकडी पगार आणि बोनस घेतला. त्यापैकी अनेक जण संपत्ती मिळवून सुरक्षितपणे निसटून गेले आणि आता उरलेल्यांना 'वाचविण्यासाठी' सर्वसामान्य करदात्यांचे ७०० अब्ज डॉलर्स वापरण्यात येत आहेत. पण करणार काय? अमेरिकन सरकारचा हात दगडाखाली अडकलेला आहे. 'मार्केट्स' वाचविली नाही तर अर्थव्यवस्थेचे आणि अंतिमतः सर्वसामान्य जनतेचे अधिकच नुकसान होणार आहे. ते होऊ नये म्हणून मार्केट्स वाचविण्याशिवाय अमेरिकन सरकारला गत्यंतर उरलेले नाही. ७०० अब्ज डॉलर्सच्या पॅकेजची अमेरिकन कॉंग्रेसमध्ये चर्चा झाली. त्या वेळी अमेरिकेचे वित्तमंत्री (ट्रेझरी ऑफिसर) पॉलसन यांनी तशी कबुलीच दिली आहे. ते म्हणाले, 'करदात्यांना आपण वेठीस धरलेले आहे याचा तुम्हाला राग आहे. मलाही त्याचा राग आला आहे. पण खरे सांगायचे तर तुम्ही आणि मी, आपण सर्व अमेरिकन जनतेने जी (वित्त) प्रणाली घडू दिली, त्यामध्ये करदात्यांना अगोदरच वेठीला धरण्यात आलेले आहे.'

'इकॉनॉमिस्ट' या आर्थिक विषयातल्या जगप्रसिद्ध साप्ताहिकाची मात्र हे मान्य करण्याची तयारी नाही. या महाअरिष्टाचे विश्लेषण करताना 'इकॉनॉमिस्ट' म्हणतो, ''या सर्व घडामोडीचे खापर केवळ नव्या वित्तीय प्रणालीवर किंवा मुक्त मार्केट्सच्या मूलतत्त्ववादावर फोडणे योग्य होणार नाही. सट्टेबाजी पूर्वीही होत होती, त्यामुळे त्यांनाही दोष देणे योग्य ठरणार नाही. खरे तर सरकारी हस्तक्षेप- विशेषतः गृहवित्ताच्या व्याजावर दिली जाणारी सबसिडी या उलथापालथीला तेवढीच जबाबदार आहे. म्हणून सरकारच्या 'हेवी- हँडेड' हस्तक्षेपापेक्षा, आज गरज आहे ती मुक्त आणि लवचिक मार्केट्सची।

'इकॉनॉमिस्ट'सारख्या प्रथितयश नियतकालिकाने केलेला हा युक्तिवाद अत्यंत फसवा आहे, जित्याची खोड मेल्याशिवाय जात नाही या आपल्या म्हणीची आठवण करून देणारा आहे. वास्तविक पाहता सर्व आर्थिक उलथापालथ झाली आहे ती नफेखोरीच्या अविवेकी हव्यासापायी निर्माण झालेल्या बेबंद भांडवलशाहीमुळे. त्यामुळे सरकार आणि मार्केट्स यांच्यामधल्या कार्यक्षेत्राच्या सीमारेखा नव्याने आखाव्या लागतील. 'मार्केट्स' सरकारने ताब्यात घेणे (संपूर्ण राष्ट्रीयीकरण) हे चुकीचे ठरेल. (सोव्हिएट युनियनचा अनुभव हेच सांगतो). परंतु मार्केट्सना मुक्तद्वार देणे ही घोडचूक होईल. मार्केट्सवर सरकारचे प्रभावी नियंत्रण राहिलेच पाहिजे आणि त्यासाठी 'मार्केट्स'च्या मूळ प्रेरणा कुंठित न करता, त्यांच्यावर प्रभावी अंकुश राहावा म्हणून सरकारचा विवेकी हस्तक्षेप राहिला पाहिजे हाच या महाअरिष्टाचा बोध आहे.

अमेरिकन सरकारने आणि युरोपमधील अनेक देशांनी ज्या तातडीने उपाययोजना केलेल्या आहेत त्या उपाययोजनांचा प्रमुख उद्देश ढासळलेली वित्तीय प्रणाली आणि कोलमडलेले शेअर बाजार सावरणे हा आहे. सध्या घबराटीत असलेल्या वित्तीय संस्थांचा एकमेकांवरचा विश्वास जो पूर्णपणे नाहीसा झालेला आहे, तो महाकाय रकमांची पॅकेजेस देऊन परत मिळविण्याचा प्रयत्न आहे. त्याचे काही चांगले परिणामसुद्धा दिसू लागलेले आहेत. परंतु इथे खरा प्रश्न आहे तो या महाअरिष्टाचा जागतिक अर्थव्यवस्थेवर काय परिणाम होईल हा! आंतरराष्ट्रीय नाणे निधी यांच्या एका अभ्यासगटाचा निष्कर्ष असा आहे, की जागतिक पातळीवरील आर्थिक विकासाचा वेग जो अलीकडच्या काळामध्ये ५ टक्क्यांच्या जवळपास होता तो २००९ साली ३ टक्क्यांपर्यंत घसरणार आहे. इथे लक्षात घ्या : जागतिक आर्थिक विकासदराची घसरण मर्यादित राहणार आहे ती विकसित देशांमुळे नव्हे, तर चीन आणि भारत यांसारख्या अर्थव्यवस्थांचा विकास दर सात टक्क्यांपेक्षा जास्त असणार आहे म्हणून. विकसित देशांचा आर्थिक विकास दर २००९ साली असणार आहे केवळ शून्य टक्के!

या महाअरिष्टामुळे जगभर आज मंदीचे सावट पसरलेले आहे. जागतिक मंदी येणार किंवा नाही हा प्रश्न नसून त्या मंदीची नांदी झाली आहे आणि ती जागतिक मंदी कुठवर पसरणार आणि किती काळ टिकणार हाच खरा प्रश्न आहे. वेगळ्या शब्दांत सांगायचे तर जागतिक अर्थव्यवस्थेच्या विकासदरामध्ये सुधारणा होण्याची प्रक्रिया कशा प्रकारची असेल असा प्रश्न उपस्थित करण्यात येत आहे. ही प्रक्रिया इंग्रजीच्या 'यू' आकाराची असेल, इंग्रजी 'व्ही' आकाराची असेल की इंग्रजी 'एल' आकाराची असेल, असा प्रश्न तज्ज्ञांमध्ये चर्चिला जात आहे. इंग्रजी 'यू' आकाराची रिकव्हरी झाली तर ६ महिन्यांमध्ये मंदीची लाट ओसरू शकते.

तीच रिकव्हरी जर इंग्रजी 'व्ही' या आकाराची असेल तर मंदीची तीव्रता खूप होणार, मात्र त्यानंतर वर्षभरामध्ये आर्थिक विकासाचा वेग पुनर्प्रस्थापित होऊ शकेल. १९९७ च्या पूर्व आशियाई पेचप्रसंगात तसे घडले होते. त्या उलट जपानमध्ये अलीकडच्या काळात जो अनुभव आला तशी 'एल' या इंग्रजी अक्षराची रिकव्हरी झाली, तर आर्थिक विकासाचा वेग पुनर्प्रस्थापित होण्यासाठी कित्येक वर्षांची वाट पाहावी लागेल. आंतरराष्ट्रीय नाणेनिधीचे प्रमुख स्ट्रास काहन यांनी असे प्रतिपादन केले आहे, की जागतिक मंदी ''फार फार प्रदीर्घ'' असणार नाही. आजमितीला तरी जगभर आर्थिक क्षेत्रात इतके अनिश्चिततेचे वातावरण आहे, की अमुक काळामध्ये जागतिक अर्थव्यवस्था सावरेल असे नेमकेपणे आणि ठामपणे सांगणे कुणालाही शक्य नाही, ही वस्तुस्थित आहे. जागतिक अर्थव्यवस्थेला सावरण्यासाठी किमान दीड-दोन वर्षांचा कालावधी जावा लागेल असे बहुतेक तज्ज्ञांचे मत आहे. या आर्थिक महाअरिष्टाचा, विशेषतः वित्तीय झंझावाताचा अपरिहार्य परिणाम म्हणून अमेरिका आणि इतर विकसित देशांमध्ये मंदीची लाट आली तर त्याचा भारतीय अर्थव्यवस्थेला नक्कीच फटका बसू शकतो. या आर्थिक अरिष्टाचा भारतावर कमीत कमी तीन प्रकारे परिणाम होऊ शकतो. पहिला म्हणजे त्या भारतीय बँकांनी अमेरिकेतील गृहवित्ताच्या रोखेकरणाच्या प्रक्रियेत सहभाग घेतला आहे त्यांना या झंझावाताची झळ पोहोचणार हे नक्की.

मात्र, सुदैवाने आणि रिझर्व्ह बँकेच्या कठोर नियमनामुळे भारतीय बँकांनी याबाबतीत घेतलेले 'एक्पोजर' त्यांच्या भांडवलाच्या मानाने अत्यल्प आहे. त्यामुळे त्या भारतीय बँकांच्या नफेखोरीवर परिणाम जरूर होईल. मात्र त्या बुडीत खाती जातील अशी भीती बाळगण्याचे कारण नाही. दुसरा म्हणजे अलीकडच्या काळात विदेशी गुंतवणुकीच्या माध्यमातून भारतात खूप मोठ्या प्रमाणावर भांडवल येत आहे. त्याचा ओघ आटून जाऊ शकतो. किंबहुना तो आटून जाईल अशी भीती व्यक्त करण्यात येते आहे. त्यात तथ्यांश आहे हे निर्विवाद. मात्र विदेशी गुंतवणूक ही अल्पकालीन घडामोडींपेक्षा अर्थव्यवस्थेच्या दीर्घकालीन क्षमतेवर अवलंबून असते हेदेखील तितकेच खरे आहे. त्यामध्ये भारतात येणाऱ्या परदेशी भांडवलाचा ओघ काही प्रमाणात काही काळ कमी झाला तरी तो आटण्याची प्रक्रिया फार काळ टिकणार नाही, असा आशावाद बाळगणेदेखील चुकीचे ठरणार नाही. तिसरी गोष्ट म्हणजे अमेरिकेत आणि युरोपमध्ये मंदीची लाट आली तर त्याचा फटका भारताच्या निर्यातीला बसणार हे उघडच आहे.

भारताच्या निर्यातीपैकी १५ टक्के निर्यात ही एकट्या अमेरिकेला होते आणि २३ टक्के निर्यात पश्चिम युरोपियन देशांकडे होते. ही निर्यात कमी झाली तर भारतातील अनेक क्षेत्रांना- विशेषतः आय. टी. क्षेत्राला त्याचा फार मोठा फटका बसू शकतो. सुदैवाने अलीकडच्या काळात भारतीय आय.टी. क्षेत्राने मोठ्या प्रमाणावर केल्यामुळे त्या क्षेत्रावर होऊ घातलेल्या परिणामांची तीव्रता काही प्रमाणात कमी होऊ शकते. एकंदरीत काय तर जागतिक स्तरावर होणाऱ्या या सगळ्या उलथापालथीचे पडसाद इतर देशांसारखेच भारतावर देखील उमटणार यात शंका नाही. मात्र, त्यांची तीव्रता किती असेल, व्याप्ती किती असेल आणि किती काळ हे घडणार ते मात्र ठामपणे सांगता येणार नाही.

एक गोष्ट मात्र निश्चित, की गेल्या काही वर्षांमध्ये भारताकडे असलेल्या परकीय चलनाची गंगाजळी भरभरून वाढलेली आहे. १९९१ साली १ अब्ज डॉलर्सपेक्षा जी कमी होती ती आपली गंगाजळी मार्च २००८ मध्ये ३०९ अब्ज डॉलर्सपर्यंत जाऊन पोहोचली आणि आता २७४ अब्ज डॉलर्स या भरभक्कम पातळीवर शाबूत आहे. या 'वॉरचेस्ट'चा उपयोग करून या महाअरिष्टाचा आपल्या अर्थव्यवस्थेवर होणाऱ्या विपरीत परिणामांची तीव्रता आपण कमी करू शकतो. परकीय चलनाची अशी भरभक्कम गंगाजळी जर आपल्याकडे उपलब्ध नसती तर भारतीय रुपयाचा विनिमय दर कधीच कोसळला असता आणि त्यातून गोरगरिबांचे कंबरडे मोडणारी प्रचंड भाववाढ होऊ शकली असती. ज्या देशांना परकीय चलनाच्या गंगाजळीचे फारसे पाठबळ उपलब्ध नाही, असे अनेक विकसनशील देश आणि युरोपमधील अनेक विकसित देश हे आजमितीला भिकेचा वाडगा घेऊन आंतरराष्ट्रीय नाणे निधीच्या दारात भिक्षाम् देहीच्या उभे राहिले आहेत. ती नामुष्की आपल्याला पत्करावी लागत नाही हेही लक्षात घेण्यासारखे आहे.

ब्रिटनचे पंतप्रधान गॉर्डन ब्राऊन यांनी जगभराच्या नेत्यांची यासाठी शिखर परिषद घेण्यात यावी अशी सूचना केलेली आहे. दुसऱ्या महायुद्धामध्ये झालेल्या आर्थिक पडझडीनंतर १९४४ साली अमेरिकेतील ब्रेटनवूड्स या ठिकाणी जगातील सर्व राष्ट्रांची शिखर परिषद घेण्यात आली होती आणि त्यातूनच 'आंतरराष्ट्रीय नाणे निधी' आणि जागतिक बँक यासारख्या आंतरराष्ट्रीय संस्थांची निर्मिती झाली. जगाच्या एकंदरीत आर्थिक व्यवहारांची एक घडी बसविली गेली. या महाअरिष्टामुळे अमेरिकेच्या आर्थिक व बौद्धिक प्रभावाला मोठ्या प्रमाणावर तडा गेलेला आहे.

त्यातून मधल्या काळात चीन, भारत, ब्राझील यांसारखे देश खूप वेगाने पुढे आलेले आहेत. त्यामुळे जगाचा आर्थिक समतोल बदलतो आहे. या बदललेल्या परिस्थितीत जगाची आर्थिक घडी नव्याने बसविण्यासाठी ब्रिटनचे पंतप्रधान यांनी जी सूचना केलेली आहे, त्या सूचनेला वाढता पाठिंबा मिळतो आहे, ही त्यातल्या त्यात समाधानाची गोष्ट आहे. ब्रेटनवूड्स कॉन्फरन्समध्ये १९४४ साली जगाची आर्थिक घडी बसविताना डॉ. चिंतामण देशमुख यांनी भारताच्या वतीने महत्त्वपूर्ण कामगिरी बजावली होती. पुन्हा नव्याने शिखर परिषद घेण्यात आली, तर पंतप्रधान गॉर्डन ब्राऊन म्हणतात, त्याप्रमाणे जागतिकीकरणाच्या या कालखंडासाठी नवीन वित्तीय प्रणालीची योजना आखण्याचा विचार होऊ शकतो. अशी योजना आखताना चीन, भारत आणि ब्राझील यांसारख्या जगाच्या अर्थव्यवस्थेचे नवीन इंजिन बनलेल्या देशांना सांघिकरीत्या महत्त्वपूर्ण कामगिरी बजावता येऊ शकेल आणि आर्थिक महासत्ता होण्याच्या आपल्या देशाच्या वाटचालीला त्यातून अधिकच चालना मिळू शकते. वाईटातून चांगले निष्पन्न होऊ शकते ते असे.

या आर्थिक महाअरिष्टाच्या आव्हानांचे आपण महासंधीमध्ये रूपांतर कसे करू शकतो, त्याची रणनीती ठरवून त्याप्रमाणे मोर्चेबंदी करायला भारत सरकारने तात्काळ सुरुवात करणे ही काळाची गरज आहे. ■

चिंतन इमेज मेकर्स

जागतिक आर्थिक महाअरिष्ट : अर्थकारण आणि अनर्थकारण

काही वर्षांपूर्वीची गोष्ट! एक आटपाट नगर होतं. एके दिवशी त्या नगरात एक परदेशी इसम आला आणि त्याने गावकऱ्यांना सांगितले, की तुम्ही माकडे पकडून आणा. प्रत्येक माकडामागे मी तुम्हाला १० डॉलर्स देईन. गावकरी हर्षभरित झाले. आपापला कामधंदा सोडून सगळे माकडे पकडण्याच्या मागे! खूपशी माकडे पकडून त्यांनी त्या परदेशी इसमाच्या स्वाधीन केली आणि भरपूर पैसे कमाविले. परिसरातील बहुतेक माकडे पकडून झाल्यामुळे माकडांचा पुरवठा हळूहळू कमी होत गेला. त्यावर त्या परदेशी इसमाने त्यांना सांगितले, की मी आता तुम्हाला प्रत्येक माकडामागे २० डॉलर्स देतो. पुन्हा कामधंदा सोडून सगळ्यांनी त्या परिसरात धांडोळा घेतला आणि जेवढी मिळतील तेवढी माकडे त्या परदेशी इसमाच्या स्वाधीन केली आणि पुन्हा अधिकचे पैसे मिळविले. कालांतराने नवीन माकडे मिळण्याचा ओघ फारच कमी झाला, त्या वेळी त्या परदेशी इसमाने आपली ऑफर आणखी वाढवली आणि सांगितले, की आता प्रत्येक माकडामागे मी तुम्हाला ५० डॉलर्स देईन. मात्र काही कामानिमित्त मला माझ्या देशात जायचे आहे. माझ्या अनुपस्थितीमध्ये हा माझा सहायक तुम्हाला मदत करील. तो परदेशी इसम आपल्या देशाला निघून गेल्यानंतर त्याच्या देशी सहायकाने गावकऱ्यांना सांगितले, की मी तुम्हांला चांगले 'डील' देतो. ही जी खूप सारी माकडे आम्ही घेतलेली आहेत, ती तुम्ही माझ्याकडून ३५ डॉलर्सला एक या दराने विकत घ्या आणि आमचे साहेब परदेशाहून परत आले, की तीच माकडे ५० डॉलर्सला एक या दराने आम्हाला विकून तुम्ही मोकळे व्हा. झाले. गावकरी हुरळूनच गेले. आयुष्यभर गोळा केलेली आपली पुंजी खर्च करून आणि काहींनी तर सावकारी कर्जे घेऊन ती माकडे ३५ डॉलर्सला एक या दराने विकत घेतली आणि ५० डॉलर्सला एक या दराने ती माकडे विकण्यासाठी साहेबांची वाट पाहू लागले. परंतु झाले भलतेच. त्यानंतर तो परदेशी इसम व त्याचा देशी सहायक हे दोघेही गायब झाले ते आजतागायत! पैशापरी पैसे गेले आणि हाती उरली माकडेच माकडे!

अलीकडच्या काळात भारताच्या शेअर बाजारामध्ये काही प्रमाणात नेमके हेच घडलेले आहे. गेली अनेक वर्षे परदेशी वित्तीय संस्थांनी (\Foreign Institutional Investors - FIIs) भारतीय शेअर्सची चढत्या दराने वाढत्या प्रमाणावर मागणी केली. १ एप्रिल २००६ ते ८ जानेवारी २००८ या जवळजवळ २१ महिन्यांच्या कालावधीत परदेशी वित्त संस्थांनी भारतीय शेअर बाजारात किती रक्कम ओतली असावी? जवळ जवळ ९२,९२९ कोटी रुपये! (म्हणजे महिन्याला साधारण ४,४२५ कोटी रुपये). या प्रचंड मागणीमुळे भारतीय शेअर बाजार अर्थातच मोठ्या प्रमाणावर वधारला. या कालावधीत सेन्सेक्स निर्देशांक ११,२८० या पातळीवरून झेपावला तो २०,८७३ या उच्चांकापर्यंत (८ जानेवारी २००८). अमेरिकेत गृहवित्ताचा पेचप्रसंग ('सब-प्राइम क्रायसिस') उद्‌भवल्यानंतर मात्र परदेशी वित्त संस्थांनी भारतीय शेअर बाजारातून काढता पाय घ्यायला सुरुवात केली. ८ जानेवारी २००८ ते ३१ मार्च २००८ या उण्यापुऱ्या तीन महिन्यांच्या अवधीत त्यांनी तब्बल १४,३२४ कोटी रुपयांचे भारतीय कंपन्यांचे शेअर्स विकून टाकले. (म्हणजे महिन्याला जवळजवळ ५००० कोटी रुपये.) अगदी अलीकडच्या काळात जागतिक अर्थव्यवस्थेला हादरे बसल्यामुळे अनिश्चिततेचे जे वातावरण निर्माण झाले, त्यामुळे परदेशी वित्त संस्थांच्या समभाग विक्रीचा मारा आणखी वाढला. त्याचा अपरिहार्य परिणाम म्हणून भारतीय शेअर बाजार गडगडला. ८ जानेवारी २००८ रोजी २०,८७३ या विक्रमी पातळीवर पोहोचलेला सेन्सेक्स निर्देशांक १७ ऑक्टोबर २००८ रोजी ९,९७५ या पातळीपर्यंत घसरला! त्यामुळे आज भारतीय शेअर बाजारांच्या गुंतवणूकदारांमध्ये प्रचंड घबराट पसरलेली आहे. त्या गोष्टीतले गावकरी जसे परदेशी साहेब परत येऊन पन्नास डॉलर्सना एक या दराने माकडे पुन्हा विकत घेईल याची वाट पाहात होते, तसेच भारतीय शेअर बाजारातील गुंतवणूकदार, परदेशी वित्त संस्था पुन्हा शेअर्स खरेदीला कधी सुरुवात करतात, याकडे आशाळभूतपणे डोळे लावून बसलेले आहेत!

अर्थात, शेअर बाजारात मोठ्या प्रमाणावर झालेली घसरण ही भारतापुरती मर्यादित नाही. जगभरातील शेअर बाजार- अमेरिका, युरोप आणि आशिया खंडातील एकूण एक शेअर बाजार, पत्त्यांच्या बंगल्याप्रमाणे धडाधड कोसळू लागले आहेत. शेअर बाजार जगभर गडगडण्याचे प्रमुख कारण जे सांगितले जात आहे ते म्हणजे अमेरिकेतून सुरू झालेला आर्थिक झंझावात! अनेक वर्षांत जे घडले नव्हते, ते सप्टेंबर महिन्याच्या उण्यापुऱ्या दोन आठवड्यांत घडले. गेल्या महिन्याभरात 'फॅनी मे' व 'फ्रेडी मॅक' या १,८०० अब्ज डॉलर्स एवढी मालमत्ता असलेल्या अतिबलाढ्य गृहवित्त संस्थांवर दिवाळखोरीची पाळी आली आणि अमेरिकन सरकारला त्या ताब्यात घ्याव्या लागल्या. १,५०० अब्ज डॉलर्सएवढी मालमत्ता असलेल्या 'लेहमन ब्रदर्स' आणि 'मेरिल लिंच' यांसारख्या अतिविशाल इन्व्हेस्टमेंट बँका बुडीत खाती निघाल्या. 'बेअर स्टर्नस' आणि 'मेरिल लिंच' या इन्व्हेस्टमेंट बँका सरकारी आदेशावरून व्यापारी बँकांना ताब्यात घ्याव्या लागल्या. 'गोल्डमन सॅक्स' आणि 'मॉर्गन स्टॅम्ली' या बलाढ्य इन्व्हेस्टमेंट बँकांचे व्यापारी बँकांमध्ये रूपांतर करणे भाग पडले. अमेरिकन इंटरनॅशनल ग्रुप (\AIG) यासारखी जगातील सर्वांत मोठी विमा कंपनी वाचविण्यासाठी अमेरिकन सरकारला प्रयत्नांची शर्थ करावी लागली. भांडवलशाहीचे कट्टर समर्थन करणाऱ्या अमेरिकेमध्ये समाजवादी पद्धतीचे 'राष्ट्रीयीकरण' करणे अमेरिकन सरकारला भाग पडत आहे. कालाय तस्मै नमः।

जगात सर्वांत बलाढ्य समजल्या जाणाऱ्या अमेरिकन अर्थव्यवस्थेमध्ये ही अभूतपूर्व उलथापालथ होत आहे. अमेरिकेला नुसती सर्दी जरी झाली तरी जगातील इतर लहानसहान देशांना न्यूमोनियाची लागण होते असे आजवर अमेरिकन अर्थतज्ज्ञ गर्वाने सांगत होते. आज त्या अमेरिकेलाच न्यूमोनियाची लागण झालेली आहे आणि त्याचा संसर्ग युरोप खंडाला झालेला आहे. युरोपमधील पाच मोठ्या बँका गेल्या महिन्याभरात बुडीत खाती गेल्या आणि भारतासह जगातील इतर सर्व देशांमध्ये त्याचे पडसाद कमीजास्त प्रमाणावर उमटत आहेत. गेल्या शतकामध्ये १९२९ साली झालेल्या जागतिक मंदीशी तुलना होऊ शकेल इतके मोठे अरिष्ट समोर उभे ठाकल्याने जगभर अक्षरशः दाणादाण उडालेली आहे. या सर्व उलथापालथीचे केंद्र अमेरिकेतील 'वॉल स्ट्रीट' आहे यात शंकाच नाही. अमेरिकेचे राष्ट्राध्यक्ष बुश म्हणतात. 'वॉल स्ट्रीट मद्यधुंद झाली होती आणि तिला शुद्धीवर आणण्याची गरज आहे.'' फ्रान्सचे अध्यक्ष निकोलस सारकोझी म्हणतात, ''वित्तीय भांडवलशाहीमध्ये नीतिमत्ता आणण्याची गरज आहे.'' ब्राझीलचे अध्यक्ष डासिल्वा म्हणतात, की ''सट्टेबाजीतून निर्माण झालेल्या या अराजकाचा मुकाबला करायला हवा.'' जगभरच्या नेत्यांनी नोंदविलेल्या या प्रतिक्रियांमधून जगभर चिंतेचे वातावरण पसरलेले आहे. आपले पंतप्रधान डॉ. मनमोहन सिंग व वित्तमंत्री चिदंबरम यांनी या आर्थिक महाअरिष्टाचा भारतावर परिणाम मर्यादित स्वरुपाचा होईल, असे आश्वासित केले असले तरी भारतीय जनतेमध्ये आज मोठ्या प्रमाणावर भीती व संभ्रमाचे वातावरण आहे, हे मुळीच नाकारता येत नाही.

या पार्श्वभूमीवर हे आर्थिक महाअरिष्ट नेमके कशामुळे निर्माण झालेले आहे, त्यावर नेमके काय उपाय करण्यात येत आहेत, या सगळ्या उलथापालथींचा जागतिक अर्थव्यवस्थेवर काय परिणाम होणार आहे आणि विशेष करून, जागतिक महासत्ता बनण्याची स्वप्ने पाहात असलेल्या भारतासारख्या विकसनशील देशावर या महाअरिष्टातून उद्‌भवलेल्या जागतिक मंदीचा काय परिणाम होऊ शकतो हे समजून घेणे अगत्याचे बनले आहे. या लेखाचा प्रपंच आहे तो त्यासाठीच!

ऐसे कैसे झाले?

या आर्थिक महाअरिष्टाची सुरुवात झाली ती ऑगस्ट २००७ मध्ये अमेरिकन अर्थव्यवस्थेमध्ये गृहवित्त कर्जाच्या संदर्भात उद्‌भवलेल्या आर्थिक वावटळीतून. त्या वित्तीय वावटळीचे रूपांतर आता आर्थिक झंझावातात झाले असून त्याचेच तडाखे जागतिक अर्थव्यवस्थेला बसत आहेत आणि म्हणूनच, ज्याला 'सब-प्राइम क्रायसिस' म्हणून ओळखले जाते, त्या गृहवित्त कर्जाच्या गंभीर पेचप्रसंगाची पार्श्वभूमी सर्वप्रथम समजून घेणे गरजेचे आहे.

३० वर्षांपूर्वीपर्यंत अमेरिकेत आणि जगभर 'पारंपरिक बँकिंग' व्यवस्था प्रचलित होती. त्यामध्ये व्यापारी बँका कडक शहानिशा करून पात्र ग्राहकांना / खातेदारांना कर्जाऊ रकमा देत होत्या आणि त्या रकमा ॲसेट्स म्हणून त्या त्या बँकांच्या खात्यांवर दाखविल्या जात होत्या. या कर्जाचे नियमन करण्याचे काम फेडरल रिझर्व्ह बँक आणि इतर देशातील मध्यवर्ती बँका कठोरपणे करीत होत्या. मात्र गेल्या ३० वर्षांमध्ये या पारंपरिक बँकिंगमध्ये आमूलाग्र बदल झाले. एक नवीन वित्तीय प्रणाली कार्यान्वित झाली आणि फार झपाट्याने वाढत गेली. नवीन वित्तीय प्रणालीच्या प्रचंड विस्ताराची तीन प्रमुख कारणे देण्यात येतात. ती म्हणजे : निर्नियंत्रण(De-regulation), वाढीव तांत्रिक क्षमता (Technological Innovation) आणि भांडवलाचे जागतिकीकरण. नव्या वित्तीय प्रणालीमध्ये सरकारी किंवा फेडरल रिझर्व्ह बँकेची प्रचलित नियंत्रणे टाळण्यासाठी नवनव्या फायनान्शियल इन्स्ट्रुमेंट्सची निर्मिती करण्यात आली. माहिती तंत्रज्ञानाच्या क्षेत्रातील वेगाने होणाऱ्या प्रगतीमुळे नियंत्रणांना बगल देणारे नवे फायनान्शिअल इन्स्ट्रुमेंट्स जारी करणे आणि त्याचा प्रसार करणे सुलभ झाले. वाढत्या जागतिकीकरणामुळे देशांच्या भौगोलिक सीमांचे बंधन प्रभावहीन ठरत गेले आणि वित्तीय भांडवलाचा जगभर मुक्त संचार सुरू झाला. अमेरिका आणि युरोपमधल्या- विशेषतः अमेरिकेतील सरकारने प्रचलित नियंत्रणे टाळण्याच्या प्रवृत्तीकडे काणाडोळा करून या खासगी वित्तीय संस्थांना प्राधान्य देण्याचे धोरण पुढे रेटले आणि त्यामुळे खासगी वित्तीय संस्थांना मोकळे रान मिळाले. त्यांच्या उलाढालीत भरमसाट वाढ झाली. मात्र ही वाढ नसून सूज असल्याचे निष्पन्न

डॉ. नरेंद्र जाधव

झाले ते गृहवित्ताच्या कर्जाचा अनियंत्रित स्वरूपात बेफाम वाढलेला डोलारा ऑगस्ट २००७ मध्ये अखेरीस कोलमडला त्या वेळी.

या नव्या वित्तीय प्रणालीच्या केंद्रस्थानी होते ते म्हणजे रोखेकरण (Securitization). यामध्ये बँकांनी दिलेले कर्ज हे बँकेच्या ताळेबंदामध्ये 'ॲसेट' म्हणून न राहता, गृहवित्तापासून कार लोन्सपर्यंत अनेक वेगवेगळ्या कर्जाऊ रकमांचे रोखेकरण करण्यात आले आणि ते रोखे इन्व्हेस्टमेंट बँका, मनी मार्केट फंड्स, हेज फंड्स (Hedge Funds) अशा संस्थांना विकण्यात आले. २००१ साली अमेरिकन बँकांनी इश्यू केलेल्या एकत्रित रोख्यांची एकूण किंमत ही पहिल्यांदाच त्यांनी दिलेल्या एकूण कर्जाऊ रकमेपेक्षा जास्त झाली आणि नंतरच्या सहा वर्षांमध्ये ती बँकांनी दिलेल्या एकूण कर्जाच्या कित्येक पटींनी वाढली. त्याचे कारण होते अमर्याद हाव आणि त्यातून निर्माण झालेले उन्मत्त आणि अविवेकी रोखेकरण! ग्राहकांची पत किंवा त्यांची कर्जफेडीची क्षमता या गोष्टी लक्षात न घेता बँकांनी गृहवित्ताचा भरमसाट पुरवठा केला. घराचे तारण ठेवून बँकांनी कर्ज द्यायचे आणि त्या कर्जाचे रोख्यांमध्ये (Asset-backed securities) रूपांतर करून ती कर्जे इन्व्हेस्टमेंट बँका आणि इतर वित्तीय संस्थांकडे हस्तांतरित करायची, या प्रक्रियेमध्ये बँकांना ग्राहकांची योग्य ती शहानिशा करण्याची गरज भासेनाशी झाली. त्यातून कर्ज परतफेडीची क्षमता नसलेल्या ग्राहकांना निरंकुशपणे गृहवित्ताचा पुरवठा करण्यात आला. (म्हणून तर याला 'सब प्राइम' क्रायसिस म्हणतात). घराचे तारण वापरून त्या आधारावर इश्यू झालेले रोखे ज्या इन्व्हेस्टमेंट बँकांनी विकत घेतले, त्यांनी त्या रोख्यांची आपापल्या मर्जीनुसार जोखमीच्या प्रमाणात वर्गवारी करून त्यांचे एकत्रीकरण केले आणि त्यात स्वतःची भर घालून, त्या रकमेचे नवे रोखे इश्यू केले आणि ते इतर वित्तीय संस्थांना विकून टाकले. पॅकेजिंग आणि रिपॅकेजिंगच्या या प्रक्रियेत एकाच घराच्या तारणावर कर्ज, त्या कर्जावर आणखी कर्ज, त्यावर पुन्हा अधिकचे कर्ज अशी उतरंड तयार झाली. (तांत्रिक भाषेत याला Excessive leveraging म्हणतात). हस्तांतराच्या या प्रक्रियेत गृहकर्जाच्या संदर्भात असलेली जोखीम ही बँकांनी इन्व्हेस्टमेंट बँका, हेज फंड्स अशा शासकीय नियंत्रणाच्या आवाक्याबाहेर असलेल्या वित्तीय संस्थांकडे ढकलून दिली. त्यामुळे बँकांचे नियमन करणाऱ्या फेडरल रिझर्व्ह बँक आणि इतर सरकारी यंत्रणांचा प्रभाव क्षीण झाला, तो तसा त्यांनी होऊ दिला. अनियंत्रित गृहवित्ताचा डोलारा शेवटी कोसळणार याचा त्यांना अंदाज आला नाही, हे निश्चितच अमेरिकन नियमन यंत्रणेचे अपयश होते.

अमेरिकेच्या मध्यवर्ती बँकेने, फेडरल रिझर्व्ह बँकेने, अनेक वर्षे व्याजाचे दर अत्यल्प पातळीवर ठेवले होते. त्यातून पतपुरवठा करायला वित्तीय संस्थांना प्रोत्साहन मिळाले. भरमसाट पतपुरवठा करून अमेरिकन वित्त संस्थांनी अमेरिकन जनतेच्या चंगळवादाला भरभरून उत्तेजन दिले आणि जनतेला पुरते कर्जबाजारी करून सोडले. १९९६ सालापर्यंत अमेरिकन जनतेने घेतलेल्या कर्जाचे त्या वेळच्या राष्ट्रीय उत्पन्नाशी (Disposable Income) प्रमाण होते ८० टक्के. इ.स. २००० साली ते पोहोचले १०० टक्क्यांवर आणि त्यानंतरच्या सहा-सात वर्षांत - २००७ सालच्या मध्यावर ते पोहोचले तब्बल १४० टक्क्यांवर!

या भरमसाट पतपुरवठ्यामध्ये गृहवित्ताचे प्रमाण लक्षणीय स्वरूपाचे होते. गृहवित्ताची मागणी प्रचंड प्रमाणात वाढली. त्याचा परिणाम म्हणून घरांच्या किमतीमध्ये भरभरून वाढ झाली. इ. स. २००० ते २००६ या कालावधीत अमेरिकन घरांच्या किमती जवळजवळ दुप्पट झाल्या. एवढी प्रचंड वाढ होण्याची अमेरिकेतील बहुधा ही पहिलीच वेळ.

गेल्या वर्षी मात्र अमेरिकेच्या फेडरल रिझर्व्ह बँकेने अमेरिकन अर्थव्यवस्थेतील भाववाढीचा वेग पुन्हा वाढीस लागल्यानंतर चलनफुगवटा नियंत्रित करण्यासाठी व्याजदरात वाढ करायला सुरुवात केली. व्याजाचे दर वाढीस लागल्यानंतर अमेरिकेत हजारोंची गृहवित्त कर्जे थकीत झाली. (मुळातून तिथे अनेकांची कर्जे घेण्याची ऐपत नव्हती आणि कर्जफेडीची क्षमताही त्यांच्याकडे नव्हती). बँकांनी त्वरित हालचाल करून हजारो घरे ताब्यात घेतली खरी, पण घरांच्या किमती २००७ च्या प्रथमार्धात जवळजवळ २० टक्क्यांनी कोसळल्या. त्यामुळे बँकांना गृहवित्ताच्या बाबतीत मोठ्या प्रमाणावर तोटा सहन करावा लागला. गृहवित्ताचा डोलारा शेवटी ऑगस्ट २००७ मध्ये कोसळला. कुठल्याही मनोऱ्याचे बांधकाम करताना पाया आणि उंची याचे प्रमाण वास्तुशास्त्राने ठरवून दिलेले असते. मर्यादित पायावर अनियंत्रित उंचीचा मनोरा बांधत गेलात तर शेवटी तो इमला कोसळणारच. इथे नेमके तेच झाले. मूळ तारण असलेल्या घरांची संख्या वाढत होती त्या पायावर त्यापेक्षा खूप जास्त वेगाने गृहवित्ताची उतरंड रचली गेली. शेवटी व्हायचे तेच झाले. गृहवित्ताचा डोलारा कोसळला. त्यातून हजारो मध्यमवर्गीय व्यावसायिकांवर बेघर होण्याची पाळी आली. अनेकांना तर आपली वाहने पार्किंग लॉटमध्ये पार्क करून आपल्या वाहनांतून वास्तव्य करण्याची नामुष्की पत्करावी लागली.

सुरुवातीला (ऑगस्ट २००७ मध्ये) गृहवित्त देणाऱ्या बँका डबघाईला आल्या. त्यानंतर गृहवित्त कर्जावर आधारित रोख्यांमध्ये ज्या इन्व्हेस्टमेंट बँका आणि इतर वित्तीय संस्थांनी मोठी गुंतवणूक केली होती. त्यांच्यावर अनिष्ट परिणाम झाल्यावाचून राहिला नाही. 'पारंपरिक बँकिंग' प्रणालीमध्ये एखाद्या बँकेने मोठ्या प्रमाणात गैरवाजवी कर्ज दिले असते तर ती बँक बुडण्याची शक्यता त्या त्या बँकेपुरती सीमित राहिली असती. परंतु गेल्या ३० वर्षांत निर्माण झालेल्या नव्या बँकिंग प्रणालीत गृहकर्जाचे रोखेकरण होऊन ते रोखे अमेरिका व युरोपमधील अनेक इन्व्हेस्टमेंट बँकांनी आणि इतर वित्तीय संस्थांनी विकत घेतलेले असल्यामुळे मूळ गृहकर्ज देणाऱ्या बँका तर डबघाईला आल्याच, पण त्याची झळ थेट पुढे पोहोचली ती त्या बँकेच्या गृहकर्जाचे रोखे ज्या इन्व्हेस्टमेंट बँकांनी विकत घेतले त्यांच्यापर्यंत. ज्या वेगाने कर्जाची उतरंड रचली गेली होती (leveraging) त्यापेक्षा जास्त वेगाने ती उतरंड कोसळू लागली. (de-leveraging). वित्तीय संस्था या विश्वासावर चालतात. गृहवित्ताच्या उतरंडीमध्ये सामील झालेल्या वित्तीय संस्थांचा परस्परांवरचा विश्वास उडाला. त्यातून तरलतेची (liquidity) मोठीच समस्या निर्माण झाली. याचाच अर्थ 'सब प्राइम क्रायसिस'चे आता व्यापक स्वरूपाचे 'क्रेडिट क्रायसिस'मध्ये अपरिहार्यपणे रूपांतर झाले आणि त्यातूनच या आर्थिक महाअरिष्टाची निर्मिती झाली आहे. (या उलथापालथीला 'प्रलय' असे म्हटले गेले आहे. ते

पान ११ पाहा ➤

चिंतन इमेज मेकर्स

सावकारी पाशाला सरकारने धक्काही लावला नाही

डॉ. नरेंद्र जाधव यांनीच डागली राज्य सरकारवर तोफ

कोल्हापूर, दि. २५ (प्रतिनिधी) : "शेतकऱ्यांच्या आत्महत्या हे राज्याला लांच्छनास्पद आहे, केंद्र व राज्य सरकारने आत्महत्या रोखण्यासाठी 'पॅकेज' दिले, ७१ हजार कोटी रुपयांची कर्जमाफी दिली, पण शेतकऱ्यांभोवती असणाऱ्या सावकारी पाशाला मात्र सरकारने धक्काही लावलेला नाही आणि शेतकऱ्यांच्या आत्महत्येचे ते प्रमुख कारण आहे..." शासनावर असा आरोप कुठल्या विरोधी पक्षाने केलेला नाही, तर ही तोफ डागली आहे पुणे विद्यापीठाचे कुलगुरू आणि राज्य सरकारनेच नेमलेल्या 'शेतकऱ्यांच्या आत्महत्या' या एक सदस्यीय संशोधन समितीच्या डॉ. नरेंद्र जाधव यांनी. विदर्भात कृषिमाल विक्रेत्या दुकानदारांनीच सावकारी सुरू केली आहे. या नव्या सावकारीत सर्व प्रमुख पक्षांचे नेते व कार्यकर्ते गुंतल्याची धक्कादायक माहितीही त्यांनी दिली.

शिवाजी विद्यापीठाच्या सामाजिक [illegible] व समावेशक धोरण केंद्रातर्फे आ[illegible]जित 'शेतकऱ्यांच्या आत्महत्या' या विषयावरील एकदिवसीय कार्यशाळेत प्रमुख पाहुणे डॉ. जाधव बोलत होते. अध्यक्षस्थानी शिवाजी विद्यापीठाचे कुलगुरू डॉ. माणिकराव साळुंखे होते.

अहवालाद्वारे शेतकऱ्यांची वास्तव स्थिती मांडण्याचा प्रयत्न केला असून, हा अहवाल सरकारधार्जिणा असल्याचा आरोपही निराधार असल्याचेही त्यांनी सांगितले. विदर्भातील शेतकऱ्यांच्या आत्महत्या रोखण्यासाठी केंद्र व राज्य शासनाने सुमारे पाच हजार कोटी रुपयांचे पॅकेज दिले, पण या पॅकेजच्या माध्यमातून दूरगामी दिलासा देणाऱ्या (उदा. सिंचन व्यवस्था) योजनांनाच प्राधान्य दिले गेले. मात्र, शेतकऱ्यांना थेट दिलासा देणाऱ्या योजनांसाठी कमी महत्त्व दिले त्यामुळेच आत्महत्यांचे सत्र सुरूच आहे. तसेच शासनाने कांहीच न दिल्याची शेतकऱ्यांची भावना झाल्याचे ते म्हणाले.

- विदर्भात कृषिमाल विक्रेत्या दुकानदारांनीच केली सावकारी सुरू
- नव्या सावकारीत सर्व प्रमुख पक्षांचे नेते व कार्यकर्त्यांचा समावेश
- समतोल कृषी विकासाची गरज

महाराष्ट्रातील असमतोल दूर करण्यासाठी समतोल कृषी विकास आखण्याची आवश्यकताही अहवालात मांडली आहे. तसेच राज्य शासनाच्या चुकीच्या धोरणांवर कडक ताशेरे ओढल्याचे डॉ. जाधव यांनी सभागृहाला अहवालाचे जाहीर वाचन करून स्पष्ट केले. केंद्र शासनाच्या रोजगार हमी योजना व राष्ट्रीय कृषी योजना अशा योजनांचा जास्तीतजास्त फायदा करून घेण्यात राज्य शासन अपयशी ठरले असून, त्याला कपाळकरंटेपणाच म्हणावा लागेल, असे त्यांनी सांगितले.

परदेशातील कापूस उत्पादकांना तेथील शासन लाखो रुपयांचे अनुदान देते, पण भारतात कापसाच्या पिकाला कसलेही संरक्षण दिलेले नाही. कापूस एकाधिकार योजनाही राज्य शासनाने मोडीत काढली. त्यामुळे खर्च जास्त आणि उत्पादन कमी व दरही नाही, अशा स्थितीत शेतकरी कर्जबाजारी झाला, वैफल्यग्रस्त झाला आणि त्यातूनच तो आत्महत्या करू लागला, असे मत ज्येष्ठ विचारवंत प्रा. डॉ. एन. डी. पाटील यांनी मांडले. आत्महत्या रोखायच्या असतील तर कर्जबाजारीपणा रोखला पाहिजे आणि त्यासाठी उत्पादनावर आधारित किंमत मिळाली पाहिजे, पण आजही किमती ठरवताना शेतीमालाला वेगळा आणि औद्योगिक उत्पादनाला वेगळा न्याय का ? असा परखड सवालही डॉ. पाटील यांनी उपस्थित केला.

शेतकऱ्याचा शोषिकपणा त्याचा दुबळापणा समजला जाऊ लागला आणि वसाहतवादी मनोवृत्तीमुळेच शेतकऱ्यांचे हाल होऊ लागले, असे मत ज्येष्ठ विचारवंत प्राचार्य डॉ. पी. बी. पाटील यांनी मांडले. आज आत्महत्येचा विचार करणारा शेतकरी उद्या हत्या करायलाही मागे-पुढे पाहणार नाही, अशी भीतीही त्यांनी व्यक्त केली. डॉ. नरेंद्र जाधव यांनी आपल्या अहवालातून शेतकऱ्यांच्या बाजूने उभे राहणाऱ्यांना झोडपून काढले असून, हा अहवाल सरकारधार्जिणा असल्याचा आरोप शेतकरी संघटनेचे नेते रघुनाथदादा पाटील यांनी केला. शेतकऱ्यांच्या आत्महत्या रोखण्यासाठी शेतकऱ्यांची अभ्यास मंडळे घेऊन त्यांची मानसिकता बदलण्यावर भर देण्याची आवश्यकता नागनाथअण्णा नायकवडी यांनी व्यक्त केली.

यावेळी आचार्य शांताराम गरुड, कॉ. गोविंदराव पानसरे यांनीही आपली भूमिका मांडली. स्वागत सामाजिक वंचितता व समावेशक धोरण केंद्राचे समन्वयक डॉ. आर. जी. दांडगे यांनी केले. यावेळी महाविद्यालय व विद्यापीठ विकास मंडळाचे संचालक डॉ. ए. ए. डांगे, डॉ. भानुमते आदी उपस्थित होते.

प्रभात 26/10/7

SEMINAR ON RURAL MARKETING

"The world has to take cognisance of India and China together as the fourth economic engine," said Narendra Jadhav, vice-chancellor, University of Pune. He was shedding light on the role of these two nations as major contributors to the global economy at the seminar on 'Rural Marketing – A boon for Economic Development' conducted by the Poona District Education Association's (PDEA) Mahatma Phule Institute of Management (MPIM) on October 19 at Pride Hotel. Earlier, the economic engines of the world comprised just of the US, Europe and Japan, but he believes that India would soon be recognised worldwide.

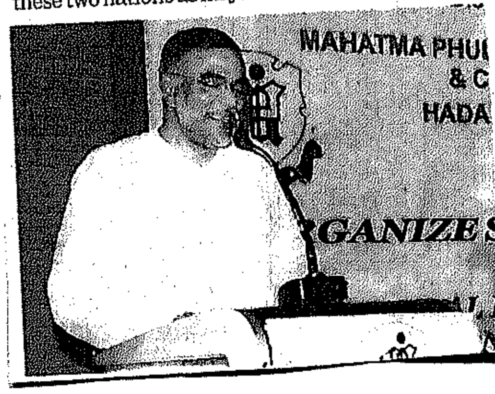

Jadhav also focused on the opportunities that lie in rural areas and the tremendous potential for development of these areas which would lead India to a greater level. The seminar witnessed eminent personalities like Ashutosh Khosla, director, sales and marketing, Piaggio Ape; Preetam Salvi, business unit head, Shopper's Stop; Ajay Munde, senior area manager, Mahindra and Mahindra Ltd; Anand Shrikhande, director, ACE Money and Shambhu Singh, VP, Kotak Mahindra Bank Ltd.

The seminar was inaugurated by Jadhav, Capt CM Chitale, dean of management studies, Pune University, Mohanrao Deshmukh, treasurer PDEA, principal DB Gadhave, assistant secretary, PDEA, AS Sarkar, director MPIM.

The programme ended with the valedictory function presided then by Chitale.

Dna 27/10/7

चिंतन इमेज मेकर्स

सावकारी पाशाला सरकारने धक्काही लावला नाही

डॉ. नरेंद्र जाधव यांनीच डागली राज्य सरकारवर तोफ

कोल्हापूर, दि. २५ (प्रतिनिधी)- शेतकऱ्यांच्या आत्महत्या हे राज्याला लांच्छनास्पद आहे, केंद्र व राज्य सरकारने आत्महत्या रोखण्यासाठी 'पॅकेज' दिले, ७१ हजार कोटी रुपयांची कर्जमाफी दिली, पण शेतकऱ्यांभोवती असणाऱ्या सावकारी पाशाला मात्र सरकारने धक्काही लावलेला नाही आणि शेतकऱ्यांच्या आत्महत्येचे ते प्रमुख कारण आहे... शासनावर असा आरोप कुठल्या विरोधी पक्षाने केलेला नाही, तर ही तोफ डागली आहे पुणे विद्यापीठाचे कुलगुरू आणि राज्य सरकारनेच नेमलेल्या शेतकऱ्यांच्या आत्महत्या या एक सदस्यीय संशोधन समितीच्या डॉ. नरेंद्र जाधव यांनी. वि[illegible] कृषिमाल विक्रेत्या दुकानदारांनीच सावकारी सुरू केली आहे. या नव्या सावकारीत सर्व प्रमुख पक्षांचे नेते व कार्यकर्ते गुंतल्याची धक्कादायक माहितीही त्यांनी दिली.

शिवाजी विद्यापीठाच्या सामाजिक वंचितता व समावेशक धोरण केंद्रातर्फे आयोजित 'शेतकऱ्यांच्या आत्महत्या' या विषयावरील एकदिवसीय कार्यशाळेत प्रमुख पाहुणे डॉ. जाधव बोलत होते. अध्यक्षस्थानी शिवाजी विद्यापीठाचे कुलगुरू डॉ. माणिकराव साळुंखे होते.

अहवालाद्वारे शेतकऱ्यांची वास्तव स्थिती मांडण्याचा प्रयत्न केला असून, हा अहवाल सरकारधार्जिणा असल्याचा आरोपही निराधार असल्याचेही त्यांनी सांगितले. विदर्भातील शेतकऱ्यांच्या आत्महत्या रोखण्यासाठी केंद्र व राज्य शासनाने सुमारे पाच हजार कोटी रुपयांचे पॅकेज दिले; पण या पॅकेजच्या माध्यमातून

■ विदर्भात कृषिमाल विक्रेत्या दुकानदारांनीच केली सावकारी सुरू

■ नव्या सावकारीत सर्व प्रमुख पक्षांचे नेते व कार्यकर्त्यांचा समावेश

■ समतोल कृषी विकासाची गरज

दूरगामी दिलासा देणाऱ्या (उदा. सिंचन व्यवस्था) योजनांनाच प्राधान्य दिले गेले. मात्र, शेतकऱ्यांना थेट दिलासा देणाऱ्या योजनांसाठी कमी महत्त्व दिले त्यामुळेच आत्महत्यांचे सत्र सुरूच आहे. तसेच शासनाने काहीच न दिल्याची शेतकऱ्यांची भावना झाल्याचे ते म्हणाले.

महाराष्ट्रातील असमतोल दूर करण्यासाठी समतोल कृषी विकास आखण्याची आवश्यकताही अहवालात मांडली आहे. तसेच राज्य शासनाच्या चुकीच्या धोरणांवर कडक ताशेरे ओढल्याचे डॉ. जाधव यांनी सभागृहाला अहवालाचे जाहीर वाचन करून स्पष्ट केले. केंद्र शासनाच्या रोजगार हमी योजना व राष्ट्रीय कृषी योजना अशा योजनांचा जास्तीतजास्त फायदा करून घेण्यात राज्य शासन अपयशी ठरले असून, त्याला कपाळकरंटेपणाच म्हणावा लागेल, असे त्यांनी सांगितले.

परदेशातील कापूस उत्पादकांना तेथील शासन लाखो रुपयांचे अनुदान देते, पण भारतात कापसाच्या पिकाला कसलेही संरक्षण दिलेले नाही. कापूस एकाधिकार योजनाही राज्य शासनाने मोडीत काढली. त्यामुळे खर्च जास्त आणि उत्पादन कमी व दरही नाही, अशा स्थितीत शेतकरी कर्जबाजारी झाला, वैफल्यग्रस्त झाला आणि त्यातूनच तो आत्महत्या करू लागला, असे मत ज्येष्ठ विचारवंत प्रा. डॉ. एन. डी. पाटील यांनी मांडले. आत्महत्या रोखायच्या असतील तर कर्जबाजारीपणा रोखला पाहिजे आणि त्यासाठी उत्पादनावर आधारित किंमत मिळाली पाहिजे, पण आजही किमती ठरवताना शेतीमालाला वेगळा आणि औद्योगिक उत्पादनाला वेगळा न्याय का ? असा परखड सवालही डॉ. पाटील यांनी उपस्थित केला.

शेतकऱ्याचा शोषिकपणा त्याचा दुबळेपणा समजला जाऊ लागला आणि वसाहतवादी मनोवृत्तीमुळेच शेतकऱ्यांचे हाल होऊ लागले, असे मत ज्येष्ठ विचारवंत प्राचार्य डॉ. पी. बी. पाटील यांनी मांडले.

डॉ. नरेंद्र जाधव यांनी आपल्या अहवालातून शेतकऱ्यांच्या बाजूने उभे राहणाऱ्यांना झोडपून काढले असून, हा अहवाल सरकारधार्जिणा असल्याचा आरोप शेतकरी संघटनेचे नेते रघुनाथदादा पाटील यांनी केला. शेतकऱ्यांच्या आत्महत्या रोखण्यासाठी शेतकऱ्यांची अभ्यास मंडळे घेऊन त्यांची मानसिकता बदलण्यावर भर देण्याची आवश्यकता नागनाथअण्णा नायकवडी यांनी व्यक्त केली.

लोकमत
26/10/7

चिंतन इमेज मेकर्स

विचारवंतदेखील सुपारी घेतात...

'तुम्ही अहवाल वाचलाच नाही' असा बेछूट आरोप करण्याची जाधवांना 'खोड' असावी. यापूर्वी एका मराठी चॅनेलवर मी, शेतीतज्ज्ञ बुधाजीराव मुळीक, दिवाकर रावते व खुद्द डॉ. नरेंद्र जाधव हे अहवालावरील चर्चेच्या निमित्ताने सहभागी झालो होतो. तेव्हासुद्धा, तुम्ही अहवाल वाचलाच नाही, असा आरोप त्यांनी आम्हा सर्वांवर केला होता. तेथे तो आरोप तात्काळ खोडून टाकणे आम्हाला शक्य होते पण, लेखाद्वारे असा आरोप झाला तर तो तात्काळ खोडून काढणे शक्य होणार नाही. त्यामुळे प्रथमच 'जाधवांचा अहवाल वाचला आहे' हे शपथपूर्वक सांगून जाधवांच्या संभाव्य आरोपातून मोकळा होऊ इच्छितो.

२ सप्टेंबरला मुंबई विद्यापीठाच्या वतीने जाधव समितीच्या अहवालावर चर्चा आयोजित केली होती. त्यावेळेस त्यांच्यासमोरच, '...जाधव समितीचा अहवाल वाचल्यानंतर विचारवंतदेखील सुपारी घेऊन पी. साईनाथसारख्या पत्रकारावर हल्ला करतात', असे विधान मी केले होते. या विधानावर डॉ. जाधवांनी केलेला थयथयाट साऱ्या सभागृहाने अनुभवला होता. माझ्या विधानावर मी आजही कायम आहे. तसे नसते तर, अहवालाची कार्यकक्षा सोडून त्यांनी पी. साईनाथवर अहवालात घेतले तसे तोंडसुख घेतलेच नसते. शास्त्रीयतेचा आव आणत, दर [illegible] लोकसंख्येचा आधार घेत, महाराष्ट्रातील आत्महत्या इतर [illegible]च्या तुलनेत कशा कमी आहेत, हे सिद्ध करण्याचा सारा खटाटोप हा सुपारी घेण्याचाच प्रकार वाटतो. १९९७ ते २००५ या कालावधीत इतर राज्यांच्या तुलनेमध्ये महाराष्ट्रात सर्वाधिक आत्महत्या झाल्या, हे जाधवांनाही मान्य आहे पण, लोकसंख्येच्या तुलनेत मात्र त्या कशा कमी आहेत, हे सिद्ध करायचे. त्यासाठी 'शास्त्रीयता' आवरणासारखी वापरायची. त्यात आत्महत्येसारखा गंभीर मुद्दा गौण बनत असला तरीही हरकत नाही, असा काहीसा प्रकार अहवालात झाला आहे.

महाराष्ट्रातील आत्महत्या विदर्भातील सहा जिल्ह्यांमध्ये सर्वाधिक आहेत. त्या तशा आहेत म्हणूनच मुख्यमंत्री व पंतप्रधानांचे पॅकेज हे केवळ या सहा जिल्ह्यांसाठी आहे. पॅकेज केवळ सहा जिल्ह्यांसाठी पण, आत्महत्यांची इतर राज्यांसाठी तुलना करताना लोकसंख्या मात्र मुंबईसह संपूर्ण महाराष्ट्राची गृहीत धरायची!

एका बाजूला विदर्भात आत्महत्या मोठ्या प्रमाणात होत असताना त्या महाराष्ट्र सरकार पहायलाच तयार नाही, अशा अवस्थेत कोणी पत्रकार या प्रश्नावर हाकारा करीत असेल तर त्या[illegible]हाराष्ट्र 'कलंकित' केला म्हणून दूषणे द्यायची पण, या आ[illegible]च सरकार पहायचे नाकारते, त्याबद्दल मात्र कोणतीच प्रतिक्रिया द्यायची नाही. त्यावर टीकेचा आसूड तर सोडाच पण, त्याबाबत महाराष्ट्र सरकारवर थोडाही ओरखडा येणार नाही, याची दक्षता घ्यायची, याला काय म्हणावे? २००१ मध्ये नॅशनल क्राईम रेकॉर्डस् ब्युरोला महाराष्ट्रात १०७१ आत्महत्या दिसतात तेव्हा महाराष्ट्र सरकारच्या निदर्शनास आत्महत्या येतात केवळ एकूण आत्महत्येच्या केवळ चार-साडेचार टक्के. २००२ मध्ये एन.सी.आर.बी.च्या आकडेवारीनुसार आत्महत्या घडलेल्या असतात १०६७ आणि महाराष्ट्र सरकारला दिसतात केवळ १०४ आत्महत्या. एकूण आत्महत्येच्या केवळ नऊ-साडेनऊ टक्के. २००५ पर्यंत महाराष्ट्र सरकार केवळ आत्महत्या नाकारण्यातच आपला 'पुरुषार्थ' मानते. अशा अवस्थेत पत्रकारांनी सरकारवर आसूड ओढले तर त्याचे वळ मात्र उठतात डॉ. नरेंद्र जाधवांच्या पाठीवर! आणि ते ओरडतात, 'लोकसंख्येच्या आधारावर महाराष्ट्रात आत्महत्या कमी आहेत.' तरी त्या जास्त दाखवल्या जातात त्यामुळे महाराष्ट्र कलंकित झाला म्हणून आणि ज्यांच्यामुळे महाराष्ट्र सरकारला याची दखल घेणे भाग पडते त्यांच्यासाठी 'बेजबाबदार' अशी शेलकी विशेषणे वापरतात. दुर्दैवाचा व चीड आणणारा भाग तर हा आहे की, प्रथम सरकार आत्महत्यांकडे डोळेझाक करते आणि नंतर डोळेझाक करणे शक्य होत नाही तेव्हा त्या आत्महत्या 'अपात्र' ठरवून नाकारते. २००६ मध्ये झालेल्या एकूण आत्महत्यांमध्ये केवळ ४० टक्के आत्महत्या 'पात्र' ठरतात, तर ६० टक्के आत्महत्या 'अपात्र' ठरतात. २००७ मध्ये तर केवळ १९ टक्के आत्महत्या 'पात्र' ठरतात, तर ८१ टक्के आत्महत्या 'अपात्र' ठरवल्या जातात. म्हणजे, प्रथम आत्महत्याच नाकारायच्या व नंतर त्या पहायच्या पण, त्या 'अपात्र' ठरवून नाकारायच्या; या सर्व संतापजनक प्रकाराबाबत डॉ. जाधवांना फारसे काही लिहावेसे वाटत नाही. बोलावसे वाटत नाही. त्यांची येथे बंद पडणारी बोलती पी. साईनाथवर मात्र महाराष्ट्र कलंकित केला म्हणून सुसाट सुटते. त्यांची लेखणी महाराष्ट्र सरकारच्या असल्या 'कार्यकुशलते'ला मात्र शरण जाते.

डॉ. नरेंद्र जाधवांनी त्यांच्या लेखात साळसूदपणाचा आव आणत पी. साईनाथांना काही प्रश्न विचारले आहेत. 'तुम्ही शेतकऱ्यांच्या आत्महत्यांचा ज्वलंत प्रश्न प्रभावीपणे देशाच्या पातळीवर मांडला. सरकारवर कडाडून टीका केली. (डॉ. जाधवांची खरी पोटदुखी हीच आहे) परंतु, या गंभीर समस्येवर आपण काही उपाययोजना सुचवली आहे का? (अनेक अहवाल जे धूळ खात पडले आहेत त्यात उपाययोजनाच सुचवल्या आहेत. तरीदेखील लेखाच्या शेवटी ज्या साधना साप्ताहिकाचा त्यांनी उल्लेख केला आहे. त्याच साधना साप्ताहिकाच्या ३० जून २००५ च्या अंकात एका मुलाखतीत पी. साईनाथ यांनी सुचवलेल्या उपाययोजना त्यांनी अवश्य वाचाव्यात.) पुढे ते विचारतात, 'मात्र शासनावर रचनात्मक टीका करून सरकारच्या ध्येयधोरणांना योग्य ते वळण लावण्याचा प्रयत्न आपण केला आहे का? सांगावेसे वाटते की, विदर्भातील शेतकरी आत्महत्येचे गांभीर्य ध्यानात यावे, यासाठीच डॉ. स्वामीनाथन व पंतप्रधानांचा दौरा पी. साईनाथ यांच्याच पुढाकाराने आयोजित करण्यात आला होता. त्याचाच परिणाम म्हणून पंतप्रधानांच्या पॅकेजची घोषणा झाली. हे पॅकेज घोषित झाले म्हणूनच डॉ. जाधवांची वर्णी, 'शेतकरी आत्महत्या प्रतिबंध पॅकेजेस एक सदस्य मूल्यमापन समिती' वर लागली. ही वर्णी लागण्यापूर्वी शेतकरी आत्महत्येच्या प्रश्नासंबंधी डॉ. नरेंद्र जाधव सरकारच्या ध्येयधोरणांना योग्य ते 'वळण' लावण्यासाठी कोणते प्रयत्न करीत होते, हे मात्र कोणालाच ठाऊक नाही.

■ चंद्रकांत वानखडे

भ्रमणध्वनी- ९८२२५८७८४२

Germany's oldest varsity establishes centre at UoP

Opens Liaison Office For Tripartite Exchange

TIMES NEWS NETWORK

Pune: One of the oldest varsities in Germany, the University of Gottingen, opened a liaison office at the University of Pune's (UoP) International Students Centre (ISC) here on Saturday, to mark a new chapter in Indo-German academic ties.

"The new office will not only coordinate academic exchange between Gottingen (university) and UoP, but will also play the role of a facilitator to a tripartite engagement with the German companies that are setting up base in Pune," said UoP vice-chancellor Narendra Jadhav.

The city's growing stature as an international hub for academics and industries (infotech, biotech, automotive engineering and legal outsourcing), driven by the availability of a vast talent pool, are the factors which prompted the German varsity to establish presence here, Jadhav said.

Gottingen University, which was established in 1737 and has 44 Nobel Laureates to its credit, is a key establishment in the German state of Lower Saxony, home to the world's second largest car makers Volkswagen.

Volkswagen has made significant investments in its upcoming auto-manufacturing plant at Chakan near Pune, which is expected to employ 2,500 people by 2010.

Christian Wulff, president of Lower Saxony (a post equivalent to that of a state's chief minister), said, the Chakan plant was positioned for a significant role in Volkswagen's ambition of overtaking Japanese auto giant Toyota, as world's no. 1 car manufacturer. "This makes it important for us to look for collaboration not just at industry levels, but also in science and research at academic institutions," Wulff told reporters while justifying Germany's presence at UoP. The new office is an extension of a similar unit that Lower Saxony opened in Mumbai on Friday to liaison with the Maharashtra government, he said.

Wulff, who was accompanied by Lower Saxony's minister for science Lutz Stratmann and Gottingen University president Kurt von Figura, was leading a 60-member German delegation of academicians, politicians and businessmen on a whistle-stop visit to Volkswagen's upcoming facility at Chakan.

The foundation for UoP-Gottingen ties was laid in November 2006 when a team from the German university visited the UoP. In May 2007, Gottingen had played host to Jadhav. "A formal memorandum of understanding (MoU) was signed between the two varsities in four areas viz-a-viz exchange of students & faculties, joint research projects and running academic programmes on each others' campuses," Jadhav said.

Calling research as Gottingen's USP, Jadhav said the MoU facilitates academic collaborations in 10 areas, including geography, geoinformatics, bioinformatics, auto-engineering, theology, chemistry, library science, German and Indian languages.

"Gottingen University has agreed to establish a centre for modern Indian studies on its campus as a reciprocal move," Jadhav said adding that the UoP would provide expertise, including faculties, for the proposed centre.

Kurt von Figura said that the initial thrust of Gottingen-UoP collaboration, would be on fundamental and basic research rather than the applied aspect of research. "Some fundamental questions, which have no answers yet, would be taken up for joint research covering subjects like physics, chemistry, anthropology, humanities, Indology and religious studies," he said.

"We are also establishing a centre for economic development studies at Gottingen, which will have the south-east Asia as one of the thrust areas for studies. Faculties from UoP would have a role to play in this," said von Figura.

He described the liaison office as a 'prime site' for developing ideas on where to and what to collaborate."

Sadanand Godse

The delegates at the liaison office at the varsity on Saturday

New ISC Building

Pune: UoP V-C Narendra Jadhav formally inaugurated the new integrated academic complex of the International Students' Centre (ISC) in the presence of foreign delegates, students and academicians. The ISC staff had moved into this new facility nearly six months back. However, parts of the new building were in the final stage of construction. Director of ISC Vasudha Garde said, the new building would facilitate teaching-learning and administrative work at a single location. TNN

Times of India

शिवाजी विद्यापीठाच्या सामाजिक वंचितता व समावेशक धोरण अभ्यास केंद्राच्या वतीने शेतकऱ्यांच्या आत्महत्या या विषयावर एकदिवसीय कार्यशाळेत बोलताना प्रा. एन.डी.पाटील. छायाचित्रात डावीकडून प्रा. भानुमते, आर.जी.दांडगे, शांताराम गरुड, नागनाथ आण्णा नायकवडी, रघुनाथदादा पाटील, डॉ.माणिकराव साळुंखे, डॉ.नरेंद्र जाधव, पी.बी.पाटील आदी. (छाया.पप्पू अत्तार)

शेतकऱ्यांच्या आत्महत्येचे राजकारण करू नये : जाधव

कोल्हापूर : महाराष्ट्रातील शेतकऱ्यांच्या आत्महत्या ही लांछनास्पद बाब आहे, ती रोखण्यासाठी जो अहवाल तयार करण्यता आला त्यातील आकडेवारीवरून राजकारण करण्यापेक्षा आत्महत्या कशा कमी होतील यासाठी सकारात्मक दृष्टिकोनातून विचार होणे आवश्यक आहे असे प्रतिपादन पुणे विद्यापीठाचे कुलगुरु डॉ.नरेंद्र जाधव यांनी केले.

शिवाजी विद्यापीठाच्या सामाजिक वंचितत व समावेशक धोरण अभ्यास केंद्राच्या वतीने आयोजित शेतकऱ्यांच्या आत्महत्या या विषयावर आयोजित एकदिवसीय कार्यशाळेत प्रमुग पाहुणे म्हणून ते बोलत होते. अध्यक्षस्थानी शिवाजी विद्यापीठाचे कुलगुरु डॉ.माणिकराव साळुंखे होते. प्रारंभी ज्येष्ठ नेतेप्रा. एन.डी.पाटील यांनी डॉ. जाधव यांनी जो अहवाल तयार केला आहे त्यात अनेक त्रुटी असल्याचे सांगितले. या अहवालात खाजगी शेकऱ्यांचा संदर्भ कोठे घेण्यात आलेला नाही. तसेच सरकराच्या बाजूने हा अहवाल तयार करण्याचा प्रयत्न केला असल्याचा आरोप केला. शेतकरी संघटनेचे रघुनाथदादा पाटील यांनी यापूर्वीचे शतकऱ्यांचे जे अहवाल तयार करण्यात आले ते सरकराच्या विरोधी होते. एकतरी अहवाल सरकराच्या बाजूने असावा म्हणून डॉ. जाधव यांनी हा अहवाल तयार केला आहे असे सांगितले. शेतीमालाला भाव हाच कळीचा मुद्दा असताना तो अहवालात जाणूनबजून दुर्लक्षीत करण्यात आला आहे असे सांगितले.

या टिकांचा समाचार घेताना डॉ. जाधव म्हणाले, अहवाल तयार झाल्यापासून त्यावर टिका होत आहेत त्यांचे मी स्वागत करतो कोणताही अहवाल परिपूर्ण असत नाही. त्याममधील त्रुटी दूर करण्याचा प्रयत्न करू. पण जे चुकीचे आरोप होतात त्याला जरूर उत्तर दिले पाहिजे. या अहवालात सरकारवर कडक शब्दात ताशेरे ओढण्यात आले आहेत. शेतकऱ्यांच्या आत्महत्या रोखण्यासाठी केंद्र व राज्य सरकाने पाच हजार कोटी रूपयाचे पॅकेज जाहीर केले. त्याची अंमलबजावणी करूनही शेतकऱ्यांच्या आत्महत्येचे प्रमाण कमी होत नाही. म्हणून या पॅकेजचा अभ्यास करण्यासाठी प्रथम मला अहवाल तयार करण्यास सांगितले.

या अहवालील पहिल्या प्रकरणातील आकडेवारीवर सध्या वादग्रस्त चर्चा सुरु आहे. पण ही आकडेवारी अन्य राज्यांच्या तुलनेत महाराष्ट्रातील स्थीती दर्शवणारी आहे. या अहवालात विदर्भातील शेतकऱ्यांची पिके, सिंचना खाली असलेली जमीन, शेतकऱ्यांची कर्जे, सावकारी कर्ज, निकृष्ठ दर्जाची बी बीयाणे यावर विवेचन केले आहे. जेव्हा पॅकेजे जाहीर झाले तेव्हा त्याची अंमलबजावणी करत असताना तेथील कृषी खात्यातील पदे मोठ्या प्रमाणात रिक्त होती. त्यामुळे पॅकेजची अंमलबजावणी योग्य पध्दतीने झाली नाही. ही पॅकेजीस तात्कालीन फायदा कमी देणारी व दिर्घकालीन फायदा जास्त देणारी होती. त्यामुळे शेतकऱ्यांच्या हाती फारसे काहीच आले नाही. बी बीयाणे खरेदी करण्यासाठी होणारी उधारी यामुळेच सावकारी फोफावल्याचे या अहवालात नमूद केले आहे. जे पॅकेज दिले त्यात मोठी विषमता होती.

या अहवालात समतोल कृषी योजना, शेतकऱ्यांना आर्थिक संरक्षण देणारी कृषक संजीवनी योजना या शेतकऱ्यांच्या हिताच्या योजना असून त्यावर चर्चा करावी. जर अहवालातील पहिल्या प्रकरणात आडकेवारीचा घोळ करून राजकारण होत असेल तर ते प्रकरण वगळण्यास आपली तयारी असल्याचे सांगितले.

विद्यापीठातील आयुर्वेद विभाग सुरूच

विद्यापीठाची माहिती

पुणे (प्रतिनिधी) : पुणे विद्यापीठातील आयुर्वेद विभाग बंद केलाच नाही, त्यामुळे चर्चा करण्याची आवश्यकता नाही. कोणत्याही महापरुषाचा पुतळा विद्यापीठ आवारात उभा करावयाचा नाही, असाही निर्णय गेल्या वेळेस व्यवस्थापन परिषदेच्या बैठकीत घेण्यात आला होता. त्यामुळे आता या मुद्द्यावर पुन्हा चर्चा करण्याची गरज नाही, असा निर्णय विद्यापीठाच्या व्यवस्थापन परिषदेत गुरुवारी झाल्याची माहिती विद्यापीठ सूत्रांनी दिली.

आयुर्वेद विभाग सुरू करणारे पुणे विद्यापीठ हे देशातील एकमेव विद्यापीठ आहे. आयुर्वेद विभाग बंद करून आरोग्य शास्त्र विभागात काम सुरू ठेवण्याचा निर्णय झाला आहे, अशी चर्चा काही दिवसांपासून होत होती, मात्र व्यवस्थापन परिषदेच्या बैठकीनंतर आता या चर्चेला पूर्णविराम मिळाला आहे.

विद्यापीठात गेल्या तीन वर्षांपासून महात्मा फुले अध्यासनात महात्मा फुले यांचा पुतळा होता. तो पुतळा विद्यापीठ आवारात उभारण्यात यावा, अशी मागणी काही संघटनांनी केली होती. मात्र त्यानंतर या मुद्द्यावर व्यवस्थापन परिषदेच्या बैठकीत चर्चा झाली. सुरक्षिततेच्या कारणावरून कोणत्याही महापुरुषाचा पुतळा विद्यापीठ परिसरात उभा केला जाऊ नये, असा निर्णयही झाला होता.

विद्यापीठ परिसरात महात्मा फुले यांचा पुतळा उभारण्यात यावा यासाठी कुलगुरू डॉ. नरेंद्र जाधव यांच्या कार्यालयासमोर गुरुवारी दुपारी आंदोलन होणार होते. मात्र डॉ. जाधव यांनी आंदोलनकर्त्यांना आश्वासन दिल्याने आंदोलन झाले नाही. त्या पार्श्वभूमीवर कोणताही अनुचित प्रकार घडू नये म्हणून काही वेळ कुलगुरू कार्यालयासमोर पोलिस बंदोबस्त ठेवण्यात आला होता. व्यवस्थापन परिषदेमध्ये अन्य मुद्द्यांवरही चर्चा झाली. येत्या ११ नोव्हेंबरला सिनेटची बैठक असून त्यामध्ये विद्यार्थी व प्राध्यापकांचे प्रश्न कसे सोडवायचे याबाबत चर्चा होणार आहे.

पुढारी २६|१०|०८

'शेतकऱ्यांच्या आत्महत्या, आकड्यांचा खेळ नाही'

डॉ. नरेंद्र जाधव

कोल्हापूर (प्रतिनिधी) : 'शेतकऱ्यांच्या आत्महत्या हा आकड्यांचा खेळ नाही. आकड्यांचा खेळ करून राजकारण कशाला आणता,' असा सवाल पुणे विद्यापीठाचे कुलगुरू डॉ. नरेंद्र जाधव यांनी शनिवारी (ता. २५) येथे केला.

येथील शिवाजी विद्यापीठात आयोजित 'शेतकऱ्यांच्या आत्महत्या' या विषयावर आयोजित कार्यशाळेत ते बोलत होते. शिवाजी विद्यापीठाचे कुलगुरू डॉ. माणिकराव साळुंखे अध्यक्षस्थानी होते. डॉ. जाधव म्हणाले, की महाराष्ट्रातल्या आत्महत्या कमी झाल्यात, असे मी अहवालात म्हटलेले नाही. महाराष्ट्रात २००६ मध्ये २८ हजार ९११ शेतकऱ्यांच्या आत्महत्या झाल्या. देशातील आत्महत्यांच्या तुलनेत हे प्रमाण १९ टक्के आहे. साईनाथ आणि कंपनीने त्याचा चुकीचा अर्थ लावला. 'पॅकेजमधून आपल्या हाती काहीच आले नाही, असे वाटले म्हणून शेतकऱ्यांनी आत्महत्या केल्या. पॅकेजनंतरही त्या थांबल्या नाहीतच. नाकारलेल्या मदतीची चौकशी करण्याची शिफारस मी केली आहे.

महाराष्ट्राचे दरडोई उत्पन्न अन्य राज्यांच्या तुलनेत चांगले असल्याचे भासवले जाते. पुणे, मुंबई वगळता नऊ ते दहा जिल्ह्यांचे दरडोई उत्पन्न ४० टक्क्यांहून कमी आहे. प्रादेशिक असमतोल या मोठ्या विषयाकडे समग्रपणे पाहायला हवे, असे डॉ. जाधव यांनी या वेळी सांगितले.

या कार्यशाळेत ज्येष्ठ नेते एन. डी. पाटील, पी. बी. पाटील, शेतकरी संघटनेचे नेते रघुनाथदादा पाटील यांनी मात्र डॉ. जाधव यांच्या अहवालावर टीका केली. या वेळी आचार्य शांताराम गरुड, नागनाथ नायकवडी आदींची भाषणे झाली. 'सकाळ'चे (कोल्हापूर) कार्यकारी संपादक वसंत भोसले, समाजशास्त्र विभागप्रमुख डॉ. सर्जेराव साळुंखे, शिवाजी फरुळेकर उपस्थित होते.

चिंतन इमेज मेकर्स

ॲग्रोवन २७|१०|८

उपायांकडे अद्यापही नियोजनकर्त्यांचे दु्र्लक्ष

■ पी. साईनाथांच्या आक्षेपांना (२० सप्टेंबर) डॉ. नरेंद्र जाधवांनी दिलेले उत्तर (२४ सप्टेंबर) वाचले. डॉ. नरेंद्र जाधव समितीचा पूर्ण अहवाल मिळवून वाचला. पी. साईनाथ जे म्हणतात, त्यातच तथ्य वाटले. डॉ. जाधवांनी स्वतःसह शासनाचीच बाजू मांडत सावरासावर केली आहे. या सावरासावरीत त्यांनी पी. साईनाथांना विचारले आहे की, 'या गंभीर समस्येवर काही नेमक्या उपाययोजना सुचविल्या आहेत का?'

तीन वर्षांपूर्वी ३० जुलै २००५ च्या साप्ताहिक साधनेच्या अंकात मी स्वतः पी. साईनाथांची एक दीर्घ मुलाखत घेतली आहे. ती दोन भागांमध्ये प्रकाशित झाली आहे. देशाची आर्थिक-कृषिविषयक धोरणेच शेतकऱ्यांच्या आत्महत्येला कारणीभूत आहेत हे पी. साईनाथ यांनी दाखल्यानिशी पटवून दिले आहे. ज्या आर्थिक खुल्या धोरणांचे तुम्ही समर्थन करता त्याच आर्थिक धोरणांनी शेतकऱ्यांचा घात केला आहे, हे एका अर्थतज्ज्ञाला नव्हे तर पत्रकाराला समजले ही बाब अभिमानास्पद आहे.

'साधना'तील त्या मुलाखतीचा शेवटचा प्रश्न व त्यावर पी. साईनाथांनी दिलेले उत्तर समस्त वाचकांसाठी येथे मुद्दाम जसेच्या तसे देत आहे.

प्रश्न : धोरणात्मक बदल होण्यासाठी कदाचित खूप वेळ लागेल.. तरी शेतकऱ्यांच्या होणाऱ्या आत्महत्या त्वरित थांबविण्यासाठी तुमच्या निरीक्षणाद्वारे काही ठोस उपाय सांगता येतील का?

पी. साईनाथ : सर्वप्रथम शेतकऱ्यांमध्ये तो आत्मविश्वास जागृत झाला पाहिजे की, सरकार आमचं आहे. सरकार जे काही करेल ते आमच्यासाठीच करेल आणि जे आमच्यासाठी योग्य आहे तेच सरकार करेल.. यासाठी सर्वप्रथम शेतकऱ्यांचे थकित कर्ज त्वरित माफ करून कृषी कर्जाची मर्यादा आणि मुदत वाढवून दिली पाहिजे. त्यावरचा व्याजदर कमी असला पाहिजे. कृषीकर्ज त्वरित मिळण्याची सुविधा आणि हमी असली पाहिजे. एकमेकांशी संगनमत असणारी बँक कर्ज वसुली आणि कापूस उत्पादक संघ यांची शेतकऱ्यांचे कर्जाचे पैसे कापून घेण्याची पद्धत बंद करावी. कृषी आणि उद्योग क्षेत्राला कर्जमाफीचे सारखेच निकष असावेत. कृषी क्षेत्रातील दहा हजार रुपये थकबाकीदारांना नोटिसांच्या मागे नोटिसा आणि उद्योग क्षेत्रातील थकबाकीदारांना दहा कोटी रुपयांचे कर्ज माफ हे थांबले पाहिजे.

उत्पादनाच्या लागत मूल्यावर आधारित हमी भाव जाहीर करावा. शेतकऱ्यांचे हित लक्षात घेता कृषी उत्पन्न बाजार समित्यांचे खासगीकरण करू नये. कृषी उत्पन्न बाजार समित्यांना व्यापाऱ्यांचे नफेखोर अड्डे बनवू नये. शेतीवरील गुंतवणूक वाढवून कृषी संशोधनावर भर देऊन स्वतः सरकारने चांगली उगवण क्षमता असणारी बियाणे उपलब्ध करून द्यावे. १९९१ पासून शेतीवरील गुंतवणूक कमी होत गेली आहे. ग्रामीण विकासाची गुंतवणूक वाढविणे महत्त्वाचे आहे. केंद्र- राज्य सरकारची अल्पभूधारक, मध्यम आणि छोट्या शेतकरी वर्गाच्या हिताविरोधात गेलेल्या आर्थिक-राष्ट्रीय धोरणांचा पुनर्विचार करून कोलमडलेल्या ग्रामीण अर्थव्यवस्थेचे पुन्हा सबलीकरण करण्यासाठी ग्रामीण भागाचे स्वाहाकारी बाजारीकरण थांबविणे गरजेचे आहे. हे सर्व छोटे छोटे, सामान्य शेतकऱ्यांच्या संघटन शक्तीच्या दबावाने उपलब्ध संसाधनांचे स्रोत शेतीकडे वळवून होऊ शकते. गरज आहे ती फक्त मजबूत राजकीय इच्छाशक्तीची! डॉ. नरेंद्र जाधव, आता तरी म्हणू नका पी. साईनाथांनी काही उपाययोजना सांगितल्या नाही म्हणून. अहो, त्यांनी या समस्येवर वरवरची मलमपट्टी नाही केली तर सरळ मुळावरच घाव घातला.

नरेंद्र लांजेवार, बुलढाणा

l_narendra2001@yahoo.com

लोकमानस

शेतकऱ्यांचे नंदनवन नक्कीच नाही

■ 'होय, महाराष्ट्राने बळीराजाचा घातच केलाय' (२० सप्टेंबर) पी. साईनाथ यांचा हा लेख वाचला. देशाची संपत्ती म्हणजेच गरीब, कष्टकरी शेतकरी व त्यांची झालेली अवस्था या सर्व गोष्टींचा गोषवारा पूर्ण वाचून धरणीकंपाचाच अनुभव आला.

अनेक वर्षांपासून विदर्भ, मराठवाडा, पश्चिम महाराष्ट्र व कोकणातसुद्धा अनेक शेतकऱ्यांच्या आत्महत्या व सरकारने केलेली कारणमीमांसा वाचत आहोत. परंतु खरोखरच जी मदत सरकार त्यांना जाहीर करते, उदा. महाराष्ट्र सरकारचे रु. ५,००० कोटी किंवा रु. ७०,००० कोटींचे कर्जमाफी केंद्र सरकारचे पॅकेज यांचे वाटप त्या गरज व कष्टकरी शेतकऱ्याला मिळण्याची माध्यमे किंवा त्यांची संतुष्टी होऊन मिळणारी पोचपावती म्हणजेच त्या दिशेने मदत पोहोचवणारी यंत्रणा खरोखरच सक्षम आहे का?

जर नाही तर मग त्यात या अनेक वर्षांत सुधारणा का नाही झाली? त्याचा आढावा व पाठपुरावा या त्या त्या राज्याने किंवा केंद्र सरकारने पॅकेज जाहीर करण्यापूर्वी विचारात घेऊन त्यावर त्वरित तोडगा काढला पाहिजे. गावागावात प्रत्येक लाभार्थी शेतकऱ्याची नावे, पत्ता व रकमेसह सूची प्रदर्शित करावी. ज्यांचे अर्ज नामंजूर झाले त्यांची नावेसुद्धा कारणासह प्रसिद्ध करावीत.

सर्वसामान्य जनतेने प्रत्यक्ष व अप्रत्यक्ष सर्व कर भरून सरकारकडे जमा केलेली लाखो, करोडोंमधील रक्कम ही मधले दलाल किंवा माल पुरवणाऱ्या कंत्राटदाराला लाभकारी होत असेल तर मग एका बाजूने कर वसूल करून जनतेची फसवणूक करायची व दुसऱ्या बाजूने त्या येणाऱ्या मलाजळीचा या दलालासाठी विनियोग करायचा.

डॉ. नरेंद्र जाधवांचा 'महाराष्ट्र ही शेतकऱ्यांची स्मशानभूमी कशी ठरते?' (२४ सप्टेंबर) हे प्रत्युत्तर वाचले, जे अपेक्षितच होते. हा खेळ म्हणजेच क्रिकेटमधील एका पंचाने आऊट व दुसऱ्याने नॉट आऊट सांगत ठाम राहणे. मात्र जो तिसरा पंच (महाराष्ट्र सरकार) नुसताच बघ्याची भूमिका वठवत आहे. सगळी यंत्रणा असून, त्यावर निर्णय घेण्याची कुवत असून, मूग गिळून ती चूप बसलेली दिसते आहे.

महाराष्ट्र ही शेतकऱ्यांची स्मशानभूमी नसेल कदाचित, पण स्मशानाकडे जाण्याची मोठी वाट या भूमीवरून जाते आणि स्पष्ट बोलायचे तर बळीराजाचा बळी गेलेलाच आहे व स्मशानभूमीसुद्धा भारताच्या भूमीवरच आहे, यात सर्व आले.

आपल्याला आकडेवारी पाहताना किंवा त्या आकडेवारीची तुलना करताना खरे तर लाज वाटली पाहिजे. निदान राज्या-राज्यांत स्पर्धा करायची तर ती प्रगती व्हावी म्हणून. प्रगती उद्योगधंदे, नोकऱ्या, शिक्षण व क्षेत्रांची झाली पाहिजे. आपल्याच शेतकऱ्यांच्या मृत्यूंच्या संख्येतली, आत्महत्यांच्या संख्येतली नव्हे. डॉ. जाधवसाहेब, महाराष्ट्र ही शेतकऱ्याची स्मशानभूमी नसेल कदाचित, पण ते शेतकऱ्याचे नंदनवन तर नक्कीच नाही.

'ब्रेड मिळत नसेल तर केक खा!' याच वाक्याची प्रचिती येते आहे. 'आत्महत्या करणे हा कायद्याने गुन्हा आहे, पण आम्ही आत्महत्या करणाऱ्या शेतकऱ्याला शिक्षा केली नाही, हे कुणी लक्षात का घेत नाही?' असे मुख्यमंत्र्यांचे वक्तव्य म्हणजे शेतकऱ्यांची मस्करीच होय.

एका बाजूला विक्रमी धान्याचे उत्पादन २३ लाख कोटी टन (गतवर्षी १९.८० लाख कोटी टन) म्हणून कृषीमंत्र्यांनी त्याचे अभिनंदन करायचे व दुसऱ्या बाजूला असा अनादर करून बळीराजाला बळीचा बकरा बनवायचा?

आज ज्यांनी 'जय जवान जय किसान'चा नारा दिला ते लालबहादूर शास्त्री किंवा महात्मा गांधी हे सर्व पाहायला जिवंत नाहीत, नाही तर आपण त्यांना रोजच मारले असते.

मनीष दाभोलकर, गोरेगाव, मुंबई

लोकसत्ता।

NISDA RENAMED

'Chavan boosted Army morale'

Sharad Pawar lauds late defence minister's contribution

REPORTER
reporters@sakaaltimes.com

Pune: Union agriculture minister Sharad Pawar, on Wednesday, renamed the National Centre of International Security and Defence Analysis (NISDA), located within the University of Pune (UoP) campus, as Yaswantrao Chavan - NISDA (YC-NISDA).

The minister, on the occasion, said Chavan was a leader with incisive vision and ability, a result of which, he rose to the national level at a time when the country was reeling under military defeat from China.

After replacing Krishna Menon as the defence minister, Chavan played a vital role in rebuilding the morale of the armed forces, said Pawar, stating that the Army not only recovered from its shock, but also proved its mettle in 1965 by repulsing hostile Pakistani designs.

Pawar also released 'Pahili Pheri', a book written by Ram Pradhan on the 1965 war. The book gives a detailed insight into the conflict.

Earlier, UoP vice-chancellor Narendra Jadhav presented a cheque of Rs 10 lakh that was collected by the university employees for Bihar's flood-affected persons, as a contribution to the Prime Minister's relief fund.

Jadhav also said that the university had set up a technical education centre to cater to persons who had dropped out of academics. The centre will impart about 15-20 skilled-based courses.

Dilip Walse Patil, minister for energy, higher and technical education, Government of Maharashtra, and Lieutenant General Ashok Joshi (retd) also spoke during the event, which was also attended by mayor Rajlaxmi Bhosale.

Sakal Times 2/10/8

जर्मन विद्यापीठाशी पुणे विद्यापीठाचा करार

पुणे, दि. ४ (प्रतिनिधी) - जर्मनीतील जॉटिंजन विद्यापीठाशी पुणे विद्यापीठाने शैक्षणिक सहकार्य करार केल्याची माहिती कुलगुरू डॉ. नरेंद्र जाधव यांनी आज पत्रकार परिषदेत दिली.

विद्यापीठातील आंतरराष्ट्रीय केंद्राचे उद्घाटन करण्यात आले. पुणे विद्यापीठात जॉटिंजन विद्यापीठाच्या कार्यालयाचे उद्घाटन करण्यात आले. या वेळी जर्मनीतील लॉवर सॅक्शोनीचे मंत्री ख्रिश्चन वुल्फ, विज्ञान आणि सांस्कृतिक मंत्री स्टार्टमन्न, आंतरराष्ट्रीय केंद्राच्या संचालिका डॉ. वसुधा गद्रे, महाविद्यालय व विद्यापीठ विकास मंडळाचे संचालक डॉ. पंडित विद्यासागर उपस्थित होते. पुणे माहिती तंत्रज्ञानाचे शहर म्हणून ओळखले जात आहे. पर्यावरण शास्त्र, ॲटोमोबाईल यासह विविध संशोधनात्मक विषयांचा शास्त्रज्ञांना उपयोग होणार आहे.

पुण्यनगरी

चिंतन इमेज मेकर्स

German varsity seeks Indian connection

Opens liaison office at Pune and Mumbai varsity campuses

REPORTER
reporters@sakaaltimes.com

Pune: The minister president of the State of Lower Saxony, Germany, Christian Wulff, inaugurated the University of Gottingen liaison office located in the International Student Centre at the University of Pune (UoP) on Saturday.

Wulff accompanied by a large delegation comprising business leaders and academia on Friday opened a similar liaison office at Mumbai to facilitate student exchange programmes and to augment trade and commerce.

German minister said, "The liaison office and the Memorandum of Understanding (MoU) signed last year between the two universities will boost scientific cooperation among faculties and scholars paving way for an industrial partnership at a later stage.

"We consider UoP as one of the best Indian campuses and this partnership as one of the finest to be counted. Hence, reciprocating the gesture we have allotted space to the UoP to open a liaison office in the Gottingen campus," he added.

NOBEL SCHOOL

■ Established in 1737, the Georg-August-Universitat-Gottingen to its credit has 44 Nobel laureates coming from its campus.

Wulff pointed out that in the next 10 years German auto major Volkswagen would dominate as the foremost automobile player globally surpassing Toyota. For this very reason, by 2010 the Volkswagen, Pune unit would absorb around 2,500 people making it a vital player in the race.

UoP vice chancellor Narendra Jadhav said that the MoU would facilitate exchange of students, faculties, joint research programmes and conducting programmes in each other's campus.

He said that Gottingen campus was contemplating to establish a Modern Indian Studies Centre in Germany.

>>Continued on P13

Sakal Times

बेगडी अहवाल

■ महाराष्ट्रातील शेतकऱ्यांच्या आत्महत्या, त्या संबंधातील पत्रकार पी. साईनाथ यांचे विवेचन, महाराष्ट्र शासनाने नेमलेल्या डॉ. नरेंद्र जाधव यांच्या अहवालावरील विवेचन व त्याबाबतच्या प्रतिक्रिया 'लोकसत्ता'ने निर्भीडपणे छापल्याबाबत प्रथमतः 'लोकसत्ताचे' अभिनंदन!

महाराष्ट्रातील शेतकऱ्यांच्या आत्महत्या, राष्ट्रीय प्रमाणाशी ताडण्याची वृत्ती अत्यंत अमानवी व मूळ मुद्यांपासून दर नेणारी आहे. डॉ. जाधव यांचा अहवाल शासकीय लाभावर डोळा ठेवल्याचा आरोप व त्यावरील त्यांचा प्रतिसाद माझ्यासारख्या सामान्य माणसास अचंबित करणारा आहे. अहवाल मूळ उद्देशांपासून दूर जाणारा व व्यक्तिसापेक्ष आहे हे सामान्य शे[illegible] सुद्धा सांगू शकेल. वातानुकूलित व हस्तीदंती मनोऱ्यामध्ये बसून 'डेटा ॲनालिसिस' करण्याची प्रवृत्ती निषेधार्ह आहे. आपल्याला सर्वच विचार आयात करावे लागतात व विचारांचीही सुपारी घ्यावी लागते काय, अशी शंका वाटण्याइतपत परिस्थिती आहे. परदेशांत मनुष्यप्राण्याच्या जीवित व सुरक्षिततेला अनन्यसाधारण महत्त्व असल्याचे तथाकथित विद्वान सांगतात ते खरे मानण्यास प्रत्यवाय नाही. देशामध्ये वा महाराष्ट्रामध्ये किती टक्केवारीने शेतकऱ्यांनी आत्महत्या केली हा माझ्या दृष्टीने महत्त्वाचा विषय एवढ्यासाठी नाही, कारण टक्केवारीची टक्केवारी प्रमाण मानून चर्चा सुरू केली की मूळ उद्देशच बाजूला पडतो. आपण मनुष्यजीवाची किंमत, मानवी हक्कांची, जीवन जगण्याची किंमत करायला व त्याला सन्मान अथवा प्राथमिकता द्यायला केव्हा शिकणार आहोत? मनुष्यबळ विकास नावाचे खाते निर्माण करून आपण नेमके उलट्या दिशेने जात आहोत. भांडवलदारी विचारसरणीचा गाभा मनुष्यजीवाची किंमत शून्य करावी असा असेल, तर आपण विनाशाकडे निघालो आहोत असे सांगायला कोण्या महात्म्याची जरुरी नाही.

शेतकऱ्यांचे प्रश्न, शेतीमालाला भाव, शेती उत्पादनास संरक्षण, शेतकऱ्यांचे प्रबोधन व राजकारणविरहित संघटन या प्राथमिकता असल्या पाहिजेत. शेतीमाल पिकविणाऱ्या शेतकऱ्यांच्या उत्पादनाचा दर व्यापाऱ्यांनी, उद्योजकांनी ठरवायचा आणि शहाजोगपणे जागतिकीकरण, उदारीकरण व खासगीकरणाचा डोस द्यायचा हे योग्य नाही. शेतीप्रधान देशाचे दुष्टचक्र संपविण्यासाठी, भोंदू विद्वानांना प्रथम बाजूला ठेवावे लागेल अन्यथा अशा अहवालांची भाषांतरे होऊन पोटे भरली जातील. म्हणूनच विशेषतः पी. साईनाथ, चंद्रकांत वानखेडे, श्रीनिवास खांदेवाले यासारख्या सत्यप्रिय नागरिकांचे अभिनंदनच करायला हवे.

डॉ. धनंजय देवी, सातारा

लोकसत्ता
7/10/07

जलगांव पीपल्स बैंक पिंपरी शाखा का मंगलवार को उद्घाटन डॉ. नरेंद्र जाधव के हाथों संपन्न हुआ. इस समय स्मिता पाटिल, भास्कर शेलके, दादा नेवे, विलास बोरवले, अध्यक्ष भालचंद्र पाटिल, प्रागजीभाई गुजराती आदि उपस्थित थे.

कोर बैंकिंग सुविधा ग्राहकों की आवश्यकता बन गई है : नरेंद्र जाधव

जलगांव पीपल्स बैंक पिंपरी शाखा का उद्घाटन संपन्न

पिंपरी, 7 अक्टूबर (आ.प्र.)

कोर बैंकिंग प्रणाली से बैंकिंग कार्यों में तेजी और पारदर्शिता आई है. इस माध्यम से मिलनेवाली जल्द सेवा की वजह से 'कोर बैंकिंग' सुविधा ग्राहकों की आवश्यकता ही बनने लगी है. यह विचार पुणे यूनिवर्सिटी के कुलगुरू डॉ. नरेंद्र जाधव ने प्रकट किए.

जलगांव पीपल्स बैंक की पिंपरी शाखा का मनपा बिल्डिंग के सामने उद्घाटन उनके हाथों संपन्न हुआ. इस समय वे बोल रहे थे. राज्य के सहकारी संस्था के अपर आयुक्त व विशेष निबंधक के हाथों बैंक के 'बायो-एटीएम' केंद्र का उद्घाटन किया गया. बैंक के अध्यक्ष भालचंद्र पाटिल, संचालक दत्तात्रय चौधरी, स्मिता पाटिल, प्रागजीभाई गुजराती, प्रा. विलास बोरोले, नामदेव चौधरी, बैंक के महाव्यवस्थापक सतीश वाणी, बी.एस. कांबले, मुख्य कार्यकारी अधिकारी अनिल पारकर यहां उपस्थित थे.

चिंतन इमेज मेकर्स

आज का आनंद 8/10/07